A KARÁCSONYFA TÖRTÉNETE.

Látszólag elcsépelt témát teszek itt szóvá. A közönség unos-untig olvashatott róla apróságokat az újságok karácsonyi számaiban. Mégis azt hiszem, a sok mozaik-törmelék, ami az olvasó emlékében a szokásról megragadt, aligha alakult ki benne teljes kerek képpé s talán e képhez a szokáskutató folklore járulhat még néhány eddig ismeretlen vonással.

Az az egy bizonyára már átszüremlett a köztudatba, hogy karácsonyfánk, — ez az égő gyertyás, felcicomázott házi dísz, amely az ünnepestbe annyi hangulatot és elmélyedést visz bele s amely a gyermekeknek örökké felejthetetlen élmény, a felnőttnek pedig az emlékezetbe merülés zavartalan pillanatait hozza meg, amikor láttára a régmultak emlékei, a már elköltözöttek alakja, hangja látomásszerűen felrajzik körötte, — hogy ennek a lángocskáktól ragyogó fának családi körben felállítása voltakép nem régi szokás, aminthogy nincs is mindenütt elterjedve. Az angol népnél pl. ma sem tudta kiszorítani az ott közkedvelt ősi fagyöngy-kultuszt. A franciákról Sarcey írja, hogy amikor 1870 telén a németek Páris ostromakor főhadiszállásukat Versaillesban tartották, ott voltak láthatók az első karácsonyfák. I. Vilmos császár lakosztályában két hatalmas fenyőfa gyertyalángjai égtek, Frigyes Vilmos trónörökös termében egy, Moltke szobájában is egy világított. «A francia lakájok bámulva mesélgették másnap a különös látványt és valami barbár babonának tartották az egészet.» A köznép t. i. itt is a fagyöngyöt (Krisztus-pálmát) tartja szimbólikus szerencsehozó növénynek, de míg az angolok karácsonykor díszítik vele csillárjaikat és asztalaikat, a franciák újévkor szerepeltetik ; vidéki városaik utcáin állandó zsivajt okoz a folytonos kiáltásuk : Au gui l'an neuf ! miközben a pirosbogyós ágakkal meg-megsuhintják a szembetalálkozót. Itáliában sem tudnak róla ; itt olaj- és babérlombokkal díszítik a lakást, míg a templomokban a betlehemezéssel kapcsolatos bambino-kultusz, a gyermek Jézus bábujának körülhordozása a karácsony fő látványossága. A skandináv-népek, valamint a délszlávok is nagy fatönköket cipelnek haza (Yule block, badnyák) s az ünnepestén szertartásosan meggyujtják ; a tönknek lassú parázslással égni kell Vízkeresztig ; minden lámpát, fáklyát, gyertyát ennek tüzénél gyujtanak meg. Az észak-szlávnépek szintúgy nem ismerik a karácsonyfát. Ma, a távolságok megszüntével, megesik ugyan, hogy a nemzetközi viszonylatú előkelők családjaiban minde népeknél felbukkan itt-amott a szokás, de a köznép, a nagy általánosság körében nyomát sem találjuk.

Hazánkban több adat is szól arról, hogy az újdonságot kik és mikor hozták be hozzánk. Báró Podmaniczky Frigyes életírásában (Naplótöredékek I. k. Bpest, 1887. 80—84. ll.) ezeket írja : «Elmondom röviden, minő lefolyású volt családunkban az én gyermekéveim karácsonya. Német divat szerint ünnepeltük s e divatot, úgy látszik, édesanyám honosította meg hazánkban. (Anyja t i. gróf Noszticz-Jäkendorf Elza volt, egy szász királyi miniszter leánya, Drezdából) . . .» Említettem, hogy magát a karácsonyfát édesanyám honosította meg

nálunk. S ezt joggal mondhatom. Midőn szüleim Pestre jöttek (1826 körül) első ízben telelni, még sehol karácsonyfa nem volt kapható s szüleim maguk papirosból állították össze. Az első karácsony, amelyre emlékszem, az 1828-i volt. Rokonságunk tagjai, sőt idegenek is számosan eljöttek megtekinteni, mi módon ünnepeljük azt mi. E mód akkor szenzációt csinált s minden szemlélője sietett megismertetni barátaival, ismerőseivel, de általánosan csak a 40-es években tudott elterjedni.» — Ezzel szemben az Élet és Literatura folyóirat 1842-ből való cikke szerint Brunswick Teréz volt az, aki Pestre hozta Bécsből 1824-ben. Vay Sándor viszont azt állítja (Jövendő, 1905 dec.-i sz.) «A Christbaum divatját József nádor harmadik felesége, Mária Dorottya, hozta be nálunk.» A hiradások látszólag egymást cáfolják, de nem szabad felednünk, hogy szokásformával van dolgunk. Lehet hiteles esetleg mind a három értesülés ; egymásról nem tudva, hozhatták többen. Annyi kétségtelennek látszik, hogy a karácsonyfa nálunk körülbelül százéves fennállású s az idén némi joggal centennáriumot ülhetünk vele. Divatja, mint minden szokatlan valamié, csak lassan terjed a felső körökből lefelé. Eötvös József 1836-ban egy hasonlatában él vele (Össz. Műv. XII. 221.), de lehet, hogy külföldi emlék nyomán említi. Az irodalom egyébként még sokáig nem tud róla. Petőfinél nincs nyoma, pedig téli, karácsonyi emlékezései vannak. Tudtommal mint helyi hagyományt először Jókai írja le 1866-ban «A koldúsgyermek» c. közismert karácsonyi rajzában. («Apját leütötte a hajókötél . . .»), «Annyi ablak ki volt világítva az utcákon, fényes hintók robogtak alá s fel ; ragyogó boltablakokban fenyőfák voltak kitéve, égő viaszgyertyákkal, cukorangyalkákkal, picike bölcsőkkel, azokban aludt a kis Jézus . . .»

Ha tovább csapázunk nyugat felé, itt is az a tapasztalatunk, hogy a karácsonyfa lassú tovaharapódzással terjed nyugatról kelet felé. Bécs is későn ismeri meg. Egy később híressé vált burgszínházi színész, Anschütz Henrik, aki 1821-ben Halléból telepszik át Bécsbe, magának vindikálja az első honosító jogát. Emlékezéseiben (Erinnerungen, Wien, 1866. 264—6 ll.) így ír róla : «Mikor 1821-ben a karácsonyi napok előtt bevásárlásaimat végeztem, csodálkozva vettem észre, hogy annak legszebb ékességéről szinte teljes tájékozatlanságot kellett tapasztalnom. Legnagyobb fáradságomba került egy örökzöld fácskát szereznem. Mikor az embereknek magyarázni kezdtem : miről van szó, csodálkozó kérdéseket kaptam válaszul : «Karácsonyfa? Mi az? Talán Mikulást gondolja? Persze katholikus országban voltam, ahol e szokásról sehogy sem akartak tudomást szerezni . . . Én már akkor ott ismert személyiség voltam, vásárlásaim feltüntek ; baráti köröm sietve követte példámat. Következő esztendőkben már egész erdőcskéket cipeltek be Bécsbe.» Anschütz unokája, Koberwein Emilia családi hagyományok nyomán kibővíti a híradást : «Mikor nagyapám Bécsbe telepedett (1821), itt még híre-hamva sem volt a kedves szokásnak. Nagyapának ki kellett kocsizni a szomszéd falukba, míg végre Mödling mellett Brühlben tudott egy parasztgazdától fácskát szerezni. Még később is, amely időkre már magam emlékszem, a régi mód szerint ültük meg nála a karácsony estét. Egy ily alkalommal említette, hogy a nevezetes első bemutató estén jelen volt Schubert Ferenc, a dalköltő is, aki annyira föllelkesedett a szép látványon, hogy ott nyomban megzenésített egy akkor keletkezett éneket a karácsonyfáról.» — Bécsben azután megismétlődik ugyanaz az eset, amit nálunk láttunk. A meghonosítás dicsősége ott is több névhez fűződik. Rudolf von Alt, a neves aquarellista szerint az ő édesatyja hozta magával Majna melletti Frankfurtból 1817-ben. Az a hagyomány is járja, hogy Albrecht főherceg édesanyja, Henriette főhercegnő volt az első, aki Nassauból, Közép-Németországból telepítette

át a szokást Bécsbe, ugyancsak 1817-ben. Bármiként volt is, a híres bécsi Christkindlmarkt nem keletkezhetett előbb a 20-as évek elejénél. Egy dologban mindez adatok egybehangzanak, ami hitelességüket támogatja, t. i. valamennyi a középnémetség területéről származtatja a feldíszített fácskát. Kell benne valami igaznak lenni. Mert Schweizba pl. még később jut el az ismerete, mint Bécsbe. Brunner Károly entomológus feljegyzéseiben állítja, hogy ott 1830 körül látta először, de nem karácsony estén, hanem Szilveszterkor gyujtották meg. A schweiziak különösképen ma is Szilveszter estén állítják a lakomaasztal közepére ünnepi fácskájukat. Az említett tudós a 40-es évek elején Berlinben járt egyetemre s meg volt egyik-másik professzorához olykor híva ; ezek még akkor mitsem tudtak róla s ő mesélte nekik, hogyan ünneplik a délnémetek karácsonyukat. Rogge a német nép hagyományos szokásairól szóló nagy gyüjteményében külön kiemeli, hogy a mult század első negyede előtt az északi tartományokban (Poroszország, Pomeránia, Mecklenburg, Holstein stb.) hírét sem hallották. Amint látható, nyomozásunk területe egyre szűkebbre szorul ; már csak a közép- és délnémet részek lesznek átkutatandók, ahol nemcsak fészkét, de bizonyára eredetét is meg kell találnunk. A németség egyik legpompásabb életrajzi emlékműve, Kügelgen Vilmos festőművészé, említi, hogy Drezdában 1807-ben jelentek meg az első karácsonyfák az ünnepelőző piaci vásáron. Weimarban Schiller Frigyes levelezése szerint 1787 óta tudnak róla. Goethe 1774-ben írta «Az ifjú Werther keservei» című regényét, melyben pontos leírást ad róla, bár ahol a regény színhelye van : Wetzlarban még akkor nem ismerték. Werther titkolt szerelme tárgyánál, Lotte asszonynál van látogatóban, már a halál gondolatával lelkében s közömbös dolgokról beszélgetnek. Lotte készíti a karácsony estére szánt ajándékokat a család számára :» . . . s ő (Werther) arról beszélt, micsoda örömük lesz benne a gyerekeknek ; majd amaz időkre emlékezett, mikor még ők is várták az ajtó megnyíltát és gyermeki szemük felragyogott a feldíszített fa, az égő gyertyák, az almák és lógó cukorsütemények paradicsomi látványára». Viszont az is bizonyos, hogy 1765 előtt Goethe maga sem ismerte még. Egyik levelében részletes utasítást ad a karácsonyi ajándékok beszerzésére, a fát és díszeit azonban szóval sem említi.

Az eddig aránylag bő források, melyek a visszafelé nyomozást mindekkoráig eléggé megkönnyítették, a XVIII. század közepétől mintha egy csapásra kiapadnának. Homályos célzások, bizonytalan kijelentések akadnak ugyan még itt-amott, különösen evangélikus teológusok irataiban ; egyikük dícséri, másikuk korholja a karácsonnyal összefüggő szokásokat. De az időközök mind nagyobbak lesznek, a leírások puszta ráutalások biztos ismertetőjel nélkül ; mintha az előfordulása is egyre szórványosabb lenne. Ami még kiemelhető a hiradások közül, megemlítjük itt néhány szóval. A straszburgi Münster híres prédikátora, Dannhauser például 1657-ben arról beszél, hogy «egyesek» nem átallják holmi pogány ritusra emlékeztető fákat behozni a házba s azt felcicomázni. Néhány évvel korábbi a Straszburg közelében levő Schlettstadt krónikája (Becksche Chronik) ; ez arról értesít, hogy : «az úri szobában (?) karácsony estén májusfát állítottak fel s azt papírrózsákkal, aranyfüsttel almákkal és ostyákkal díszítették ; innen, ez ünnepi összejövetelről indultak azután a «szoba tagjai», kik között papok is voltak, az éjféli misére». Itt a «Stube» alatt nyilván társas összejövő helyet, kaszinó-félét kell értenünk. Sajátszerűen ugyancsak Straszburgról szól az eddig ismert legrégibb emlékezés is. 1605-ben egy névtelen följegyző, aki máshonnan vetődött az elzasziak fővárosába s a sok különösség feltünvén neki, mások okulására leírja ott tett tapasztalatait

(Memorabilia quaedam Argentorati observata), egyebek közt ezeket mondja: «Karácsonykor a város lakásaiban fenyűfákat állítanak fel, rá almát, ostyát, cukrot akasztanak. Négyszögletes rámát csinálnak neki, amibe beleállítják». — Ez utóbbi értesülésekből az az egy nyilván megállapítható, hogy szokásunk bölcsőjét, kiinduló pontját valahol Elzaszban, alighanem fővárosában: Strasszburgban, vagy akörül kell feltennünk. Sajnos azonban, hogy minden továbbira nézve cserbenhagynak a följegyzések. Hogyan jöttek rá? Kik találták ki? Egyelőre úgylátszik, mintha örökre homályban maradna.

Gondolkodóba ejt mindenekelőtt az a körülmény, hogy a díszben csillogó fának nincs kapcsolata Krisztus születése történetével. Amit a hivatalos evangéliumok és a bővebb beszédű apokrif iratok a Megváltó születéséről elmondanak (József Betlehembe menetele, a szálláskeresés, kényszerű meghúzódás az istállóban, az angyali hiradás a pásztoroknak, a napkeleti csillag után jövő bölcsek imádása stb.), mindebben egyetlen célzás sincs valamelyes fára. Az egyház tehát ilyen minőségben szokásunkat nem iktathatta be ünnepi kiegészítőnek; aminthogy valóban az egész középkoron át nem is történik említés róla a karácsonnyal kapcsolatban. Vagyis ez oldalról nincs mit keresnünk! — Még pogánykori hagyomány lenne talán? Ám akkor az egyház vagy kiirtja már korábban s így nem maradhatott volna fenn, vagy átformálja ideológiája szerint, de utóbbi esetben az egész középkor ismerné s nem bukkanna fel váratlanul a XVII. század elején. Egy német etnografus, aki a karácsonyfa legrégibb nyomait összeállította (Whn. jellel, alkalmasint a jónevű Paul Werhan a Franf. Zeitung 1910 dec. 25-i számában), igen termékeny gondolatot vetett fel a rejtély megoldására. Szerinte díszfa felállítása a családok asztalán nem lehetett 1605 körül sem merőben új kezdeményezés. Egyáltalán, aki szokástörténettel foglalkozik, annak tanulmányai során arra a meggyőződésre kellett jutnia, hogy minden újnak tetsző eljárásmód, szokás, divat, amely később gyökeret ereszt és utánzókra talál, voltakép sosem merőben új találmány; valami meglévő magból kell kisarjadnia; igazában csak a köntös más, a lényeg rendszerint régi, bár más, esetleg nagyon eltérő alakban, néha alig fölfedezhetően. Ő úgy véli, hogy: «talán szoros kapcsolatban állott a csillogó örökzöldfa a középkorban annyira kedvelt Betlehemes és Paradicsomi játékokkal és pedig olyképen, hogy az égő gyertyák a Paradicsom ragyogó fényét törekedtek emlékbe idézni». Szerzőnk szemmel láthatóan jó nyomon indul, de aztán, bár közel jár, mégis elmegy a probléma megfejtése mellett. Úgy sejti, a kivilágított fa a Paradicsom jelképe. Csakhogy ép a legrégibb közlések mitsem szólnak a fa kivilágított voltáról, csupán gyümölcs- és papírdíszt emlegetnek rajta. Az úgynevezett «Paradicsomi»- vagy «Ádám és Éva»-játékokban sehol sem volt a fa kivilágítva, számos karácsonyesti ma is élő kántáló szokás tanuskodik a gyertyák hiánya mellett. A rejtély nyitja, úgy hiszem, ebben a hagyománykörben ugyan, de némileg más irányban keresendő.

A keresztény dráma, mint ismeretes, a középkorban az egyház szertartásaiból indult ki. A két legnagyobb ünnep: a húsvét és a karácsony a rendesnél sokkal gazdagabb kiképzésű miseszolgáltatással járt kezdettől fogva. Ezek egyes epizódjaiba idővel párbeszédes (antifonás) énekek iktatódtak; a párbeszédek később áttétettek a latint nem értő hívők miatt azok profán nyelvére. Ebből páros jelenetek alakultak ki még benn a templomokban. Ez az így létrejött egyházi dráma vagy «misztérium», mint legnépszerűbb elem, évszázadok folyamán egyre bővülő tendenciát vett, külön jelenetekre tagolódott és függetlenítette magát a szertartások kereteitől. Húsvétkor a «nagy hét», a «passio»

minden mozzanata külön jelenetekben került bemutatásra, karácsonykor eleinte az oltár mellé kitett jászolbölcső körül történő jelenetek (pásztorok imádása a hirdető angyallal, napkeleti bölcsek hódolata a csillaggal) nyertek dramatikus alakot, majd bekapcsolódtak a szent történet egyéb mozzanatai (Heródes és udvara, az írástudók, a gyermekgyilkolás), végre a «nagy misztériumok» korában sorra felléptek a Krisztus eljövetelét megjósoló ószövetségi próféták; a jelenetsor legelejére pedig az első emberpár bűnbeesése került, amelyből az emberiséget az ótestamentomi jövendölés szerint Isten fiának földi megjelenése fogja megszabadítani. A nagy misztériumok a XV. század termékei, előadásuk napokat vett igénybe húsvétkor kint a templom előtti téren, karácsonykor bent a hajókban és a mellékoltárok előtt. A húsvéti a kedvezőbb időjárás miatt egyre nőhetett, a karácsonyi csak nagy bazilikákban, dómokban volt bemutatható. Kisebb helyeken térszűke miatt a hosszú jelenetsornak csak főbb mozzanatait lehetett előadni, a nehézkes részletek kiselejteződtek, végül a jászolbölcső előtt lejátszódókon kívül csupán Ádám és Éva bűnbeesése, vagy a «Paradicsomi játék» rögzött meg még a legkisebb helyeken is.

A középkorban kevés és távoli helyeken állott egy-egy templom, vagy kolostori kápolna a hívők rendelkezésére. A nép nagy tömegei nem juthattak hozzá, hogy lelküket a templom vallásos hangulata megihlesse. Kivált télvíz idején, karácsonykor, maradtak volna lelki gondozás nélkül, ha az egyház nem gondoskodik vallásos épülésükről. Ez vitte rá az egyházat arra, hogy központjaiból kiküldje sekrestyéseit, egyéb alkalmazottjait, iskolás gyerekeit a falvakba; velük adott kis templomot, vagy a betlehemi jászolbölcső miniatürpéldányát s ezek ott kint házról-házra járva, a hívők asztalára helyezett Betlehemük mellett eljátszották nekik azokat a szentírásbeli jeleneteket, amiket a városi lakosság a templomokban láthatott. Később könnyítésül a falubeliek közül választották ki az alkalmasokat, betanították nekik mondókájukat, énekeiket, tennivalóikat. E falubeli játékosok utódai a mi betlehemes gyerekeink, előadásuk pedig szánalmas roncsa az egykori nagyobb és változatosabb játékoknak. Nálunk magyar földön e kiszármazásnak igen korán kellett végbemennie, mert karácsonyi kántálóink ma is azt a jelenetsort adják elő, amely fokon az egyházi dráma karácsonyi része a XIII. és XIV. századokban állott. Míg a németeknél a «nagy misztérium» fejlett alakját vette át a vidéki nép, lecsökkentve egyszerű helyi viszonyai szerint a legkönnyebben előadható jelenetekre. Igy náluk a Christigeburtspiel előtt eljátszották az Ádám és Éva bűnbeeséséről szóló darabot is. Ez a paradicsomi jelenet a tartalmi összefüggésen kívül azért is mutatkozott alkalmasnak a jászoljelenetet megelőző bemutatásra, mert Ádám és Éva napja a naptár szerint dec. 24-ére, az ünnepest napjára esik. Kellék se kellett hozzá sok. Az Úr öreg királynak volt öltözve, Ádámon hosszú sárga köntös (mert agyagból teremtette Isten), Éván bokáig érő fehér ing (ártatlansága jele; szerepét eleinte fiú játszotta) és ami bennünket közelebbről érdekel: a tudás fája! Ezt közepes nagyságú fenyűfa alakjában magukkal hozták s mindenütt feltették az asztalra, vagy ha nagyobb volt, oldalt állitották s a mögé bujt Éva, mielőtt meg lett volna teremtve. Dísz alig volt rajta, legfeljebb egy rákötött alma s az ágakon körülfonódva, egy posztószélből vagy egyéb szövetből csavart, hurkaszerű kötél kígyófejjel (amit később, hogy a gyerekek ne féljenek tőle, aranyos papírból raggatott lánc helyettesített). Kivilágítva a fa nem volt; az későbbi, más hagyományból hozzácsatolt járuléknak látszik. Ilyennek mutatkozik az a XVII. századi népi misztérium, amelynek nemcsak szövegei maradtak fenn, hanem hű mását máig megőrizték egyes

félreeső alpesi falvak lakói, sőt érdekes módon azok a német bevándorlók is, akik hazájukból nem sokkal azután elszármazva, nálunk telepedtek meg. Tolna- és Baranya megyék svábjainál még megleljük a mai karácsonyfa ősét a maga primitív egyszerűségében. Előadásaik töredékesek, néhány főbb mozzanatra szorulók csupán, de a kellék : a tudás fája azonos a régivel. Ezt legjobban igazolja az az ugyancsak hazainak tekintendő előadásmód, amely a Pozsony melletti Főrév (Oberufer) község népénél nevezetes unikumként fennmaradt. A főréviek valami régi fogadalmukat teljesítik azzal, hogy öt évenként előadják magukkal hozott kéziratuk szerint azt a 300 év előtti teljes trilógiás misztériumot (Ádám és Éva-játék, Jézus születése, Három királyok), amelyet még otthon játszottak. Náluk is ugyanaz a cicomátlan fenyűfa szerepel, amelyen csak egyetlen alma lóg.

Ezek után még az van hátra, hogy tisztázzuk, miként került a karácsonyi házaló betlehemesek paradicsom-jelenetéből ez az igénytelen kellék a családok asztalára, hogyan vált el a misztériumtól és önállósult házi szokássá? Anélkül, hogy messze menő történeti bizonyítékokkal igazolnók az átalakulás lefolyását, megelégedhetünk a történteknek önmagukban is bizonyító elmondásával. A fent közölt Auschütz-féle emlékezésnek van egy nevezetes mondata, mikor Bécsről azt mondja : «Persze katholikus országban voltam, ahol nem akartak a szokásról tudomást venni». Valóban minden tanuskodó adat a karácsonyfáról, mint házi díszről, eleinte protestáns, azaz németekről lévén szó, evangelikus forrásból ered. Annak idején Luther maga nem volt az ünneplés betlehemes formájának ellensége ; de már utódai, felháborodva a népjátékok naivan profán, sőt olykor durva tréfáin, áhitatrontónak és lebecsmérlőnek találták a suhancok házaló szokását. Ellene szószéken és a közigazgatásban irtó háborút indítottak ; sikerült is a betlehemjárást s vele az Ádám-Éva játékot evangelikus helyeken elfojtaniok. Ám a köznép hozzá volt a látványossághoz, az esti különös látogatókhoz szokva, az estet e nélkül nem találták elég mozgalmasnak, ünnepélyesnek. Mi volt egyszerűbb annál, mint az elmaradt paradicsomjáték fáját külön, önmaguknak ráállítaniok asztalukra s előtte végigénekelniök szokásos egyházi énekeiket.

Ami végül a fa feldíszítését és kivilágítását illeti, abban az ünnepi hangulattal együttjáró ösztönös pompaszereteten kívül alighanem valami lappangó babonás hagyomány is vezette az egyes családokat. Karácsony estéjéről tudvalévő, mennyi babonás szokás van vele a köznép hiedelmében egybekapcsolva. Még középkori hagyomány, hogy a szent estén csodák történnek ; az állatok éjfélkor megszólalnak, kint az erdőben valahol egyszer csak kivilágosodik az egyik fa és csodás fényözön áramlik róla. Ez a közkeletű legendás monda csinálhatott a szerény fenyűfácskából gyertyák lángjában misztikus fénnyel sugárzó, szinte földöntúli jelenséget. *Solymossy Sándor.*

A HŐS.

Mint minden embert, ép úgy szülte őt
az anyja kínban és kétségbeejtőn.
Regényét kezdte a hegyoldalon :
minden ember-sors ott indúl a lejtőn.
Ő is szopott, mosolygott, orditott,
míg felnőtt s lett belőle Hős, Titok.

Törvény : a lejtőn lakni nem lehet,
se kétéltűen jobbra, balra menni,
a válaszút ez : föl, vagy lefelé,
vagy hősnek lenni, vagy embernek lenni,
s habár kacagják, mint az esztelent,
a sziklaútra lép a Hős, a Szent.

Lent várná jó polgári nyugalom :
liget, melyet a vágy szinesre festett,
hírnév, aranyra, csókra váltható,
fehér és rózsás, édes asszonytestek,
párnáznák álmok ágyát odalent
— s a meredekre kúsz a Hős, a Szent.

Lefelé húzza teste és esze,
a hirhedt, vad, nehézkedési törvény,
ezrek példája, vérrokon, barát
csábítja, vonzza, húzza, ám kitörvén
a bűvkörből, mely várja odalent,
a csúcs felé erőlködik a Szent.

Az ördög színes lasszókat dobál :
csábos zenét, hanglasszót két fülére,
szemére szépség-szalagot hajít,
vad vágyakat viháncoló szivére,
a színes lasszók húzzák lefelé,
— a Hős, a Szent csak lépked fölfelé.

Négykézláb kúszik, talpa, körme nincs,
a meredekre hull a könnye, vére,
víz nincs, kenyér nincs, védőszőrme nincs,
eső is, jég is záporoz fejére
— s ragadja cél-sejtő önkivület,
holdkórosság, hétszer szent őrület.

Se férfi már, se nő már, nincs neme,
nem fogja a nehézkedési törvény !
Két karja szárny lett, szerafi zene
a suhogásuk, míg repül kitörvén
a légkörből oda, hol élni fog
örökké a földből nőtt Hős, Titok.

Mécs László.

MI VAN ELADÓ?

Jött, zimankós, őszi délutánon, mintha ő hozta volna magával a zimankót; hívásra jött, sőt azt hiszem, jött volna levelezőlap-hívásra is. Megkopogtatta szobám ajtaját s mikor hallotta, hogy szabad, először csak kilincsből lazította meg, aztán bennebbtaszította, de csak annyira, hogy épen az orra fért be rajta s ekkor szembenéztünk: én és az az orr. Az orrból aztán arc, később fej lett s végül megjelent az egész ember, barnán, kandin, zsírosan, alázatosan.

Halk sompolygással felémcsúszott s megállt előttem. Egyik mutatóujjának körmét a másikkal megpattogtatta s tétova mosollyal szólt:

— Klein vagyok.

Klein, gondoltam, ez nem rossz, bár hirtelenében nem is sejtettem, ki lehet. Zavartan nézegette bizonytalan arckifejezésemet s magyarázóan biggyesztette hozzá:

— A porcellánokért, tetszik tudni.

Nini, igaz bizony. Tegnap a Wesselényi-utcában jártam s valami hirtelen gondolat bekergetett egy kis régiségüzletbe. Hogy is mondjam csak? A gondolat nem is volt olyan hirtelen; régi gond volt bíz az, hetek óta kerülgettem ezeket a rejtett kis boltokat, de valahányszor rászántam magam, hogy belépek, meglapuló gyávaságom egyszerre hajszoló tiltakozássá dagadt s továbbkergetett. Úgy volt, hogy azt hittem, mindenki tudja, aki lát, hogy mit keresek odabenn. Elfelejtett ismerőseim jutottak eszembe, akik akkor épen arra járhatnának, holott talán régen elköltöztek a városból s lehet, hogy már nem is élnek... Végre azonban végeznem kellett ezzel a dologgal, gyötrő pénztelenségem már a legközelebbi holnap gondjává sötétedett, egyet nyeltem tehát — ez mindig jó módszer, az ember mintha saját magát nyelné le s egyszerre kisebb lesz és jobban elfér a világban — s beléptem a boltba, melynek cégérén a szép igéret buzdított: «mindenféle műtárgyat veszek».

Cigányképű asszony fogadott s mikor elmondtam neki, hogy mi járatban vagyok, szolgálatkészen felelte: majd megnézzük, kérem. A legjobban az tetszett nekem, hogy nem látszott rajta, mintha észrevette volna kínos zavaromat; ellenkezőleg úgy tett, mintha mindennapos, természetes dolog lett volna, hogy az ő boltjába nem venni, hanem eladni tér be valaki.

Hát ő az. Én meg egyre a boltra gondoltam, a homályos, rendetlen kis helyiségre s azt hittem, hogy az fog eljönni hozzám, megnézni. Az egész bolt. Dehát csak ő jött, Klein.

— Miről is van szó, kérem? — érdeklődött kezét dörzsölve s egyik lábáról a másikra állt. Én is felkeltem helyemről s tüntető közönnyel a fiókos szekrény lapján sorakozó porcellánkészletre mutattam :

— Ez a kávéskészlet. Régiség.

Szeme kinyílt s lecsukódott újra. Egy futó villanásig odanézett : kutató, szinte ragadozó tekintettel, azután lassan elaludt szemében a figyelem, nézése tovasuhant, a falra, a képekre s még onnan fennebb, a plafónra.

— Mmmm . . . És a képek nem eladók?

Nem — feleltem megütődve. Most rámpislantott, azaz, hogy nem is rám, hanem a ruhámra s ferde tartással a szekrény felé oldalgott. Egyik csészét kezébe vette, megfordította aljával felfelé, de egyre azzal a félprofilnézéssel, mintha csak úgy tudná felvenni magába valaminek a képét, ha oldalbordáinak irányítja. Orrcimpái fájdalmasan rezdültek meg s a csészét nesztelenül helyére tette. Aztán hirtelen hátatfordított neki, mintha el akarná felejteni örökre, hogy látta.

— Nos? — kérdeztem nyugtalanul.

Enyhe mosollyal keresztberáncolta homlokát s elnézett megint, a falra :

— Egyéb nem volna? Látom, sok csecsebecse van őnagyságánál.

— Kérem, — utasítottam vissza büszkén — már tegnap megmondtam, mikor az üzletében jártam, hogy ezt a készletet akarom eladni s nem mást. Előre jeleztem azt is, hogy Altwien. Rajta a márka.

Álmos pislogással szemembe mosolygott kedvesen. Elpirultam.

— Nézze, kérem, nem azért adom el, mintha talán pénzszükségben volnék. Izé . . . Ajándékba kaptam s nem nagyon kedvelem, aztán meg láthatja, annyi holmim hever szanaszét, hogy nincs helyem sem, hová tegyem. Itt fekszik szabadon s csak az lesz a vége, hogy eltörik. — Minek beszélek én ennyit ennek az embernek? — töprengtem magamban s elszántan kitártam a kredenc ajtaját : — Nézze, egyetlen csészének sincs itt helye. Inkább eladom s veszek helyette valami hasznosabb és kevésbbé kényes tárgyat . . . Emberem gyorsan lehajolt s mohón bebámult a szekrénybe. Egész hosszú mondókámból csak ez ragadta meg ; úgy bámult, hogy ijedten becsaptam előtte az ajtót. Felindultan néztünk egymásra. Végül mentegetőző mosollyal rázta meg fejét s íróasztalom felé mutatott :

— Azt nem tetszik eladni?

— Mit? kérdeztem rémülten.

— Azt a kis plakettet.

Háttal álltunk az ablaknak s azt hittem, hogy csak ez az oldal érdekli. Mit tudhat az ember egy ilyen Klein úrról? Őt érdekelte a másik oldal is és a többi is, amelyekről azt hittem, hogy nem is látja . . .

— Értsen meg — próbálkoztam elkeseredetten. Hiszen valóban csak az a porcellán volt, amit eladhattam anélkül, hogy hiányát meg-

éreztem volna ; a többi mind nélkülözhetetlen használati tárgy, vagy szívemhez nőtt emlék volt . . .

— Mmmm. Hiányos. Ha tejeskanna lenne hozzá, vagy legalább ha több csésze . . . És mennyit tetszene kérni érte?

Megmondtam. Összekulcsolta kezeit s az ég felé nézett. Mintha azt fejezte volna ki ez a tekintet : ne bántsuk egymást . . .

— Ó — sóhajtotta. — Jó na, nem szólok semmit. Ajándékba tetszett kapni, hát nem akarom megsérteni a jóízlését. Annyi pénzt ! Öreg holmi ez . . .

— Persze, hogy öreg, hisz régiség . . .

— Nem úgy értem, hogy antik, hanem kopott . . . viseltes . . .

— No hallja ! Altwien . . .

— No, arról is lehetne beszélni, hogy Altwien . . .

— Hallja, Klein úr, engem ne ugrasson, mert ennyit aztán én is tudok . . .

— Hehe . . . ne veszekedjünk, nagysádkám. Kegyed azért hívott ide, hogy eladjon. Nem? Nem azért hívott, mert látni akart, úgy-e?

— Csakugyan nem.

— Nahát. Akkor tessék engedni, hogy körülnézzek egy kicsikét. Hátha mégis akad valami. Úriházaknál mindig van egy s más, amit nem használnak.

— Tessék — intettem bágyadtan — hát nézzen körül. De értse meg : nem szándékozom végeladást rendezni. Abszolúte nem. A porcellán . . .

— Tessék csak rámhagyni — intett le jóindulatúan. — Majd én jobban tudom, hogy mi van s mi nincs . . . Nem viszek én el egyebet, mint amit nagysád idead. Nem vagyok én betörő.

* * *

Ráhagytam. Mindent kezébe fogott. Megtapogatta az asztalterítőt, lábujjhegyre csipeszkedve megvizsgálta a szekrények tetejét s benézett a szőnyegek alá. Nesztelenül sompolygott, mint aki titokzatos erők vonzása nyomán rejtélyes dolgokat szimatol. Szemöldöke hol összehuzódott, hol meg ferdén kétfelé szaladt ; ajkait hol beszívta, hol meg szétnyitotta, levegő elé tárva gégéjének zárt alagútját ; félelmes volt.

És lassanként mindent az asztalra hordott. Álmélkodva lestem s még lélekzetemet is visszafojtottam ; nem is kíséreltem megakadályozni. Nesztelen, mágikus mozgása megbűvölt s még jobban a csodálkozás, hogy mennyi ismeretlen mindenem van, amelyekkel ugyan már találkoztam, de megfelejtkeztem róluk s most mintha életrekeltek volna s szobám rejtett szögleteiből jelentkeztek szolgálattételre. De nem nekem jelentkeztek, hanem Klein úrnak s szinte ellenem jelentkeztek, ami nem esett jól . . .

— Na — mondta végül elégedetten s megpihenve, áttekintette az asztalon a helyzetet. Fáradozásának eredménye meglepő volt. Kopott

régi pénz, törött tajtékpipa ; szenteltvíztartó, amelynek felső része behorpadt s félig levált, amulett, csorba kínai váza és foszlott gyöngyhimzés. Minden hasznavehetetlen, ócska tárgyam, melyekről, mint mondtam, már én magam is csak a multból emlékezve eszmélkedtem, bár naponta elsuhant felettük tekintetem s megérintette kezem, de tudatomból kihullottak a véletlenekkel együtt, melyek hozzámjuttatták őket. Most aztán lassanként észbevettem, hogy emberem milyen érdekes módszer szerint válogatta össze zsákmányát.

Aminek az érintésére én csodálkozva, vagy szánakozva mosolyogtam, arra rögtön lecsapott ; de amire esetleg hirtelen kitörő naiv hencegéssel én magam figyelmeztettem, azt rögtön elejtette, sőt meg is törölte utána a kezét, hogy nyoma se maradjon rajta valami üzletellenes szándék gyanujának.

— Az a két nagy váza ott régi herendi . . . Nem válnék meg tőlük egy világért, úgyse adná meg az árát . . . Vagy az a bronz . . .

Nem válaszolt. Mintha érzékeny idegeit sértette volna minden tárgy látása, amelynek tudtam az értékét.— A hencegés bizony nem úri dolog, kérem — mondták lesütött szemei. Aztán, mikor végre megállapodott, nagyot fújt, megtörölte izzadt homlokát s sokatmondó mozdulattal átsöpört az összehordott «cikkek» felett :

— Mit tetszik ezekért kérni?

Csupa töredezett, idővert holmi, igazán csak megszokásból tartogattam. No, ugyan furcsa üzlete lehet magának, Klein uram . . .

— Nem eladók — feleltem. Ugyan mit is érhettek, egy pár pengőt s azért váljak meg tőlük, ha már mostanig kiszolgálták az életemet?

Rendezgetett az asztalon. Valami különös rendszer szerint szortirozta, körberakta, majd egymás tetejére állította védtelen tárgyaimat. Olyan idegennek látszottak szegénykék a Klein úr keze alatt . . .

— Már mért ne tetszene eladni? Nagysádnak se nem oszt, se nem szoroz az ilyesmi. Megveszem.

Engedelmesen lapultak a keze alatt. Mondom, oly idegeneknek éreztem őket . . . Mintha egyszerre összeesküdtek volna Kleinnal, hogy engem kijátszanak . . .

Hohó ! Álljunk csak meg.

Hátha talán nem is olyan bolond ez a Klein? Hátha . . . Miről is van szó? Hirtelen osztani és szorozni kezdtem én magam is. Ki tudja, rejtett értékek lappanganak az elvetélt cserepekben s én . . . Jaj ! Egy néhány felesleges limlom árán talán pénzhez juthatok . . .?

A remény úgy terült egyszerre lelkem közepére, mint ezek az apróságok az asztalra, ahogyan Klein úr előkotorta őket. Belepirultam. Persze, hiszen ez a Klein szakember s ért a dologhoz. Lám és én olyan egyűgyű, műveletlen lénynek tartottam eddig ! Igy van ez, az efféléhez nekünk semmi érzékünk sincs. Tehát csak résen lenni, az a fő . . .

— Hát, ha magának olyan nagyon kellenek . . . — huzódoztam.

— Mit tetszik érte . . .?

— Mennyit ad?

Ezen néhány percig vitatkoztunk. Végre én habozva és gyanakodva mondtam egy összeget. Erre ő ijedten kifújta orrát, szánakozva rámcsodálkozott s azt felelte : öt pengő.

— Az egészért?

— Igen. Elég az, tessék elhinni, jól meg van fizetve.

Reményeim felhőjéből kemény sértődöttség talajára pottyantam alá. Öt pengő? Ennél már egyetlen darabot is többre taksáltam, még felfedeztetésük előtt is s hevert ott vagy tizenöt, köztük ezüst is, elefántcsont is, meg régi email. Felháborodva egyenesedtem ki :

— Annyira nem vagyok, kérem, hogy öt pengőért kelljen megfosztanom magam emlékeimtől . . .

— Nézze, Klein úr, nem érek rá tovább — mondtam gőgösen. — Mostanáig csak tűrtem, hogy feldúlja a szobámat, vártam mi lesz belőle? De most már elég. A porcellánt megnézte, nem tetszik Önnek, hát nincs tovább dolgunk egymással.

Szuggesztív nézéssel meredt közelebb hozzám s suttogta, mint valami babonázó igét :

— Tíz pengő . . . Na, tizenkettő. Készpénz, nagysádkám !

Mit tegyek? Kidobjam? S rémületes megdöbbenésemre még kabátja alá is nyúlt s zsebében kotorászott. Mit akar? És csakugyan ! Tízpengőst húzott ki tárcájából s ujjai között arcom elé pörgette. Elsápadtam.

— Kérem . . . hát nem értette, mit mondtam? !

Izzadt, kihevült arca nagy akarást gőzölgött felém. De kövér ujjai között a pénz, a szédítésre szánt papírlap megrezdült s megtorpanva süllyedt alá. Pislogó szeme naiv csodálkozással tapadt rám. Alázatos, kurta képe ámulóra nyúlt.

— Mmmm . . . Nem kell?

— Nem ! — kiáltottam. — Vigye innen a pénzét s menjen maga is rögtön . . .

Erre megzavarodott. Tízpengősét zsebébe dugta s kalapja után nyúlt :

— Kérem, én kereskedőember vagyok s az üzlet üzlet . . . Micsoda érzékenység, hisz nagyon rendes összeget ajánlottam . . . — makogta.

Nem feleltem.

— Be tetszik látni, hogy méltányos árat igértem ezekért a vackokért? — kérdezte szigorúan.

Istenem . . . Lehet, lehet. Vackok, igaz. Én is annak gondoltam őket azelőtt. De egy pillanatban ostoba remény ébredt bennem, hogy elhagyott és hű gyermekekként fognak majd egy csodálatos alkalommal síkraszállni értem, hogy megsegítsenek . . . Klein úr volt az oka, hogy ezt hittem s őrá haragudtam azért, hogy nem tették meg. S most még ez is, hogy : vackok . . . Jó, jó, csak menjen, menjen . . .

Becsuktam utána az ajtót. Aztán csendesen helyükre rakosgattam

a megbélyegzett árvákat, letörülgettem róluk a piszkos ujjak nyomát. Aztán kinyitottam az ablakot, hogy látogatóm emlékeztető illatát világgá bocsássam . . .

Ültem egy helyben s egyszerre megkoppant újra az ajtó kilincse s ki lépett be rajta? Klein úr.

Ujjait ropogtatta s félénk, de minden sértést elfelejtető szóval tapogatózott befelé :

— Nem tetszett meggondolni a dolgot, nagysádkám?

Az asztalra nézett s észrevette, hogy már mindent eltakarítottam onnan. Enyhe szomorúság felhőzte szemét, mintha azt gondolta volna : no, lesz dolgom megint, míg mindent újra összekeresgélek . . .

S ettől én is olyan szomorú lettem.

Nehéz az ilyesmit megmagyarázni. Valami elégtétel érzése békített : íme, visszajött a «vackokért» . . . És amint néztem, néztem, aggódó, kérlelő mosolyát s lapos képét, mely a lelkes várakozástól szinte percről-percre domborúbbá szellemült, megértettem őt.

Ó, hiszen ő is a hívő lelkek közé tartozik, akárcsak én ; neki is vannak céljai. Nem kapzsiságból vetette rá magát erre a néhány kétesértékű maradékra ; ő is ember s a nagy «vásárra» készülődik a maga módján : apró vásárkák bukfencein keresztül s az «üzlet-üzlet» halhatatlan igazságú ténye fűtötte halandó lelkét . . .

Húsz pengőt igért. Kicsit alkudoztam, inkább, hogy renomémet mentsem, hisz már tudtam, hogy odaadom. Felment huszonötig. Odaadtam.

Mikor eltávozott, zsebkendőjével még egyszer utoljára megtörülte homlokát s görnyedten, ügyefogyottan visszamosolygott rám. Én is megtörültem homlokomat s görnyedten visszaültem helyemre az asztal mellé. És ezzel az egyeredésű mozdulattal egy percre rokonok lettünk : ő, meg én.

Nagy Berta.

FALU TAMÁS: VERSEK.

RÁKÓCZI-ÚT.

Itt lökdösve jár az ember,
Nem lépked pávakényesen.
Itt együtt-nyüzsög úr és szolga,
S daróchoz simul a selyem.
Autón röpül monoklis arszlán
És átlebegnek tünde nők,
Rendőrlovak patája csattog,
S futnak a sápadt tüntetők.

A házban üzlet-üzlet mellett
És bolt van a kapu alatt.
A járdán áruval kínálnak,
S harsog az olcsó kirakat.

Mint lila öv a reverendán,
Úgy megy át mellén a körút,
Pályaudvar liheg a végén,
A füstben, mit a légbe fútt.

A villamos itt koszorút visz,
Rá van tornyozva négy vagy öt.
Feketén cseng a fehér csengő,
A Léthe partján ha kiköt.
Feketén cseng a fehér csengő,
A koszorú virágja hull . . .
Ha villamoson halsz meg ősszel,
Nem mégy el koszorútlanul.

PÓKHÁLÓ.

Szavaim, a bús, lágy szavak,
Mint selyem fonál szállanak.

Mint őszi póknak selymei,
Úgy lengedeznek messze ki.

Egyik megáll torony hegyén,
Másik a fűbe hull, szegény.

Egyik csillagot hurkol át,
A másik csak egy kis szobát.

Van, melyik száll, mint üldözött
És megakad két szív között.

LIFT.

Ég és föld közt fel, s lelibeg,
De nem hazája senkinek.

És nem szobája senkinek,
Nem melegítik át szivek.

Csak belebben az úri nép,
Egy pillanat és már kilép.

Úgy szeretne elromlani,
Kötéléről leomlani.

Kunyhóként élni szabadon,
Házi áldással a falon.

Kis kerttel az ablak előtt,
Várni a tavaszi esőt.

Én most egy kicsit megcsalom,
Azt mondom néki: itt lakom.

S míg száll sok emeletsoron,
Álmokkal bebútorozom.

HID.

Élet és halál közt híd vagyok,
Mulandóságban rozoga.
Gondokkal megrakott társzekér
Dübörög fölöttem tova.

A csend, mikor minden fény kihuny,
Deszkámra libben feketén,
S szivem karfáján átszökve,
A mélybe ugrik a remény.

A DÉLUTÁNBÓL ESTE LESZ.

A délutánból este lesz,
A szürkeség már permetez.

Még leng egypár levélke fent,
De a többi már megpihent.

A temetőn át egyenest
Épen én felém jön az est.

Keze eléri a kezem,
Jó estét! — mondom csendesen.

HARMÓNIKA.

Szivem kinyúlik tegnaptól máig,
S összehúzódik: harmónikázik.

Tegnapok sora eljön a mához,
Egyik megcsókol, másik megátkoz.

Szomorú lenni harmónikának,
A szív kifárad, ha mindig árad.

Kicsit felszívja, kicsit elfujja,
S régi bánatát kezdheti újra.

ÚGY...

Ugy fölereszlem szivemet,
Mint piros gömböt a gyerek.
Simítja lomb és falevél,
S fönt eltakarják fellegek.

A messzeségnek szive lett,
Vele piheg az esti táj.
Ki most csöndben az égre néz,
Az érzi csak: valami fáj.

VAK VAGYOK.

Vak vagyok, mert csak két szemem van,
Süket, mert nincs csak két fülem:
Nem látom, hogy mit hoz a holnap,
S nem hallom, hogy a sors mit üzen.

Béna vagyok, csak két karom van,
És két lábbal sánta vagyok:
Nem ölelhetem át a percet,
Halál elől nem futhatok.

Nem szedhetem az élet kincsét,
Mert kevés hozzá két tenyér...
De minden gond és minden bánat
Az egy szivembe belefér.

A FELHŐKBE ÉPÍTETT VÁROS.

I.

A szellemi, politikai és gazdasági életben világszerte jelentkező naprólnapra fokozódó nyomasztó válság mélyenfekvő okait a gyakorlati világnézetté lett anyagiságban és Isten-tagadásban kell keresnünk. Spengler kifejezésével élve, a vallásosság hanyatlása a hitetlenné vált életfelfogás. Platon, minden idők legbölcsebb gondolkozója, az államról és törvényekről írt művében az államot úgy képzelte, hogy abban az igazság, az erény és a legfőbb jó eszméje kormányozzon, irányítója pedig a földi hatalmasságokat messze felülmúló isteni pásztor legyen. Az ő világnézete szerint könnyebb egy várost a felhőkbe felépíteni, mint egy olyan államot kormányozni, ahol hiányzik a vallásosság.

A mostani mechanizált kor a háború és a szakadatlan forradalmak, helyesebben a szünetnélküli lázadások kora. A dán Kierkegaard Sören az 1848-iki viharos időkről prófétai ihletséggel akként nyilakozott, hogy ami politikának látszott és magát annak képzelte, vallási mozgalomnak fog bizonyulni.

A világháborút követő, világjárványként pusztító pesszimizmus idején jelent meg Spengler könyve, az «Untergang des Abendlandes». Könyvét a leglényegesebb részeiben még a háború kitörése előtt fejezte be és így annak gondolatait nem az 1914. évi katasztrófa váltotta ki, hanem az a folyamat, mely a XIX. századdal indult meg és az ő nézete szerint még sok századon át fog tartani. A lassan közeledő világkatasztrófa kikerülhetlen sorsnak látszik, mert az adottságok kényszertörvényének megmásíthatlan végzete érvényesül benne. Azok, akik a történelmi kényszeradottság fátumát a vallási hit értelmében nem vallják, azok a jelen, a közelgő összeomlás minden részletében isteni akaratot sejtenek, ami mint istenítélet jelentkezik. Ezért Spenglerrel ellentétben, a jelen állapotaival szemben a vétkesség és a bűnhődés ok és okozati összefüggését vélik fennforogni. A vallásos ember nem a vak sorsban, hanem a mindenséget kormányzó Isten igazságos ítéletében hisz.

A világot ért katasztrófa közvetlen okai a századforduló első évtizedeiben kezdtek jelentkezni, amikor pedig azt hittük, hogy a legmagasabb kultúrfok felé haladunk. Amikor a közhangulat az elért technikai fejlettségtől megmámorosodva mindent elérhetőnek és megszerezhetőnek vélt.

Nem lehet azt mondani, hogy ebben a kultúrafordulatot jelentő időben ne lettek volna éles tekintetű, óvatosságra figyelmeztető egyének, akik a legfénylőbb tükör alatt is megérezték a rothadást. Norvégiában Ibsen küzdött a társadalmi hazugságok ellen. Ő a «Társadalom oszlopai»-nak korrupcióit előszeretettel szépítgetni igyekvő társadalmat keményen ostorozta csaknem minden művében. Björnson «Az erőről» szóló művében reá irányította a közfigyelmet arra az erjedésre, mely a szociális tömegnyomor nyomán mint elkeseredés és kétségbeesés 2 népesség széles rétegeiben elharapódzott. A cári Oroszországból a jasna-

poljanai remete kiáltó szózata felhangzott az elkorcsosult világnézettel való szakítás és az Istenhez való visszatérésről. Dosztojevszkij ekkor nevezte el Európát nagy temetőnek és megjósolta a bekövetkezendő világforradalmat. «Európa még sohase volt annyira telítve romboló elemekkel, mint ma. Úgylátszik egészen alá van aknázva. Lőporral van megtöltve, már csak az első szikrákra vár.» Janson Gusztáv 1912-ben a «Hazugságok» c. könyvében megrázóan jellemezte a tripoliszi háborút. «Tekints a Nyugatra és népeire. Elkápráztatja őket a saját fenhéjázásuk, egymás elleni irígységük gyűlölködővé teszik egymás iránt. Mindegyik sikere a szomszéd veressége. És mialatt Európán kívül fortéllyal és erőszakkal zsákmányolnak, egymást a legnagyobb bizalmatlansággal ellenőrzik. Irígységük eszelősség, kapzsiságuk förtelem . . . Európa öngyilkosság előtt áll. Mihelyst csak két európai hatalom kezd is háborút egymás ellen, a többiek is kényszerülve lesznek sorjában közreműködni.» Milyen jelentőséget nyer ez a csak szűkkörben elterjedt jóslat, ha meggondoljuk, hogy az, a világháború kitörése előtt két évvel hangzott el.

Az a bizonyos technikai kényelem, amelyik minden altruista elmélkedést lehetőleg kerülni igyekezett, szinte megtiltotta a szociális, a szellemi és a politikai életben való gyakorlati elmélyedést. A jóllakottság megakadályozta a belső és külső elmélyedést, gyávák lettünk ahhoz, hogy szembenézzünk a lassan, de halálos bizonyossággal közeledő földindulásnak.

Most, amikor teljessé vált a kultúra-chaosz, amit azelőtt lehetetlennek gondoltak, amikor a valóságot látjuk, megértjük, hogy nem minden volt olyan fényes, mint amilyennek azt a látszat mutatta. Kezdünk arra eszmélni, hogy a bekövetkezett katasztrófa okai messzebbre nyúlnak, mint a világháború kitörésének és végének hangulatai és hogy egy mélyen fekvő okról, az erkölcsi világrend megbolygatásáról van szó, mely logikai szükségszerűségként a lelki erők siettetéséhez és végeredménykép az emberiség hanyatlásához, illetőleg elzüllöséhez vezetett. Schaf János dekadens regényében («Am toten Punkt») ezt írta : «Minden lebeg, egymásba fut, minden inog, nincs semmi, amiben meglehetne bízni, nincs semmi biztonság, jönni fog a kétségbeeső reménytelenség, sőt már itt van, rémesen itt van Oroszországban. Ez a holt pont». Ide vezetett a vallás hanyatlása és ez a jelennek döntésre váró nagy problemája. Bűnös ebben az egész Nyugat. Oroszország a kész áldozat, a többi nyugati népek pedig már fuldokolnak a félig megért kétségbeesés hullámaiban, hogy rövidesen a teljes kétségbeesés forgatagában szintén elmerüljenek. Treitsche Henrik megírta : «A szétesés hatalmas erői és a tagadás egész Európában munkában vannak : a materializmus, nihilizmus, mammon-imádat, túltengő élvvágy, alacsony szintű, gonosz szándékú gúny, a felfuvalkodott áltudományosság. Eljöhet a nap, amikor mindennek, ami még keresztényi, egy zászló körül kell összeseregleni». A materializmus elvette a magasságba való látás képességét. A felfuvalkodottság a materializmuson át meghozta a maga gyümölcsét, az immár uralkodóvá válni kezdő atheizmust, melynek erkölcsi veszedelme a gyakorlati életfolyamatban a mammon-imádat és a kielégíthetlen élvvágy. Ennek pedig a végső eredménye az isteni és emberi törvények alól való teljes felszabadítás, a mindent a semmiségbe sodró nihilizmus. Oroszország a bűnnek és a szenvedésnek ezen az útján elért a véres véghez, a valóságos öngyilkossághoz, a bolsevizmushoz. A szörnyű katasztrófa bekövetkezése nem vak véletlen, hanem igazságos istenítélet következménye. De másutt is bekövetkezhetik ez az ítélet. Treitske Hugó azonban nem állt meg a lesujtó pesszimizmusnál, hanem hirdette, hogy a bűnhődés az emberiség érdekében és javára történik ! Ez adja meg a mai kor

összeomlásának értelmét, melyet talán az tett szükségessé, hogy a dolgok ilyetén való folyása tovább nem tarthat, mert az egész emberiség a hazugság útján menthetlenül a végpusztuláshoz jutna.

Jól tudta a szociáldemokrácia, mit jelent Marx Károly legfontosabb követelménye, «az Isten fogalma szétrombolandó, mert a megromlott civilizáció alapköve». Liebknecht nem kevésbé hirdette, hogy «az Isten nevének megcsúfolása szükséges, hogy a vallás kipusztítható legyen». Ez a cél azonban nem lett volna megvalósítható, ha a «felvilágosodás» nem jön a támogatására.

A szociáldemokrácia győzedelmeskedett, amikor az intelligencia valósággal buzgólkodott, hogy a lelkeket ebbe a hálóba hajtsa. De szerencsére a harc még nincs mögöttünk, a leghevesebben most folyik, hogy döntsön a keresztény vallás létéről vagy nem létéről.

A mostani időkben sok szó esett a népek szövetségéről, de nem hallani semmit az Istennel való szövetkezésről. Úgylátszik, hogy Istent a népek szövetségéből kirekesztették, felmondták a neki szóló engedelmességet. Ehelyett azt tanították, hogy a védtelen, véráldozatra szánt jószág türelmével viseljék a nyers hatalom minden kiméletlenségével sujtó önkényt.

A hit az akarat dolga, nem azért nem hittünk, mert hinni nem tudtunk volna, hanem mivel hinni nem akartunk, mert éretlen közönyünk restelkedett Istent elismerni. Már nem volt reá szükségünk, ami szép, tökéletesen harmonikus életfolyásunkban Ő nélkülözhetővé vált. És mit építettünk fel? Egy várost a felhőkben, saját tökéletességünk ájtatos imádásában térdre hullva rebegtük, az ember az Isten, akiben hiszünk. Nem vesztettük el a paradicsomi édenkertet, az még ezentúl fog és pedig a saját erőnkből megteremtődni. A paradicsom az istenített emberi szellem jövő birodalma : a felhőkbe épített város. Amit az ú. n. modern könyvbölcsesség hirdetett, azt kevésbé volt szabad érinteni, mint az Evangéliumot, melynek igazságait már nem hiszik. A multban hangoskodó Feuerbach, Strausz Dávid Frigyes és Häckel, akiknek biblia rombolását komoly tudósok már rég a feledés homályába taszítottak, az 1900-as években újból divatba jöttek. Sőt Häckel «Világ talányok» c. művének sok ezer példányban megjelent népies kiadása a nagy tömegek kedvenc olvasmánya lett és terjesztette a kétely mérgét a nép széles rétegeiben. Ismét divatba jött a Jézus személyiségének nemcsak isteni voltát, de egyenesen földi létezését is tagadásba venni. Brandes György az «Urchristentum» c. művében «a Jézusról szóló legendákról» beszél és az őskeresztények vallási és szociális mozgalmait egyenesen egy nagy vallási «Internationale»-nak mutatja be és a modern kommunizmussal egy sorba teszi. A fentebb megnevezett és tudományos értéküket már régen elveszített írók nyomán merészen azt írta : «Nem lehet Jézus életéről írni. A források bizonytalanok. Mennél inkább tanulmányozzuk az Evangéliumot, annál inkább látszat-testté válik benne minden testiség és minden komoly kutató, akit a hagyományok el nem butítottak, arra a meggyőződésre jut, hogy a legrégibb kereszténység nem egy személyiségtől ered, hanem létre jött számos működő erőktől, Alexandriából és Rómából, nem kevésbé Jeruzsálemből indult ki és alapjellemét a kor vallási színezetű philosophiájától kapta».

Igy állottak a dolgok Európában az évszázad fordulóján, látszatra keresztény népek keresztényi államokban. Megindult a harc az iskolák keresztényi jellege — mint az egocentrikus fejlődést akadályozó befolyás — ellen. Nietzsche még tovább ment, a «Zarathustra»-ban cinikus gúnnyal ezt írta : «Wenn ihr nicht werdet, wie die Kühe, so kommt ihr nicht in das Himmelreich». Leyen

Frigyes, aki az új német irodalom tanára a kölni egyetemen, ehhez azt a megjegyzést fűzte : «Nem tudjuk, hogy más korszakokban olyan közönyösen tűrték volna-e minden szent és örök eszménynek ily szemérmetlen kigúnyolását, mint ahogy az utolsó évtized mindent és mindenben eltűrte, mintha ezeket a dolgokat alapjában véve kizárólag az illető íróknak kellene egymás közt elintézni». Tökéletesítsed magadat ! volt a harci jelszó, ezzel kívánt győzni az Antichristus. Meghaltak az istenek, ezért éljenek az Übermenschek, az új Megváltó nem Isten, hanem ember fia, aki a világ üdvére meg fog születni :

«Gott ist der Mensch, auf den wir hoffen !
Uns ging kein Paradies verloren,
Es wird erst von uns selbst geboren.»

zengi Dehmel Rickhárd az új emberiség zsoltárát.

II.

Engelke Gerit, a német költő, aki röviddel a fegyverszünet megkötése előtt hősi halált halt, utolsó leveleinek egyikében ezt írta : «Az összes európai államokban óriási arányokban fellendült industrializmus állati vadsággal tör egymás ellen és önmagáért zúzza össze. Vajha teljes lenne ez az öngyilkosság, hogy annak révén a józan értelem győzedelmeskedne, hogy a romokból új élet támadjon Európában». Ma, amikor a kulisszák titkai történetírói tárgyilagossággal nyernek bevilágítást, abban a helyzetben vagyunk, hogy az előre kitervezett szörnyű nagy játszmában meglássuk, hogy a világháború egy nagy üzleti számítás volt.

Valóban, csak merkantilis okok, a világpiacok uralmának megtartása miatt omlott annyi milliók vére. Helytállónak látszik a fentebb említett Janson Gusztávnak az a megállapítása, hogy a háború minden mozzanata elválaszthatlanul összekapcsolódik a hazugsággal. Egymáshoz tartoznak, miként a test és lélek. Test a háború, a hazugság a lélek. Minden háború hazugsággal indul, hisz ha a valót mondanák, nem lehetne többé háború. A hazugság elfordulás a józan jogtól, felfüggesztése minden törvényes állapotnak, minden rendnek. A háború tehát tulajdonkép az anarchia megvalósítása. Hogy a háború anarchiáját a forradalmak anarchiája követte, misem természetesebb. Anarchia ! világos, hogy ez a holt pont, ahol minden lebeg, egymásba fut, semmi bizonyosság. Ez a kétségbeesés ! A háború anarchiája az emberi félelemből kiütköző vad kétségbeesés. A felhőkbe épített város földrengése !

És a háború következményeit először is az indusztria, a materializmus érzi meg a saját összeomlásában. Ismét idézzük Jansont : «Be kell a gyárakat, a műhelyeket csukni, a tartalékok felemésztődnek, a hitel megfogyatkozik. A kivitel megreked. Mivel az áruk nem találnak vevőre (hisz a fogyasztók százezrei elvesztek), azok gyártása nem fizetődik ki. De az eredményt nem az elért haszonból, hanem az ellenségnek okozott kárból kell megítélni. A világháború tanusága szerint azonban nemcsak a legyőzött, de a győző is vesztes lett. A századokon át kialakult világgazdaság sokkal közelebb hozta az egyes államokat egymáshoz, semhogy az egyiknek a profitja a másik bankrottjában kiegyenlíthető lenne. Ebben a világháborúban, ha némelyek nagyobb, mások kevesebb kárt szenvedtek is, tulajdonkép mind vesztesek lettek. Néhány háború-hiéna zsebébe került a világháború minden anyagi nyeresége. Ebben is bebizonyosodott, hogy a hazugságból sohase lesz igazság, jogtalanságból nem

lesz jog. Az egyik bankrottja fokozatosan maga után vonta a többiek bankrottját is. Magasabb szempontból tekintve, a háború eredményének abszolut és radikális deficitje az emberélet és anyagiakon kívül a lelki bankrott is. Az Antikrisztus volt egyedül győztes a világháborúban».

III.

A világháborút követő ú. n. «marxista forradalmak» bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a fellázított tömeg csak nyers, kiforratlan anyag, mely ha állati ösztönei uralma alá kerül, abból a legförtelmesebb bűnök fekélyei fakadnak ki. Lesujtó, de örökidőkre tanulságos példa a bolsevizált orosz birodalom, melyben a józan ésszel dacoló marxista ideológia lett úrrá. Eszméje és eredménye az államigazgatás szörnyszülöttje a «Tscheka». 1927-ben «ünnepelte» (?) tízéves fennállását. 1921-ig, vagyis fennállásának négy éve alatt 1,766.118 ember életét oltotta ki erőszakkal. Az áldozatokból 815.000 földmíves, 355.250 az intelligenciához tartozó egyén, 260.000 katona, 192.350 munkás, 8800 orvos, 6775 tanító és 1243 pap. Ezek az adatok csak megközelítő számok, a valóságban hihetőleg sokkal többen estek áldozatul. Orosz hiteles adatok szerint 1922-ben 38.000, 1923-ban 112.000, 1924-ben pedig 80.000 volt a kivégzettek száma. Hogy hová jutott a bolsevizmus alatt Oroszország, erre vonatkozólag némi képet adnak a következő adatok.

Lenin, aki 1918-ban bevezette az új szovjet házassági intézményt, annak jellemzésül kijelentette: «A mi felfogásunk, hogy a kommunista társadalomban a szerelmi ösztön kielégítése épolyan egyszerű dolog, mint akár egy korty víz ivása. Bár törvényeink a monogámiát veszik alapul és azt nem ejtették el, a tényleges két-, sőt a többnejűséget mégsem minősítik bűncselekménynek». Mi lett ennek a következménye? 1926-ban minden házasságra 26 válás esett. (Ez az arány azóta erősen emelkedett.) 1927-ben Leningrádban az év első hónapjaiban megkötött 9681 házassággal szemben 7255 a regisztrált válások száma. Ahogy mondani szokták, minden évszakban, miként az öltönyt, úgy változtatják a házastársakat.

A szovjet álláspontja az, hogy a szülőknek le kell szokni a gyermekek «esztelen» szeretetéről, nem szabad őket a családi önzéshez láncolni, így majd a saját érdeküket jobban szemelőtt tartó szabad egyéniségekké lesznek a nagy emberi társadalomban. Érthető, ha a szülészeti klinikára nem azért mennek az orosz nők, hogy anyák legyenek, hanem, hogy orvosi segéllyel megszabaduljanak az anyaságtól.

Hát a marxi elvek alapján «felszabadított» bolseviki birodalomban vajjon hogy fest a szociáldemokraták szerint «magánügy»-et képező vallásszabadság? Nemcsak az isteni tiszteleteket és egyházi szertartásokat nyilvánosan kigúnyolják, de az atheista propaganda mint állami intézmény működik. A serdülő iskolásgyermekek olyan tankönyveket kapnak, amelyek egyenesen arra vannak hivatva, hogy lelkükből örökre kiirtsák a vallási érzést. A keresztényi ünnepek és szokások, így a karácsonyfa használata is, mint vallási «reklám», szigorú büntetés alá esnek, sőt a keresztényi tanok hirdetői és azok követői egyenesen törvényen kívül helyeztetnek, mint a szociálizmusra kártékony elemek. Az 1929-ben kiadott ú. n. Kreml rendeletből nyilvánvaló, hogy a vallási «egyesületek»-nek a fennállása a gyakorlatban szinte lehetetlenné van téve. A rendelet 17. §-a szerint a vallási egyesületeknek tilos minden szociális és karitatív tevékenység, az ifjúság nevelése. Nincs joguk segély-

pénztárakat létesíteni, tagjaikat anyagi támogatásban részesíteni. Tilos gyermekek, ifjak és nők részére külön összejöveteleket rendezni, bibliai, irodalmi, kézimunka-előadásokat tartani. Egyáltalán semmi olyan összejövetelt nem tarthatnak, amelynek célja vallási oktatás. Nem tarthatnak fenn kisdedóvodát, könyvtárt, olvasótermet. Nem állíthatnak fel szanatóriumokat, orvosi segélyt nem közvetíthetnek. Joggal lehet hát kérdezni, hogy tulajdonképen a vallási szervezeteknek mi is a joguk?

A bolsik azonban azt is belátták, hogyha jövőben is fenn akarnak maradni, akkor eszméiket az egész világba ki kell vinniök. Kelet és nyugatfelé egyaránt terjesztik propagandájukat. (Hogy ez a világ-propaganda mibe kerülhet, nehezen kalkulálható, mert hisz a bolsi megbízhatóság, ahogy beavatottak állítják, olyan, hogy az agitátorok a hozzájuk jutott összegek alig néhány százalékát fordítják erre a célra.) Egész Oroszország egy katonai tábor, készenlétben az egész világ ellen. Az egész világ alatt a keresztény burzsujtársadalmat kell érteni. (A nyilt katonai célokon túl, ez a rendszer van hivatva a parasztság passzív rezisztenciáját megtörni és a termelést fokozni katonai fegyelem mellett, hogy a többtermeléssel a kivitelt és ezzel az állam bevételét fokozzák.) És ezzel a világveszedelemmel szemben milyen készültségben van a keresztény burzsoá? Erre az alábbiakban felelünk.

IV.

A túltengő materializmus csaknem mindenütt az erkölcsi bankrotthoz juttatta a népeket. Elerkölcstelenedés és eldurvulás a társadalom összes rétegeiben. A jelen képe szinte hasonlatos a római birodalom összeomlását megelőző kor képéhez. A közerkölcsi állapotok Németországban nagy züllésre mutatnak. 1911-ben 235, 1921-ben pedig 760 a vérfertőzési bűntettek évi száma. Megkétszereződött a fejletlen gyermekek ellen elkövetett nemi vétségek száma. Megnégyszeresedett a gyermekelhajtási bűntettek száma. 1922-ben a vérbajosok száma meghaladta a hat milliót. A prostituáltak száma sok százezerre rug. Magában Berlinben 300.000-re teszik a homoszekszuellek számát. Hamburgban minden negyedik férfi és minden hetedik nő vérbajos. Az 1926. év első felében a német nagyvárosokban született 124.077 gyermek közül 18.513 törvénytelen származású, vagyis 100 közül 14, azaz minden 7-ik.

Dr. Burgdörfer Frigyes kijelentése szerint a német nemzet megszünt szaporodó nép lenni és már a kihaló népek útján halad. 1900-ban 56 millió lakosra 2 millió születés esett, 1927-ben a 63 millióra szaporodott lakosságra csak 1·2 millió születés esett.

A berlini «Deutsche Allgemeine Zeitung» 1926 aug. 10-iki számában Münchausen Börries egy cikkében kifejtette, hogy az egész világ kultúrája összeomlásban van. Ennek okát hét romboló tényezőre vezeti vissza. A két legjelentőségesebb tényező a mindent mechanizáló és mindenben csupán az anyagi vonatkozásokat előtérbe helyező materializmus. Ez a két tényező tulajdonkép egységgé lesz a divatos amerikanizmus kifejezésben. A kézimunka helyébe a munkát gyorsító apparátus jön, a csendes közlekedést az autó, a motoros kerékpár, a repülőgép váltotta fel. A gyorsaság fogalma egyértelmű a haladással, a nyugodtság a visszafejlődéssel. A mechanizálásba szorosan kapcsolódik a materializmus, melynek legfőbb jellege a pénznek egyoldalú túlbecslése. Legfőbb érték a világban a pénz lett, hisz általa és vele minden megszerezhető. Ennek a két uralkodó tényezőnek szükségképeni folyománya,

minden lelki érték lebecsülése. A jámborság ügyefogyottság, a becsületesség régimódi erény, mindkettő a középkorba visszasüllyedő «reakcionárius» világnézet. Negyedik tényező a mindenen uralkodó sport, mely nem a testi erők fejlesztését, de a «rekord»-ra való igyekvést előmozdítja. A minden oldalról (főként az anyagi eredményekkel való összefüggés miatt) szított sport-láz eredménye, hogy egy jelentősebb «matsch» lefolyása ma jobban érdekli a széles rétegeket, mint bármi más. Szinte világjelentőségű eseménnyé fújják fel egy-egy néger boxoló győzelmét, vagy egy labdarúgócsapat győzedelmes szereplését az ezen szenvedélyből is hasznothúzó sajtó. Egy egész speciális sajtó született a sport dicsőítésére. Egy-egy győztes a tömeg részéről nagyobb ünneplésben és hódolatban részesül, mint a régi időben egy uralkodó vagy egy győztes vezér, vagy bármely művészi, politikai vagy tudományos nagyság. (Ez is a demokrácia virágfakadása.) A hatodik a faji harcnak, a hetedik a vallási érzés kialvása. A degeneráló tényezők összeredménye, hogy régibb kultúránk, mint minden szép és nemes, tönkremegy. Tévedés volt a mindent jelentő előrehaladásban való vak hit. Vajjon van-e még valami, ami segíteni képes lenne? Csak egy rettentő nagy átalakulás, egy teljes öneszmélés, mely természeti katasztrófához lenne hasonló, csak ez lenne képes az emberiséget ismét visszavinni a jó útra. Felfedeztük a boldogságot, mondják Nietzsche utolsó emberei, nincs pásztor, csak nyáj, mindenki egyet akar, ebben egyenlők. Aki máskép érez, az szabadon mehet az elmebeteg gyógyintézetbe! Valóban jéggé fagyott már az emberek nevetése is! A lelkiépülést jelentő jó könyvek évről-évre csökkenő számban jelennek meg, ellenben az erkölcsmételyező, erotikus művek túlburjánzanak. Lépten-nyomon meggyőződhetünk, hogy az ú. n. modern irodalom az ő felkínálkozó erotizmusával a mindkétnemű serdülő ifjúság körében mily rettenetes erkölcsi és testi pusztítást végez. Németországban 65.000 porosz kiskorú bűnös közt 13.000 követett el szemérem elleni vétséget, túlnyomó részük beismerése szerint, őket erre az erkölcstelen képek és könyvek vitték reá.

V.

Arra a kérdésre, túl van-e már az emberiség a világháború okozta istenítéleten, a viszonyok alapos vizsgálata után nemmel kell felelnünk. Nemcsak Németország, nemcsak egész Európa, de a földkerekség minden állama állandóan veszélyeztetett életet él, akárcsak egy vulkánon, melynek kitörése mindennap, minden órában bekövetkezhetik. Minden kísérlet, mely a népek közti viszonylatokat erősíteni és állandósítani törekszik, meddőnek mutatkozik. Hiába a népek szövetsége, a gazdasági kongresszusok sok-sok elhangzott javaslata, hiába a Páneurópa csábígérete, hiába Briand Egyesült Európája, az agrár- és iparblokkok változatai, a feszültség olyan fokában élünk, hogy a jövő biztonsága iránti hitünk alig indokolható. Ma is igazoltnak látszik Dosztojevszkijnek a századfordulón tett megállapítása, melyről már fenntebb szó esett: «Minden alá van aknázva és puskaporral telítve, csak az első szikrára vár». Amit akkor Janson a tripoliszi háborúval kapcsolatban elmondott, a mai helyzetre is alkalmazható. A leszerelési vágyakozás és az erre irányuló patétikus nyilatkozatok dacára, mostanában Európa több katonát tart, mint a háború előtt. Franciaország hadereje 738.000 fő, 2300 hadi repülőgép és tömérdek ágyú. A hadsereg legújabb reformja szerint 40 menetkész diviziót dobhat a mozgósítás első napján a fenyegetett határokra. Az orosz bolsevikok hadereje 560.000 ember, 800 hadi repülőgép és 450 battéria. Lengyelország

hadereje 253.000 katona, 510 repülő és 440 battéria. Németország haderejét a kisántánt államok hadereje is túlszárnyalja. A szövetségesek 9000 ágyújával szemben csak 288 könnyű kaliberű ágyúval rendelkezik. Ezek az adatok a mai helyzetképet világosan mutatják. Az 1927. évi népszövetségi ülésben közhelyeslés mellett hangzott el a javaslat, mely szerint tilos a jövőben minden háború és szigorú szankciókkal lesznek sujtva az ellene vétők. De az általános leszerelés intézményes megvalósulásához egy lépés sem történt. Hasonló eredménytelenséggel végződtek a többi ily tárgyú konferenciák is. Ahogy akkoriban diplomatikusan kifejezték: «a célt illetőleg nincs ellentét, az eltérés csak a módszerekre vonatkozik». A béke tíz éve, a világbéke biztosítására vajmi keveset hozott. Ellenben a legyőzöttek gazdasági életereje ellen az ádáz harc nem szűnt meg. A Dawes-terv helyére a Young-terv lépett. Mai értékben évi 36 milliárdot kell a német birodalom két generációjának hat évtizeden át kifizetni. És kik azok a hatalmak, akik szüntelen a háborús felelősség kérdésével előhozakodva ezen követelés mellett hajthatatlanul kitartanak? Mégcsak nem is az érdekelt államok kormányait illette ebben a kérdésben a döntés, hanem az internacionális pénzvilág képviselőit. Ez a névtelen, titkos hatalom, melyről Walter Rathenau megállapította, hogy az 300 egymást jól ismerő személyből áll, ők irányítják a világ gazdaságát és ezzel a világtörténelem kialakulását. Ez talán az a szüntelen hangoztatott nyugati demokrácia? (Ez a demokrácia győzedelmeskedett a világháborúban is!) Ahogy a gazdasági életben érvényesül az ő demokráciájuk, épúgy érvényesül a nemzetiségi kisebbségek elnyomása körül is. Van hát ok a jelszavas demokráciáért lelkesedni?

Nem volna teljes a világbéke képe a kínai, indiai, palesztinai, egyiptomi mozgalmak nélkül. (Legújabb a perzsa-török feszültség, amelynek hátterében a kurd nép függetlenségi mozgalma áll, mely idővel hivatva lenne a szovjet hatósága alatt sínylődő és a Kemal-féle új-török reformokkal szemben az ősi hagyományokhoz ragaszkodó mohamedánokat új államban tömöríteni, de emellett azonban ebben a kérdésben a moszuli petróleumforrásoknak is nagy szerep jut.) Az erkölcsi vonatkozásokat mélyen érintő ópium-kérdés se mellőzhető.

A jövő lehetőségei szempontjából azok az adatok sem lehetnek közömbösek, amelyeket a dr. Hickmann-féle földrajzi és statisztikai egyetemes atlasz tár fel. A többé-kevésbé megbízható népszámlálási adatok szerint a föld összes lakosainak a száma 1895 millióra tehető. Ebből magára Kínára, melynek nagysága akkora, mint Európa, 434 millió esik. Az európai és amerikai (fehér fajú) népcsoportok 677 milliót kitevő lélekszámával Kelet-Ázsia 584, India 320 millió népessége, továbbá 115 millió néger, 67 millió maláji és 100 millió keleti fajú nép áll szemben. Ha valamikor Európa és Ázsia közti ellentét döntésre kerülne (amit a bolseviki propaganda a saját céljaira máris ki szeretne használni), annak kimenetele igazán végzetes lenne Európára. Pedig ez a kérdés politikai realitás, mely a lehetőség határain belül esik. (Hogy a szovjet által felzavart Kína útja neme Mandzsurián Oroszországba vezet-e és onnan nyugatra, ki tudja ezt ma még eldönteni?)

Az őszinteséget nélkülöző európai «kifinomult» (?) erkölcsökre jellemző egy japán nyilatkozat: «Tulajdonképen nem is léteznek keresztény államok, jelenleg kevésbé, mint hajdan. A keresztény diplomaták alatta állanak a pogányoknak, a keresztény európaiak olyan szörnyű bűnöket követnek el, amelyek felett a pogányok is elpirulnak... Minket akarnak megtéríteni, holott saját magukat kellene józanságra és emberiességre téríteni. Lehet,

hogy ez a megállapítás kissé erős, de nem jogosulatlan. Vajjon a színesek előtt emelte-e a fehérek tekintélyét az, hogy a világháborúban a fehérek fehér testvéreik ellen színes csapatokat vittek a harcba». Eddig a gyarmatosítás, mint a kereszténység kultúr és civilizatórius tevékenysége szerepelt. Ez az elv a gyakorlatban rideg önzésnek bizonyult. De ebben nem a valódi, hanem a mostani névleges kereszténységet terheli a felelősség. Megérthető, ha a nyugati államok és civilizációjuk tekintélye csökken és a keresztény hittérítők befolyása is hanyatlik.

És ebben a válságos időben hangzik az Európai Egyesült Államok alakítására vonatkozó felhívás. Ez a Paneurópa. Egykor nagy lelkesedéssel üdvözölték az U. S. A. csatlakozását az ántánt kordiálhoz. Mivel azonban azoknak odaát vezérlő gondolatuk kevésbé a háborús célok voltak, mint inkább a háborús üzletbe befektetett tőke hiánytalan visszaszerzése : ezt zokon vették. A Paneurópa tehát gazdasági front akar lenni a túlerőhöz jutott szövetségessel szemben. Paneurópa csak modern kifejezése a régi «felhőbe épített város»-nak, melyben immár hatalmas falrepedések és süllyedések látszanak.

«És a mélységben folyik a bolseviki aknamunka. Szegénység, nyomor és kétségbeesés mindenfelé, pedig ezek rossz tanácsadók ám ! Van elég tűzveszélyes anyag és ehhez a népvigasztaló helyzethez még hozzátársul az is, hogy a jövőt illetőleg új háborús bonyodalmak veszélye is kísért.» Így nyilatkozott gróf Czernin Ottokár, az egykori osztrák-magyar külügyminiszter 1927-ben. 1927 május havában Londonban a háború megakadályozására tartott konferencián az egykori olasz miniszterelnök azt mondta, hogy a gazdasági és pénzügyi válság miatt egész Európának szüksége van arra, hogy a béke állandósuljon, de a béke szelleme se található. Ugyanezen évben Montague Kenworthy, az angol parlament tagja kijelentette, hogy ezidőszerint legalább egy féltucat különböző veszélyeztetett határzóna van a kontinensen, ezek mindegyike okot képezhet egy újabb háborúra, mely ha valahol kitör, automatikusan ki fog terjedni egész Európára. Ezt semmi sem fogja megakadályozhatni. A német nagyipar egyik képviselője dr. Stines Edmund azt mondta, hogy a mai Európa biztosan egy új háború felé halad, hogy ki lesz a győző, ki a legyőzött, előre nem látható, mert a döntő fegyverek ma még ismeretlenek. Úgy lehet, hogy a Rajna és Elba közti terület épúgy elpusztul, mint az egykori virágzó marnei és sommei tájak. Páris, Wien, Berlin és Varsót a repülők bombái szétrombolják ; az új háború csak romokat fog hozni, amelyekben a késői nemzedékek régészeti és történelmi kutatásokat fognak végezni, mint ahogy mi a Forum Romanum romjaiban ásatásokat végeztünk.

Ennek a sötét színű prognozisnak megfelelő nyilatkozatott tett a nemrég elhúnyt Foch marschall 1927 júliusában. Azt mondta, «hogyha a jövő háborúról képet akarunk alkotni, vissza kell emlékezni a nyugati fronton 1918-ban létezett állapotokra, azonban ki kell még azokat egészíteni az új még hatásosabb fegyverekkel, amelyeket azóta találtak ki. Az így elképzelt háború ismét világháború lesz és nem fog lehetni lokalizálni. Majdnem minden ország részt fog benne venni és a harcosok sorához nemcsak férfiak, de a nők, a gyermekek is hozzá fognak tartozni». (A bolsevikik, mint fenntebb láttuk, máris ilyen irányú katonai reformot akarnak megvalósítani.)

Churchil, aki Lloyd Georges kabinetjében 1919-től 1922-ig miniszter volt, az 1929 március havában megjelent «Emlékezések» c. művében megírta, hogyha 1918-ban nem következik be a német összeomlás, nem jön közbe a fegyverszünet : «A repülők ezrei romhalmazzá tették volna Németország váro-

sait, az ágyúk tízezrei fujták volna széjjel a frontokat. Előkészületek folytak már, hogy 250.000 katona autókon és páncélkocsikon naponként 30 kilométerrel nyomuljon előre. Kimondhatatlanul veszedelmes gázokkal, melyekkel szemben a németek megfelelő álarccal nem rendelkeztek, lehetetlenné tettek volna minden további ellenállást az ilyen módon megtámadott fronton». Ha ezek a rémes események talán nem is következtek volna be az angol politikus elgondolásai szerint, mégis jellemző lehetőségekre engednek következtetést a jövőt illetőleg. Ez a Meduza-arc bontakozik ki a jövő háború lehetősége mellett. Nem agyrémek, de a stratégia, politika és gazdaság világosfejű képviselői látják így. Persze, erre azonban a békebarátok köréből felhangzik a kar: «Ide még sem jutunk». Hát 1914 előtt is azt hittük, hogy nem lehet háború.

VI.

Kierkegard Sörennek, akiről kezdetben emlékeztünk meg, igaza volt; most is ami politikának látszik lényegében vallási, elsősorban a kereszténység kérdése. Nem az egyenlő és titkos választási jogért, nem a nemzetiségi elvért, nem az általános szabadság, egyenlőség és testvériségért folyik a szellemi harc. Minden radikális gondolat legvégén a vallási kérdés ütközik ki. És a konzerváló erőt jelentő kereszténység tesz-e valamit veszélyeztetett pozíciója megvédése érdekében? Valóban, alig valamit.

A titkos kezek által szüntelen egymás ellen ingerelt keresztény egyházak magatartására jellemző, hogy 1928-ban a londoni István-templomban a lelkész, hogy a hitközség közömbösségét megtörje, az egyházi orgonakíséretet jazzzenekarral egészítette ki. Jazz-zene az istentisztelet keretében, tánczene az orgonán! Nem csoda, ha erről az esetről a «Vossische Zeitung» az 1928 dec. 14.-ki számában teljes győzelmi hangon ezt írta: «In der Jarsorget hat das moderne zerfallende Christenthum die wirtuoseste Persiflage auf sich selbst sanktioniert». Nem kevésbé jellemző tünet, hogy Brémában a Szent Péter-dómban egy vasárnapi délutáni istentiszteleten a pap teljesen mellőzte a bibliaolvasást, ellenben a feltörő, az embert tökéletesíteni hivatott «felvilágosodás»-ról beszélt.

A kereszténységgel szembekerült civilizáció pedig dúsan virágzik és úgylehet, rövidesen majd elhozza a megért gyümölcsét. A kereszténység fája pedig szárad, lombjait a romboló korszellem sivító szele tépdesi és széthordja . . .

De talán a lombhullás csak az őszt jelenti és majd a tavasz új lombokat, dúsabbakat fog hozni. Talán, ha a tél dermesztő hidegében meglátják a kopasz fát, talán feltör a lelkekből a tavasz reménye és megtisztult hite . . . és a fa a jövőben gondosabb, szeretőbb ápolásban fog részesülni.

* * *

Ezek a mélyenszántó gondolatok jutnak kifejezésre Alfréd Wien 1929. év végén már második kiadásban Braunschweigban megjelent könyvében, melynek címe: «Die Stadt in den Wolken. Zur religiosen Kulturkrise der Gegenwart». A könyv, miként láttuk, főként a német viszonyokkal foglalkozik, de aki gondolkozik a felvetett eszmékről, a témát nem fogja idegennek érezni. Sőt, mintha annak átolvasása után a mi magyar égboltunkon is meglátná a felhőkbe épített város árnyképét.

Aki elolvassa ezt a könyvet, ideje nem veszett kárba, mert vallási érzésében megerősödve és lelkében megtisztulva válik meg tőle. Vajha ez a könyv sok-sok magyar kézben forogna! *Ilosvay Bálint.*

MENEKÜLŐK.

I.

Pavlovna Borbála útrakészen, bundába öltözve, jött át a másik szobából.

— Nohát, csakugyan nem jössz? — kérdezte az urától, aki a különféle szerszámokkal telerakott asztalon valami szerkezet összeállításával bibelődött.

— Nem, nem megyek. Jobban szeretném, ha te se mennél, Várjá — felelte csöndesen a férfi.

Az asszony szeme megrebbent. Egy pillanatig csodálkozva nézett férjére azután, mintha bizonytalankodna, úgy mondta :

— Azt hittem, végül mégis csak kijössz velünk... Csak nem félsz?

A férfi föl se vetette a fejét, mintha ez a kérdés nem is érintené. Tovább motozott a szerszámok és alkatrészek között és magyarázó hangon kezdte :

— Nem okos dolog, hogy kikíséred Boriszékat. Nem okos, mert ezzel érdeklődést mutatsz egy olyan dolog iránt, amelyet magad is el akarsz követni... A búcsúzkodás az állomáson : legalább is föltűnő és a cseka emberei még azt is gyanusnak találják, ami nem feltűnő...

Várjá félbeszakította :

— Azt hiszem, ha valami mindennapos dolgot csinálunk, az nem lehet feltűnő. Mindenki tudja, hogy Boriszékkal naponta együtt voltunk... Vinczerszky a legjobban... Ha csapdát állított, akkor igazán mindegy, hogy kikísérem-e őket, vagy sem.

— Ha így gondolod ! — felelte a férfi és kissé fölrántotta a vállát.

Azután összecsókolóztak és Varvara kiment. A férfi még utána szólt :

— Ha Kellengraat meglátod...

— Jó, majd ideküldöm ! — kiáltotta vissza az asszony.

II.

Darvas Lajos annakidején a műegyetemről került ki a frontra és a frontról Oroszország belsejébe. Évekig ette a hadifoglyok keserű kenyerét és kényszerülten barangolta végig fél Ázsiát. Volt Tobolszkban, Krasznojarszkban, Irkuckban, de Mongóliába nem tudott soha átszökni ; ellenben kétszer is átment az Uralon és mindig a menekülés lehetőségeit forgatta magában. A forradalom után a két keze munkájára volt utalva.

Egy darabig mint ács kereste meg a kenyerét, azután lakatos lett, de közben csomagokat is cipelt a pályaudvarokon, majd pár hétig ápoló volt a tulai kórházban, sőt, amikor egyik szökési terve meghiúsult, utcai köszörűsnek is fölcsapott Kiewben. Néha halálosan alélt volt már, a sok szenvedés végkép elcsigázta és fátyolozott tekintete mögött, csak mint kialvóban lévő mécses lángja, reszketett a hazavágyás. Földöntúli hatalomról, pénzről, fiatal erőről álmodott, amelyek átsegítik minden akadályon és ezalatt minden, ami a szeme sugarába esett, a nyomor és a kétségbeesés ruháiban hullámzott meg. Mégis föltápászkodott mindig és tovább vonszolta magát. A vadul fenyegető, bujkálásra kényszerítő körülmények mindinkább észak felé hajtották. Sok hányattatás után így került Moszkvába, majd később Pétervárra, ahol végre is egészen jól elhelyezkedett : soffőr lett a Vöröskeresztnél.

Vagy másfél évig elég nyugodtan élt itt. Testileg, lelkileg megerősödve, újra kezdte álmodozásait, terveit a menekülésről. És lelkének gyermekégboltjára ekkor hajolt rá földi életének legszebb valósága : Szerpulov Pavlovna Borbála. Már az első pillanatban magához tartozónak érezte és úgy nyúlt utána, hogy sohasem engedi el többé. Varvara gazdag familiából való volt, de ezekben az időkben ennek az elmult gazdagságnak már semmi jelentősége nem volt s hogy fönntarthassa magát, csodálatos ügyességgel készített művirágokat árult.

Amikor Darvas meggyőződött arról, hogy Varvara is szívesörömest elhagyná Oroszországot, elvette feleségül.

Hónapok óta megint csak a szökés gondolata foglalkoztatta. Eleinte a Finn-öblön szeretett volna átkelni, de amikor megtudta, hogy arrafelé szigorúabbak a védelmi intézkedések, mint Észtország felé, megváltoztatta szándékát. Megbízható segítőtársra lett volna szüksége, ilyenre azonban nem akadt. Vinczerszkyben, akit barátai ajánlottak, nem tudott megbízni.

— Lengyel ugyan az ipse, — mondták — de régtől fogva itt van és úgy látszik, ismeri a dörgést . . .

Pedig voltak, akik rábízták magukat, így Boriszék is, akik most indultak a határ felé. Ha nekik sikerül, akkor . . . Akkor hát igen. Akkor rábízza magát ő is erre a lengyelre. De ez majd elválik — gondolta kétkedve.

Kellengraat várta, a dorpati kereskedőt, aki voltaképen csempész volt. De annak csakugyan voltak összeköttetései, mert havonta négyötször is föltünt Leningradban. Jóindulatú embernek mutatkozott, bár mindig csak a maga hasznát kereste, aziránt pedig sehogyse akart nyilatkozni, hogy az ő kicsempészésükre vállalkoznék-e? A lenfehérhajú észt csak mosolygott, ha erre terelődött a beszéd és inkább az áruit kínálgatta.

Egyszer nagytitokzatosan azt kérdezte :

— Van-e már rádiója?

— Rádió?

Hatalmas lódulást érzett s fáradt agyában új lehetőségek türelmetlenkedtek. Mert a rádió tabu volt mindenki számára még ekkor, csak az állam és hatalmasai használhatták, meg akik titokban fölszerelték.

— Hogyne, hogyne, — dadogta s a menekülés nagyszerű álma az új öröm mögé süllyedt.

És ettől fogva ezt az örömét dédelgette szíve lázával és remegve várta Kellengraat, aki csak apródonként szállította az egyes alkatrészeket. Ezen az estén várta az anódtelepet.

III.

Már alkonyodott, amikor a lépcsőházból fölhangzó dobaj arra késztette, hogy munkáját abbahagyja. Sejtette, hogy Pavlovna Borbála nem egyedül jön meg a pályaudvarról és ezért ráhúzta asztalára a födelet : nem akarta, hogy feleségén kívül más is tudjon az ő rádiójáról.

Az érkezők : Dudás, Gyantos és Szűts, továbbá Amlacher magyarországi szász segédorvos és orosz felesége, el nem titkolható izgalommal tárgyalták Boriszék elutazását. Hiszen valamennyien ki akartak szökni Oroszországból. Mivel saját szemükkel látták, hogy Boriszék vasútra szálltak, szinte istenítették Vinczerszkyt, aki barátaik útlevelét megszerezte és utazásukat nyélbe ütötte. Semmi okuk nem volt arra, hogy gyanakodjanak, jóllehet nem igen tudták már, hogy Vinczerszky hogyan és mikor került közéjük és ezért Darvas óvatosságra intő megjegyzéseit figyelembe se vették és lehetetlennek tartották, hogy Vinczerszky áruló lehessen.

Darvas nem is szólt most erről, nem akarta kedvüket rontani, csak nézte a bizakodó arcokat és kissé sajnálta valamennyiüket. Mert mindnyájan rendíthetetlenül hitték most már, hogy kimenekülhetnek ebből az örökös bizonytalanságból, amely annyira fojtogatta őket, hogy azt sem tudták : kivel álljanak szóba, kinek higyjenek?

Csak Gyantos nem tudott velük lelkesedni.

— Ha most se sikerül, hát én . . .

Öt éve, hogy fogságba esett és csonttá fogyott a honvágytól meg a nélkülözésektől.

— Nono, majd csak sikerül egyszer, — próbálta Darvas megnyugtatni. — Ha most nem, hát máskor . . . Én már hét esztendeje vagyok idekint, mégse adom föl a reményt . . . Mondom, Vinczerszkyben nem tudok megbízni. Ha majd ideáll és . . .

Pavlovna Borbála a teát töltögette épen. Folytatta férje szavait.

— . . . és ideadja a cédulát ! Mert igazolnia kell magát ! . . . Ne csodálkozzatok, hogy csak most mondom el ezt nektek . . . Mária Golochovával megállapodtam abban, hogyha szerencsésen átérnek a határon, német nyelven írt cédulát fog Vinczerszkynek átadni . . . Ha Vinczerszky ezt felmutatja : rendben van . . .

— Várjá, galambocskám, angyal vagy! — áradozott Mihajlovna Olga, Amlacher felesége. — És milyen okos volt, hogy Máriára bíztad a dolgot! Ő nyugodtabb Borisznál, nem felejti el az ilyet . . .

IV.

Kellengraa csak másnap hozta el az anódtelepet. Darvas nagy lázban állította össze a készüléket s amikor az első zűrzavaros hangokat meghallotta, nem tudott hova lenni örömében.

— Várjá! Várjá! Már szól! — kiáltotta szinte magánkívül.

Valami csodálatos fölszabadulást érzett, mintha börtönből jutott volna ki. Az egész világ itt nyüzsgött előtte, föl, föl az étherig! Idegen nyelv beszédhangjai, valami ének foszlányai, muzsikaszó zöngéi, locscsantak agyába és szinte megrészegítették. Erősíteni akarta a hangot, de hirtelen éles fütty vágott belé. Valósággal megrémült.

Gyakorlatlanul, izgatottan bajmolódott a készülékkel míg egyszerre világos beszédhangot figyelhetett meg. Jó ideig figyelte, amíg megértette: svéd nyelven adtak le hireket.

— Stockholm . . . Biztosan Stockholm, — nyögte izgatottan.

A monoton hang beszámolt a búza árának váratlan emelkedéséről, amely az oroszországi nagy keresletnek tudható be. «Az orosz falvak népessége éhinséggel küzködik, — mondta a hang — és megbízható jelentések szerint negyvenezer paraszt tart Moszkva felé, hogy kenyeret kérjen azoktól, akik a búzájukat elrekvirálták.»

Hadarva közölte feleségével a hallottakat.

— Itt is suttogták már, — mondta az asszony.

Remegve állottak a készülék mellett, mint tolvajok, akik a világ titkait lopják el. Mintha századokat röpültek volna át, új országok elmosódó tájai ködlöttek föl előttük, emlékek ostromolták agyukat és a lelkük fényessége kiült az arcukra.

— Páris, — suttogta Várjá. — Hol lehet Páris?

Darvas keze reszketve nyúlt a kondenzátor gombjához.

— Bu-da-pest, — lihegte és a szeme könnybe lábadt.

Aztán megrázta a fejét.

— Ahhoz gyönge ez a készülék . . .

De hajnalig nem tudtak elválni az új csodától.

V.

Harmadnapra várták Vinczerszkyt vissza. Valamennyien együtt voltak megint. Próbáltak erről-arról beszélgetni: nem ment. A hideget emlegették s hogy milyen nehéz fűtőanyaghoz jutni. Gyantos sűrűn köhögött és egyszercsak, kifakadt:

— Pokol ez, pokol! . . . Itt fogok elpusztulni . . . Érzem, ezt a telet már nem bírom végig! Itt nem bírom . . . itt nem!

Az asszonyok vigasztalták, Várjá teát öntött neki, de igazában valamennyien másutt voltak a lelkükkel és félfüllel a lépcsőt figyelték: jön-e már?

Darvas a másik szobába huzódott s a rádiót hallgatta.

Már késő este volt, amikor Vinczerszky megjött. Alig dobta le magáról a bundát, már harsogva kiáltotta:

— Készülni, készülni! Holnap délben utazunk!

— Hát sikerült? — kérdezte Szűts bátortalanul.

— No iszen, amihez én hozzáfogok! — hencegett az ágens.

Gyantos reménysége mintha elpárolgott volna. Izgatottan dörzsölgette sovány kezét és máris indulni szeretett volna.

— A pályaudvaron találkozunk? A pályaudvaron? — kérdezte kásás hangon. — Nem fogok egész éjjel aludni tudni... És milyen messze van még hazáig!

Kicsit elcsöndesedtek, mintha szíven ütötte volna őket ez a hang. Egy pillanatig mindenki maga elé nézett, a mult és a jövő képei boszorkányos gyorsasággal kápráztak föl a lelkükben és egyikük-másikuk halkan sóhajtott.

Pavlovna Varvara barátságosan fordult a lengyelhez.

— Egy csésze teát csak megiszik velünk?... Képzelem, milyen boldogok most Boriszék!

— Hát igen... köszönöm... Én megtettem a magamét... Igaz, egy kicsit hideg volt és sokáig vártunk a szánkóra. Nem tudom, miért késtek.

— És Mária Golochova? Nem üzent semmit? — kérdezte most Varvara, amíg a teát a csészébe öntötte és ügyelt a kezére, hogy ne remegjen.

Feszült csend támadt.

— Nem... azaz mégis, — mondta a lengyel elgondolkozva. — Búcsúüdvözletét küldi mindnyájuknak és azt üzeni, hogy e hét végéig Revalban maradnak.

— Úgy?... Revalban?

Varvara meghökkent a nyilvánvaló hazugságra, mert Revalról szó sem esett köztük, de mosolygó arca nem árulta el ijedt gondolatait. A többiekre nézett. Zavartan fészkelődtek. — Mit is kellene most tenni. Csak kijönne már Lajos is, — gondolta nyugtalanul.

— Dehát valami pozitívummal nem igazolhatná — kezdte Szűts, de Varvara jelentős pillantására elhallgatott.

— Nem is mondtam még neked — fordult Varvara Mihajlovna Olgához, — hogy milyen aggodalomban vagyok anyám miatt. Beteg. Már tegnap gyöngélkedett és mára megkívánta az ágyat... Ilyen idős asszonynál ez...

— Eszerint te nem is jöhetnél velünk holnap? — kérdezte Olga szigorúan.

— Holnap okvetlenül indulniok kell — szólt közbe Vinczerszky. — Mert nem tudom, mikor találkozik megint ilyen alkalom.

— Istenem . . . nem is tudom . . . Most így hagyjam magára szegény öregasszonyt? — szabadkozott Varvara.

— No kérem, nekem mindegy. De ha már ennyit fáradt az ember, akkor nem szabad elszalasztani az alkalmat. Elvégre nem tudom, még egyszer vállalkozom-e ilyenre? . . . És az embereket is kicserélhetik . . . Nem állhatok jót mindenkiért. Kérem, én amondó vagyok, hogy holnap okvetlen, igen : ok-vet-len indulniok kell, — mondta hangsúlyozottan. — Annál is inkább — tette hozzá titokzatosan, mert ezek az összejövetelek . . . nem mondom, de föltünhetnek !

— Hát hiszen nincs itt szó semmiről, azt maga tudhatja legjobban, bátyuskám — szólt közbe Amlacher.

— Határozzunk ! Pavlovna Varvara, határozzunk ! Én menni akarok ! — kiáltotta Gyantos idegesen.

Izgatott, lármás vitatkozás támadt, mindenkit elragadott a nyugtalanság és Varvarától várták a megváltó szót. De ő maga is tanácstalan volt, a lelkében rémképek hemzsegtek, Boriszékat már börtönben látta és attól tartott, akármit mond is, Vinczerszky most már odajuttatja valamennyiöket. — Istenem, Istenem, most segíts meg ! — sóhajtotta magában.

Mihajlovna Olga pedig odahajolt hozzá és azt suttogta :

— Mi van a cédulával? Mi van a cédulával? Kérd el tőle a cédulát, Várjá !

Gyantos is meghallotta ezt és ő egyenesen Vinczerszky elé posztolta magát.

— Ja, igaz ! Hát mi van a cédulával? Magának, apám, cédulát kellett volna hoznia Mária Golochovától . . . Nincs cédula? Nincs? Kicsoda maga, apám? Kém, vagy micsoda?

Dermedten néztek Vinczerszkyre, de annak nem változott meg az arca, csak épen a hangja lett szomorkás, amint mondta :

— A régi világban azt mondták : Jó tettért jót várj ! . . . Hát lássák, mennyi igazság van ebben? Most már kémnek mondanak, amiért az életemet kockáztatom másokért . . . Mert mi hasznom van az egészből? Az a pár rubel . . .

— A cédulát, apám ! — ordította Gyantos magából kikelten.

— Hiszen mondtam, hogy olyan hideg volt . . . Eh ! . . . Az üzenetet szóval elmondtam. Mást nem tehetek — felelte a lengyel sértődötten.

A bizonytalan jövő ezernyi kínja csapott közéjük és legbensőbb lényük minden fájdalma kiült arcukra, amint ott görnyedtek, lehorgadt fejjel. Még sóhajtozni se mertek ebben a pillanatban. De ekkor megnyílt a másik szoba ajtaja és Darvas magához szólította a feleségét. Várjá nyugalmat mimelt s amikor eltünt az ajtó mögött, a társaság még elhagyottabbnak érezte magát . . .

Odabent Darvas riadtan nézett a feleségére.

— Iszonyatos ! — mondta fojtottan. — Most mondták be a hírek

között, hogy tegnapelőtt az észt határon kozákok fogtak el egy menekülő társaságot . . . Csak Boriszék lehettek !

— Teremtőm ! Hát mégis . . . Most aztán mit csináljunk? . . . Ja, igen, a cédula sincs nála, a Mária üzenete . . .

— Hogy is lehetne !

— Zárd el az asztalt, nehogy rájöjjön erre is ! — mutatott Várjá a rádióra.

Erre azonban Darvas nem ért rá, mert dulakodást hallott a másik szobából. Izgatottan ugrott az ajtóba, de Dudás és Szűts már lefogta Gyantost, aki Vinczerszkyre vetette volt magát.

— Ugyan, mi jutott eszedbe! — mondta aztán ő is. — Egy ilyen derék emberre támadsz, aki annyi áldozatot hozott értünk? — Aztán Vinczerszkyhez fordult: Bocsásson meg neki . . . Beteg ez a szegény fiú, beteg . . .

Nagynehezen lecsillapította őket. Az ágens azonban választ akart és egyenesen Darvashoz fordult.

— A magam részéről sose voltam valami nagyon az elutazás mellett — mondta Darvas kitérően. — Hiszen egészen jól vagyok én itt . . . Megszoktam . . . Jó keresetem is van és azt se tudom : mi van most másutt, külföldön . . .

— Ha anyám nem volna beteg — szólt közbe Várjá. — De az uram nélkül persze egy lépést se teszek . . .

— Tehát nem akarnak? Most egyszerre nem? — kiáltotta haragosan a lengyel.

Gyantos dühösen rikácsolta :

— Nem, mert spicli vagy ! Ázsán provokatőr ! Bitang kém ! . . .

Szűts alig tudta hatalmas tenyerével a száját betapasztani.

— Hát jó ! Csak meg ne bánják ! — vetette oda kurtán Vinczerszky és köszönés nélkül lódult ki az ajtón.

Várták, amíg a lépése elhangzott a lépcsőn. Senkise szólt, még Gyantos is magábaroskadtan huzódott egy székbe. Darvas később oktatni kezdte barátait :

— Bizonyíték nincs ellenünk . . . Legföljebb kihallgatnak. Azt kell mondani, hogy Vinczerszky erőszakoskodott és mi csak azért egyeztünk bele a tervébe, hogy Boriszékat segítsük . . .

— Ez nem rossz — mondta Szűts és végignézett a többieken, hogy lássa, ők miként vélekednek a dologról. De a levertség úgy áradt ezekről az arcokról, hogy végigfutotta a hideg.

Csönd volt, nehéz csönd, a falióra rekedt zöreje pár pillanatig mindenki figyelmét magára vonta, Pavlovna Borbálának hirtelen eszébe jutott, hogy ő a háziasszony, ólmos mozdulattal kelt föl, hogy teát kínáljon, de ekkor Gyantos fuldokló zokogással borult az asztalra.

— Ó . . . Ó ! — mondták a kerekre nyílt szájak és mindenki megmozdult, de a vigasztaló szavak szárazon koppantak és nem könnyítettek sem Gyantoson, sem azon, aki kimondta őket. Mindenkit eltöltött a saját boldogtalansága.

— Ejnye, cimbora, szedd össze magad . . . Nem szabad mindjárt elesni — mondta Darvas, de ezt akár önmagának is mondhatta, mert ebben a percben ő is mérhetetlenül árvának érezte magát.

Gyantos csak rázkódott és nem felelt. Az asszonyok szedelőzködni kezdtek s a férfiak, egyik a másik után, az ablak felé somfordáltak.

— Még egy csészével — udvariaskodott Varvara, de mindenki elhárította a kínálást: Majd máskor . . .

Valami idegenség szűrődött közéjük, mint a köd, amely az utcákat megtöltötte a láthatatlan égboltig. Mindenki már csak önmagát érezte és hidegen, nem látó szemmel néztek maguk köré.

— Gyerünk . . .

Szűts föltámogatta Gyantost.

Nemsokára lábak dobogása hallatszott a lépcsőn. Várjá fáradtan dőlt az ajtónak s úgy tetszett neki: mindazok, akik nemrégiben baráti szívvel ültek körülötte, most ijedten futnak, menekülnek, mintha mindenüket elveszítették volna . . .

Majthényi György.

A NAP.

Pirul a Nap jövet-menet,
haragban fő öreg feje,
este-reggel tanakodik:
feljöjjön-e, lemenjen-e.

Méltók-e látni mosolyát
az elvakult por-emberek,
vagy ideje, hogy végtelen
sötétségbe süllyedjenek?

Méltók-e látni csillagot
s a szűzi Hold arculatát,
vagy perzselje őket agyon
egy pusztító pokoli láng? . . .

S reggelenként a bosszútól
senki sem tartja vissza őt,
csak egy szülője oldalán
szendergő édes újszülött.

Azért az egyért élni hagy
százmillió bűnös szivet,
siet megcsókolni arany
sugarával két kis szemet.

Estelenként: lát egy bohó
szerelmespárt bolyongani
s úgy meghatódik, hogy lemegy
és kezd a harmat hullani.

Világítani kell tovább
a Föld másik féloldalát
s lemegy, de felküldi nekik
ragyogó Hajnalcsillagát.

Erdélyi József

A VÁNDORHEGEDŰS.

A MOSTOHA apjuk nem tudott a pálinkásbutikok szagának ellentállni és rendesen elúszott esténként a napi kereset a decis üvegek nyakán. Ilyenkor oda kellett menni hozzá és le kellett ráncigálni lábáról a csizmát. De mindegyik félt és huzódozott. Azonban a mostoha apjuk hangja rájuk csattant, mint egy karikásostor :

— Hé, kölykök . . . a csizmám !

Ilyenkor rohantak mind és igyekeztek ügyesek lenni a húzásnál, különben könnyen beléjük rúgott a sáros csizma. Vacsora után pedig Daninak elő kellett vennie a kopott hegedűt, amit az édesapja vett valamikor és a mostoha apjának nótákat kellett cincognia rajta. A testvérei pedig karéjba gyűltek parancsszavára, hogy duhaj korcsmai dalokat énekeljenek mostohájuk gyönyörködtetésére. Az anyjuk ilyenkor nem mert szólni. Inkább kiment a konyhába sirdogálni.

Mikor a mostoha apjuk úgy találta, hogy a gyerekek sokat esznek, a nagyobbakat szétszórták a rokonokhoz. Igy került Dani a nagyapjához, egy nagyothalló öreg bácsihoz. Itt nem is lett volna rosszabb helye, mint odahaza, de itt meg az volt a baj, hogy a nagyothalló ember ki nem állhatta a hegedűt és el akarta tiltani tőle. Pedig Kis Dani ekkorára már nagyon megkedvelte a hangszerszámját. Jobban, mint a libapásztorkodást, vagy a disznóőrzést. Az öreg pedig azt szerette volna, ha többet kapál a gyerek a kertben a hegedűnyaggatás helyett, ami szerinte csak a cigányra nem lealázó.

Ekkor eszelte ki Kis Dani, hogy legjobb lesz, ha az udvaron terebélyeskedő nagy eperfára teszi át hangversenye színhelyét. Ott legalább nyugodtan hegedülhet, mert a nagyapja a lombok közül nem hallja meg tompa füleivel a hegedűszót, látni pedig még kevésbbé láthatja.

Igy hegedűlgetett azután egész zavartalanul őszig.

De amikor múlni kezdett a nyár és búcsúzóul földre hullatták levélkönnyűiket a fák, a nagyapja váratlanul felfedezte, amint egy alkalommal az időjárást kémlelve, az ég felé tekintgetett. Erre már olyan határtalan düh fogta el az öreget, hogy a legalaposabb eldöngetésen kívül a hegedüléstől is végleg eltiltotta. A hangszerszámot elzárta a szerszámos ládába.

Kis Dani azonban nem nyugodott bele a nagyapai zsarnokságba. Az ötödik elemiben tanulta, hogy a nagy urakhoz kérvényt lehet írni, ha valaki nagyon szépen akar kérni valamit s ha azt akarja, hogy teljesítsék is a kívánságát.

Ebben az időben két napig nem látta Danit a nagyapja. Csak harmadnap délben került elő az üres disznóólból, ahol két napon keresztül a kérvényt fogalmazta. Mert elhatározta, hogy kérvénnyel fordul az öregapjához, hogy engedje meg néki újból a hegedülést.

— Itt van a kérvény, öregapám — s azzal odatette elé a fehér árkust, elejétől végig teleírva.

Az öreg egy kicsit elképedt, de mert azelőtt sem fogott hozzá maga az ilyesmihez, szépen kékbelibe öltözött, aztán elment az írással a szomszéd faluba a körjegyzőhöz. Az világosította fel azután, hogy tulajdonképen miről is van szó abban az írásban. Az öreg olyan éktelen haragra gerjedt az eseten, hogy még hazafelé jöttében elszegődtette az unokáját ostorosgyereknek, nehogy véglegesen elzülljön. Mert aki folyton hegedűlni akar, ráadásul kérvényt is kezd firkálni, az előbb-utóbb a váltóhamisításra is ráfanyalodik. Azért pedig be szokták csukni az embert. Az öreg így gondolkozott s hogy a bajt megelőzze, igyekezett rajta a maga módján segíteni.

De Kis Dani a szolgálatot se állta. Ott is többet járt a hegedűjén az esze, mint a jószágon. Mikor azután az első kárt csinálta, jól megostorozta a gazdája s miközben sajgó bőrrel menekült előle, azt is hallotta, hogy utána loholó gazdája még csendőrkézzel is fenyegetőzik.

Egy fél napig a kukoricásban csavargott. Este azután hazaszökött a nagyapjához, szekercével feltörte a szerszámos ládát és kilopta a hegedűjét. Elhatározta, hogy világgá megy. Hogy rá ne akadjanak a csendőrök. Mert ő a gazdája ijesztgetését is komolyan vette.

Igy lett belőle tizenötéves korában az országutak megállásnélküli csavargója. Egy téli este, amint az országutat rótta, ropogott lába alatt a fagyos hó s fájdalmas nyöszörgése szívbemarkoló, elfojtott sikolyként verődött fel a lépte nyomán. S amerre ment, mindenütt űzte, kínozta ez a nyöszörgés, mert amerre haladt, mindenütt hótömegek fehér palástja feszült a föld hátára s volt olyan hely, ahol derékig süppedt a hirtelen magasra torlódott hóba. Rongyos ruhája nyílásain testébe haraptak az üvöltő decemberi szelek s a fogai nyomán vérszín foltrózsák nyíltak ki a teste síkján.

És belsejéből is nagy fázások dideregtek elő. S az utca, a kis falu szélső utcácskája is olyan hideg, kihalt volt, ahova beérkezett a havas határból. S a számára olyan komisz, olyan mostoha volt ez az este, hogy meg kellett támaszkodnia az egyik kerítésben. Mert a hirtelen rátámadt kétségbeesés majd leverte a lábairól.

Aznap este kevesen forogtak az utcán. Karácsony-este volt. Mindenki otthon maradt a családja körében, a fiatalabbak pedig a jóismerősöknél vendégeskedtek. Csak neki nem volt, akihez betérhetett volna, csak őrá nem gondolt senki. Pedig a meleg, puha kalácsok ünnepén még kenyérre valója sem volt. Pedig holnap is ennie kellene, hiszen holnap lesz Karácsony : a szegények terített asztalú napja, amikor a munka megvérzett robotosai, sebzett tenyerű rabszolgái, odahajtják fáradt

karjukat megpihenni az asztalra, hogy a foszló kalács puhaságával és melegével altassák el a tenyér tépett sebeit s az éhes gyomrok jajgatását.

Úgy fájt a szíve, hogy neki ezen az estén is annak kell maradnia, ami tegnap, tegnapelőtt volt, ezen az estén, amikor mindenki más lehet, mint egyébként. Mert ezen a napon, ezen az estén zsoltárt énekel, olvasót morzsol az is, aki háromszázhatvannégy napon át lopott, csalt, káromkodott, istentelenkedett és mindnek jut gyertyafény, meleg szoba, terített asztal, pihenés, csak neki nem. Pedig ő nem csalt, nem rabolt soha, csak szenvedő tizenöt esztendejét lopkodta egy idő óta egyik falutól a másikig, egyik estétől a következőig.

S hogy a nyomorúságát jobban érezze, amerre ment, az ablakok mögül mindenütt fény és melegség áradt. Mert apró és nagy házak, fényes és kopott lakások mélyén a gyermek Krisztus, a Megváltó születésének ünnepélyes gondolatával volt teherbe ejtve a levegő.

Szeretett volna egy meleg hajlékba, házba betérni, hogy örvendhessen az örvendezőkkel, boldog lehessen a boldogokkal, imádkozhasson az imádkozókkal. Úgy szeretett volna ember lenni ezen az estén, de csak apátlan, anyátlan rongyos árva volt, lenézettje a gazdagoknak, kivert kutyája az embersokaságnak. Csüggedt fejét a kabátjába húzta és megindult egy korcsma felé. De a csapszék is üres volt. Nem került garázda italozó, aki megtörte volna az ünnep csendjét. Mindenüvé beköltözött a Karácsony és fordított egyet a világ ábrázatán. Mikor a korcsmáros meglátta a rongyos gyereket a kopott hegedűvel, megkorholta és kizavarta. És Kis Dani, a vándor hegedűs elröstelte magát, hogy ezen az estén akart ő részeg embereket látni s pár fillért keresni tőlük. Ezen az estén! Amikor minden szájon csak imádkozásnak van helye.

Ezt a falut reménytelennek találta és sietve neki vágott a határnak. Még az idő is csak hétre járt. Egy-két óra mulva másik faluban lehet, ahol több a ház talán és jobb szívűek az emberek.

* * *

A szél kegyetlenül süvített s rongyos ruhája mázsás teherként nehezedett vállaira a rárakodott hó miatt. Szélóriások csatáztak s dalolva megdobálták egymást a szürke hófellegekkel. Az út mellett, amerre elhaladt, mindenütt recsegtek, ropogtak a megfagyott fagallyak a rájuk telepedett hóréteg alatt. Egyik-másik mintha feljajdult volna, éles hangot hallatva le is hasadt és a rárakodott hókazal tompa zuhanással esett szét az úton. Ezekben a hóbuckákban lépten-nyomon térdre esett s ilyenkor egy pillanatra megszólaltak elejtett hegedűjén a húrok és megpendült vergődő lelkében is valami. Már megbánta, hogy elindult a maga mögött hagyott faluból. Már mindig nehezebben tápászkodott fel a hóból, ha térdre bukott és mind erősebb volt benne a vágy: belefeküdni a puha hópárnákba, amikor a hóesés tompa fehérségében hirtelen felsötétlett előtte egy útmenti tanyaépület.

Most, amikor búvóhely kínálkozott a maró hideg, vagdosó hó és a félelmetes magány elől, hirtelen a tagjaiba szökött a nap minden keserves szenvedése és fáradalma. A hideg parancsolt és befordult a magányos épület felé. Még egy kicsit habozott, hogy felfeszítse-e a zárakat. De a habozására a süvítő szél fülébe üvöltötte a választ. Bent lámpát gyujtott s kiváncsian tekintett körül a szobában. Mindenfelé szétszórt ruhadarabok, sebtében használt tárgyak hevertek. És az asztalon egy kis karácsonyfa csillogott és egy imakönyv huzódott meg csöndben, ott felejtve.

A zöld gally láttára a régi sebzett napok úgy masiroztak el előtte, mint egy megvert, megtépett, gyászos regiment s úgy érezte, hogy ő nem is sorozhatja magát az emberek közé. Úgy érezte, mert körülötte most se volt senki, nem örvendezett körülötte mosolygós testvér-arc, nem nézett rá boldog szülői tekintet. Még kántáló gyermektestvérei sem értek el idáig, hogy szent énekeket énekeljenek az ablaka alatt. Pedig olyan gyötrő áhítatosság sikongott most fel a belsejében. Most mind ajkára kívánkoztak az évek folyása alatt feledésbe merült imák s mohón nyitotta fel az imakönyvet.

Láthatatlan erők odahúzták, odaigazították kicserepesedett, sebesre mart száját a sárga lapok fekete betűihez és úgy csókolgatta a könyv betűit, mintha azok Krisztus bús szemei lettek volna.

Ezekben a fakó lapokra égetett csókokban ott vergődött egész összetört szíve, ott vonaglott szenvedő gyermekélete.

A hideg szobában már párássá vált a lehellete, mert a szoba jéghideg volt, de rajta ezer kín izzasztó forrósága nyargalt keresztül. Most már kezdett kilobbanni meghült testéből forró verejték formájában a láz és félrebeszélt. De ő nem vette észre. Cirogatta két reszkető kezével az imakönyv lapjait. Aztán a karácsonyfára rebbent a tekintete s egyszerre boldog megnyugvás köszöntött szelid jó estét a szíve küszöbén. És a színes gyertyák láttára elkapta valami ellágyító kéz és odaborultatta boldogan könnyezve melléjük és vonagló ajkain feladogtak vágyakozva a szavak:

— Gyere Krisztus . . . gyere, simogasd meg a szívem, hogy meg ne szakadjon . . .

Testében már viharosan tombolt a hatalomra jutott láz s vergődő önkívületében letépte magáról a rongyos kabátot s úgy tartotta maga elé, mintha Neki mutogatná, mintha ott állt volna előtte a földreszállt Istenember, a meggyötörtekhez és elhagyottakhoz ellátogató Krisztus s a hangja panaszosan zokogta :

— Nézd . . . nézd, milyen rongyos a ruhám . . . nézd, milyen sovány, elcsigázottak a karjaim, nézd, hogy kilátszanak itt az oldalamon a csontok . . . úgy-e jössz? Úgy-e felém nyujtod a kezed? Meg akarom csókolni, bele akarok kapaszkodni, hogy felemelj . . .

Letérdelt és előrenyúlt maga elé a levegőbe, de előre bukott. Kezeit keresőn húzgálta végig a szoba hideg földjén.

— Hát nem vagy itt? Nem talállak, Krisztus, sehol se talállak . . . Persze . . . nem birsz bejönni, várj ! . . .

Felugrott, feltépte a jeges ablaktáblákat, széttárta ölelésre a karjait s felcsillanó, könnyes szemekkel zokogta bele boldogan a tomboló éjtszakába :

— Úgy-e átázott a ruhád? Átfáztál úgy-e? De ne félj, ne... itt benn úgyis túlságosan forró . . . gyere ide, ide hozzám, én úgyis majd elégek...

És az országutak kóbor kis hegedűse úgy hullajtotta oda fejét halálos lázálmában az ablakpárkányra, mintha Krisztus keble lett volna s két karját úgy fonta rá az ablak fájára, mintha az Isten-embert ölelné.

Kinn vihar-harangok csattogtak, búgott a szelek száztorkú orgonája s éjfélimiséről hazatérő szánok csengőiből karácsonyi ének csilingelt be hópihék szárnyán a szobába . . .

Igy aludt el : fejét Krisztus kebelére hajtva . . . Körülötte fehér angyalok állottak s teleöntötték a szívét nyárral, meleggel . . . s repült velük színekre bomló illatos rétek felett, ahol minden bokor enyhe szállás a hajléktalan vándornak, erdők zöld rengetegeibe, ahol a fákról kenyér-gyümölcsök mosolyogtak hivogatóan rá . . . repült a kék égboltozatú égi palotákba, ahol hegedűje húrjain soha nem hallott, gyönyörű melódiák éledtek...

Csanádi Balogh István.

HÜVELYK MATYI.

Egy kis levél akadt kezembe,
kihúzták a földből szegényt.
Egy fa alatt bujt meg szerényen,
nézte a pirkadati fényt.
Mutatóujjamnak fele
levele-szára-gyökere . . .
A föld alól ki húzta ki?
Ártatlan kis Hüvelyk Matyi!
Pápaszemem két csontkorongja
föléhajol s üvegen át
modernül kísérletre vonja
a föld kis egyszerű fiát.
— A rózsaszín kocsányka itt
halványsárgára változik,
fent zöld levél piros erekkel . . .
Játszom vele mint kisgyerekkel.
Már nem is zöld levél, hanem
az én kis alvó életem!
És arra gondolok: Minek
szánom e lényt, mely itt piheg?
Magamat szánom benne én,
magamat szánom levelén,
magamat szánom zöld mezében,
magamat szánom gyökerében . . .
Kezemben tartom, forgatom
s a könnyemet rá csorgatom.

Debrecen. *Gulyás Pál.*

AZ IRODALMI FEJLŐDÉS FOKOZATAI.

(Thienemann Tivadar új könyvéről.)

Valamely ismeretág körébe tartozó anyagkészlet rendszerezése (szintézise) csupán akkor tekinthető tudományos igényűnek, ha az a célnak mindenben megfelelő, egységes szempont szerint történik. Azonban ily főelv vagy szempont alkalmazása is csak abban az esetben biztat sikerrel, ha előzetesen az illető ismeretággal kapcsolatos alapfogalmak már tisztázva vannak. Az irodalomtörténetírás terén gyakran azért találkozunk ingadozással, sőt ellentmondásokkal, mert e részben a legújabb időkig nem jutott egyöntetű megállapodásra a tudomány. Igy mindjárt arra a kérdésre, hogy *mi az irodalom*, annyiféle választ kapunk, ahány különböző szakmunkát a kezünkbe veszünk. Nem csoda aztán, hogyha a tárgykör értelmezésének bizonytalansága miatt még több bonyodalom támad az anyag történeti egymásutánjának bemutatása körül.

Ez, az összefoglaló munkát állandóan feszélyező, különös helyzet késztette már nyolc évvel ezelőtt Horváth Jánost arra, hogy addig is, míg a saját elgondolása szerinti szintézist közzéteheti, előzőleg azokat az alapelveket föltárja, amelyek szemmeltartásával ő a magyar irodalomtörténet *önelvű* rendszerezését lehetségesnek tartja. (H. J.: Magyar irodalomismeret. A szintézis alapelvei. *Minerva*. 1922.)

Horváth az addigi értelmezések felsorakoztatásával kimutatja, hogy az irodalom fogalma nem állandó, hanem történetileg alakuló, változó fogalom; korszerinti megkötöttségében tehát nem fogadható el egy, az irodalom egész történeti anyagát rendszerező szintézis számára. Ennek igazolására, egyebeken kívül, hivatkozik arra, hogy még a legjogosultabbnak látszó *nemzeti eszme* sem bizonyul teljesen megfelelőnek a rendszerezés zavartalan keresztülvitelére. Kitünik ez abból, hogy az ú. n. nemzeti szempontú irodalomtörténetek egy «nemzetietlen kor»-ról is szólnak. Ő tehát úgy véli megszüntethetőnek az eddigi bizonytalanságot, ha sikerül az irodalomtörténet számára lényegben *irodalmi* elvről gondoskodni. Az ily értelemben vett szintézis előtételeinek, a tárgyi hűségnek és önelvűségnek kifejtése után arra az eredményre jut, hogy egy valóban tudományos rendszerezés megvalósítására legalkalmasabbnak *a fejlődés* szempontja kinálkozik. Ez elvi álláspont megjelölését követi Horváthnál a szintézishez szükséges fogalmi készlet tisztázása. Ide tartozó s eddig kellőkép nem méltatott gondolatrendszere már csak azért is nagyjelentőségű, mert első önálló kisérlet ez irányban, de egyben annak is bizonyítéka, hogy ime az irodalomtörténet logikája más fogalmi körből való elemek segítségül hívása nélkül is fölépíthető.

Ő abból indul ki, hogy ha korok szerint változó volta miatt az «irodalom» örökérvényű meghatározása nem adható is, azt meg lehet állapítani, hogy mi az állandó abban, amit eddig irodalomnak neveztek, vagyis meg lehet állapítani minden irodalmiság végső feltételeit. Ahhoz ugyanis, hogy irodalom létre-

jöhessen, minden kor felfogása szerint : író, irott mű és olvasó kellett. E kétségtelen tényből következik, hogy az irodalom állandó lényege : *írók és olvasók szellemi viszonya irott művek közvetítésével.* Arra a kérdésre, hogy hát az élőszó útján terjedő, ú. n. népköltészet beletartozik-e az irodalomtörténetbe, azt feleli Horváth, hogy igenis beletartozik, mint történelemelőtti jelentkezése annak a műveltségi ösztönnek, melytől az irodalom már megszületésekor elválik, amelynek nyomai azonban mint egy primitív jelenségéi megmaradnak ; ahogy a kéziratéi is kimutathatók a könyvnyomtatás korában.

A mondottakban főkép az tünhetik föl meglepőnek, hogy Horváth az olvasót is az irodalom föltételei közt említi. Pedig világos, hogy amit soha senki sem olvasott, azt soha senki sem tartotta irodalomnak.

Az így körülírt alapviszonynak, mint az irodalmiság végső feltételének megállapítása után ennek az állandó lényegnek változó mozzanatait (forgalmazóit, részeseit, közvetítőit) s a fokozatosan kibontakozó irodalmi folytonosság egyéb fogalmi jelenségeit tárgyalja Horváth. Az éles logikával fejlesztett gondolatláncban mint a történeti élet természetes fejleményei világosodnak meg előttünk — sok egyében kívül — az irodalmi hagyomány, az irodalmi nyelv ,a különböző műformák, az irodalmi izlés és az irodalmi tudat problémái.

Az utóbbi mozzanat fontosságát (melyre előbb már Négyesy László is felhívta a figyelmet) különösen hangsúlyozza Horváth. Szerinte az irodalmi tudatot, mint önszemlélete szervét hozta létre az irodalmi fejlődés. Minthogy pedig a fejlődés tényezőiben s általuk az irodalom egészében örök folyamatban levő változások végül is az irodalmi tudat átalakulására vezetnek : az *irodalmi tudat időleges módosulásai mutatják legvilágosabban a fejlődés ízületeit, vagyis az irodalomtörténet korszakait.*

Erre utalva tűzi ki aztán további feladatul annak megállapítását, mint alakult ki nálunk első ízben valamelyes irodalmi tudat s minő korszakos változáson ment utóbb keresztül.

* * *

Mindezek előrebocsátására azért volt szükség, hogy kellőképen méltatható legyen a pécsi egyetem kitünő tanárának, Thienemann Tivadarnak *Irodalomtörténeti alapfogalmak* (Bp. 1930, XV+252 l.) c. szép könyve, amely a fenti elgondolással rokon szellemben, de már sokkal részletesebben s mintegy az előbb látott eszmecsirák továbbfejlesztésével elemzi és szemlélteti a tárgya körébe tartozó mozzanatokat s eredetileg folytatásokra osztva jelent meg ugyancsak a Minerva 1927—1930. évfolyamaiban.

Thienemann is a fejlődés fogalmából indul ki. Világos értelmezéssel különítve el a folyamat két irányát, meggyőzően fejtegeti, hogy az irodalomtörténet szerkezete miért nem alapítható a *szerves* fejlődés biológiai eredetű gondolatára. Csodálatosnak találja, mily nehezen jutott szerephez a másik irány, pedig már a história literaria feladatának első felismerője, Baco is utalt a *szellemi* fejlődés folytonosságának leírására. Majd e gondolat legismertebb propagálóját, Hegelt idézve lojálisan elismeri, hogy nálunk a kérdést — a német irodalomtudományt is megelőzve — újból napirendre tűzte *Négyesy László*, aki szerint az új magyar irodalom a régitől abban különbözik, hogy tudatossá lett. Itt rögtön megjegyzi, hogy e gondolatot *Horváth János* fűzte tovább, mikor célkitűző értekezéseiben az irodalmi tudatot jelölte meg az irodalmi fejlődés leglényegesebb tartalmául. A továbbiak során Th. a szellemi tudatosulással együttjáró egyénisülés mellett az egyre növekvő elvontságban látja a fejlődés fősajátságát. E folyamat

útja az irodalom fogalmának kialakulásában is szembetünő. Sokáig, tudvalevőleg, a könyvek bizonyos összeségét tekintették irodalomnak. Ez a felfogás még az érzékelhető valósághoz, a könyvhöz tapadt. Elvontabb tartalmú lett e fogalom a XIX. század elején, mikor a nemzeti irodalom mellett a világirodalom fogalma is fölmerült Goethenél. *Az irodalomnak ezt az elvont viszony-fogalmát Horváth János vezette be a magyar irodalom meghatározásába.*

A kétfajta fejlődés megvilágítása után Thienemann rátér arra, hogyha az irodalomban nem biológiai organizmust, hanem szellemi jelenséget keresünk, akkor föltesszük azt, hogy az irodalomnak nevezett viszony régebben egyszerűbb volt és idővel mind összetettebbé vált. Ily okoskodás szerint haladva tovább, Négyesy és Horváth példájára a szóbeliség, a kézirat és a könyvnyomtatás korszakait különbözteti meg a fejlődésben.

A föntebbi kiindulópont (t. i. az egyszerűbbtől összetettebb felé haladás) alapján érthető az a tény, hogy az *irodalom fejlődése élőszóbeli művekkel kezdődik.* Minthogy ekkor csupán az emlékezet rögzíti meg a szöveget, világos, hogy a leiratlan mű nyelvalakja folyton változik. Az *alakuló szövegnek címe sincs.* A magyar írástalan multról nincsenek határozott adataink, de visszakövetkeztetéssel némi világosság mégis csak derül magyar szempontból is a fejlődés e fokára. Ilymódon és analógia útján sejthető, hogy az élőszóval közvetített szövegben gyakoriak lehettek az emlékezeterősítő állandó kapcsolatok s a rítmikus előadásnak is fontos szerep jutott. Az írástalan szöveg *a szerzőség szempontjából személytelen és névtelen* volt. Igen érdekes és egészen újszerűen hat az, amit Thienemann az irodalmi viszony e korbeli harmadik tényezőjéről a *közönségről* elmond. Az élőszóbeliség korában a mű mindig a *jelenvaló* közönséghez szólt. A jelenvalósággal együttjárt az előadásnak szinte a társalgásra emlékeztető meghittsége. Ez a bizalmas hang csendül ki a szóbeliség továbbfejlesztőinek, a későbbi hegedősöknek figyelmet kérő megszólításából: «néktök emléközöm, ha meghallgatjátok». Általában: *a szellemi fejlődés írástalan fokán a szóhagyományozás teremti meg az alakuló szöveg, a személytelen szerző és a jelenvaló közönség közt azt a kezdetleges viszonyt, mely az írásbeliség kialakulása után irodalommá válik.*

Egyébként a szóhagyomány különböző formáit, a varázsigétől vagy a társasénektől a hivatásos előadó recitációjáig a népköltészet őrzi meg a legmodernebb írásbeliség koráig.

A mai értelemben vett irodalom azonban voltaképen akkor kezdődik, mikor a szóhagyomány helyébe iráshagyomány lép és az *írott szöveg* veszi át az élőszónak azt a társadalmi funkcióját, mely által a szerző, munka és közönség között kapcsolat létesül. Eleinte a szövegíró és másoló munkaköre még nem nagyon különül el. Az utóbbi olykor hamarabb válik ismertté, mint az előbbi. Az Érsekújvári-kodexről pl. tudjuk, hogy másolóját, Sövényházi Mártának hívták, de a kéziratbeli Katalin-legenda költője máig ismeretlen.

Az írott munka első közönsége is hallgató közönség volt, s csak a betűismeret terjedésével alakult át olvasó közönséggé. Figyelemreméltó jelenség, hogy a hangos fölolvasás is stílust teremt. Ennek nyomai a kéziratos irodalomban ki is mutathatók azokban az érdekkeltő kitételekben, melyeket az író néha a szövegbe iktat. Példa rá a Tihanyi-codex egyik idetartozó helye: «Amit itt irandó vagyok nem gyakran halljátok». E hagyomány hosszú életének bizonysága, Thienemann finom észrevétele szerint, hogy az eleven szóbeliségben gyökerező stílus teszi oly életerőssé és közvetlenné Pázmány és Zrínyi prózáját: ők még úgy írnak, mintha az olvasók hallgatók volnának.

A kéziratos mű közönségét Thienemann *közeli közönségnek* nevezi (ez kifejezi a hallgatók s olvasók közti közösséget). A kézirat publicitása természetesen nagyobb, mint az élőszóé, de nem akkora, mint a nyomtatott műé. Néha még az is megállapítható, hogy ki számára készült a mű. A székelyudvarhelyi-codexbeli «Judit asszony története»-nek szerzetes-fordítója ezt így adja tudtunkra : «Ime én szerető húgom Nyujtódy Judith, az te neveden való szent asszonynak könyve, melyet én, az te szegény bátyád, Nyujtódy Frater András, megírtam az deáki bötüről az magyar nyelvre, az te hozzád való atyafiságos szeretetnek miatta meggyőzetvén és hogy te ne lennél az te celládban (t. i. a leány apáca volt) az te szentednek könyve nélkül». Az írás különben nemcsak ekkor, hanem sokáig, még később sem előkelő mesterség. Akik a jobbmódú nemesek közül mégis írókká lettek, egészen Kisfaludy Sándorig szinte mentegetőzve szólnak ebbeli kedvtelésükről. A középkori irodalom ezért társadalmi körök irodalma.

A kézirat tehát az irodalomnak azt a sajátságos formáját teremti meg, mely a szöveg állandósulásának, a szerző személyvoltának és a közönség közelségének találkozásából adódik. De egyszersmind műveltségi fokot is jelent a szellem folytonosságában. Aki ebben él, gondolkodásban is összenő azzal az irodalmi formával, amelyben a gondolat testet öltött számára. Ebből következik az a mélyértelmű tanulság, hogy az irodalmi viszony formái összefüggnek a gondolkodás egyetemes formáival. Igaza van Thienemannak : a kettő közti összefüggés fölismerése és kifejtése az irodalomtörténet legnehezebb munkája.

Ily előzmények után következik a munka legterjedelmesebb s az újabbkori olvasót talán leginkább érdeklő része, mely a fejlődésnek a könyvnyomtatás elterjedésével egyidejű állapotát ismerteti. A szellemi fejlődés folytonossága nyilvánul meg abban, hogy a nyomtatott könyv örökli és fokozza a kézirat sajátságait.

Legnehezebben győzi le az írói lámpalázat az, aki szubjektív mondanivalóival lép elő. Még Kisfaludy Sándor is barátai unszolására hivatkozik a Himfy kiadásakor. Egyébként nevezetes változás, hogy a könyvnek már *állandó szövege* van. Újabb különbség, hogy míg a kéziratos mű minden példánya unikum volt, a nyomtatásnál a kiadás válik kollektív individuummá.

A nyomtatott irodalom a *humanizmus* jegyében indul meg. E szellemi mozgalom merész vallásos eszméket keltett életre, de ezeket még nem merte a nyilvánosság elé vinni. A *reformáció* azonban már fokozottan él az új találmány előnyeivel. A könyvnyomtatás jelentősége tovább alakul a *fölvilágosodás* mozgalma által, mely a humanizmus méhében rejlő gondolatcsírákat növeli nagyra. Az irodalom e harc folyamán a közvélemény legfőbb forumává magasodik ; hiszen még az ellentétes eszmék is csak az irodalom útján kelhetnek szárnyra. Belső lényegükhöz képest más és más szellemi magatartást jelentenek a betűvel szemben a *racionalizmus*, *szenzualizmus*, *deizmus* és *pietizmus* irányai. Egyszóval átalakul az írás és olvasás társadalmi funkciója.

Míg a XVI—XVII. században csak a valláson keresztül vezetett az út a műveltség szellemi javaihoz, a fölvilágosodás korában ez a közvetítés átszármazik az irodalomra. Ettől kezdve aki nem tud írni-olvasni : nem művelt ember. Ezt mondja más szavakkal a magyar gondolkodás egyik érdemes úttörője, Apácai is, mikor így kiált fel : «Ideje már fölébredned, te álmos, te mámoros, te hályogosszemű magyar nép ! Kelj föl, mondom, és állíts végre alsó iskolákat !» És mint az egyes embernél az emberméltóság ügye az írástudás, úgy az egész nemzetre nézve a humanizmus ismertetőjegye lesz a kérdés : van-e irodalma? E kérdésre válaszul készültek a mi első historia literariáink is.

Az irodalom megléte ekkor még a nyelvtől függetlenül fokmérője a műveltségnek. A nemzeti irodalom fogalma már a fölvilágosodás eszmekörében kelt életre. Az anyanyelvenírás eleinte csak a megértetés eszköze s a fejlődés kényszere nemesítette a nemzeti karakter foglalatává. A nagykorúvá lett irodalommal együtt nő aztán a különbség az élőszó stílusa és az írott mű között. Igy keletkezik az *irodalmi nyelv*, melyet mint külön valóságot a nyelvújítás teremtett meg. A könyvek tömegéből (a szépirodalom alakjában) elkülönülnek azok a művek, melyek az irodalmat önmagáért szolgálják.

Nevezetes állomása a fejlődésnek az irodalmi *klasszicizmus* kora, melynek útját a betűk elvont világa felé az önmagából merítő fejlődés második szakasza a *romanticizmus* folytatta. A szó «regényes» alapjelentése jól jelöli meg ez izlésirány szellemi lényegét, mintegy rámutatva arra, hogy az ember gondolkodásán annyira elhatalmasodik a regény, az olvasmány, hogy szinte az irodalom szemüvegén át szemléli önmagát s a világot.

Hatalmas versenytársa jut szóhoz a könyvnek ez időtájt az *időszaki sajtóban :* vele az irott szó társadalmi szerepét alakító friss erők jelentkeznek. Egyidejüleg a szerzőség új típusa keletkezik : a *szerkesztő*. Az ifjú versenytárs tudatos ellenhatása a könyvirodalommal szemben : az *irodalmi kritika*. Amint látható, a formák szüntelen teremtődésében és elmúlásában halad előre a szellemi fejlődés története. Az írásos és szóbeli műveltség közti szakadékot az *irodalmi népiesség* igyekezett áthidalni. Ez irány célkitűzései folytatódnak a *naturalizmus* stílustörekvéseiben, amely szintén irodalom-erjesztő mozgalomnak látszik, pedig valójában irodalomellenes, mert nagy irodalmi hagyományok szakadnak meg benne. Becses észrevétele itt a szerzőnek, hogy az irodalomtörténetírás ritkán figyel az irodalom-ellenes erők játékára, pedig amint az könnyen észrevehető, az irodalom újabb története is az írás mellett és az írás ellen föltámadt erők összecsapásából és kiegyenlítődéséből szövődik egybe. Az irodalom-ellenes szellem térfoglalását (amire különben már Babits is utalt), sajnos, kétségbe nem vonható jelek szemléltetik. Csakugyan az irodalmi eszme lassú kihülésére mutat, hogy a nemzeti irodalom ügye az iskola és a szaktudomány méreteire zsugorodik össze. De az is az irodalom helyzetének megingására vall, hogy a szellemi értékek fokozatait a betű helyett gyakran a technika és a gazdaság gyakorlati sikerei döntik el, vagy mint újabban tapasztalható, a sportkultúra kezdi meghatározni a művelődés legfőbb emberi erkölcsi értékét. Az irodalom jelentősége és szerepe a nemzet életében a századfordulón átalakult. A rávonatkozó tudomány tehát csak hű marad hivatásához, ha a változás tudatában a költészet történetét ki akarja építeni a *szellemi élet történetévé*.

Az irodalmi alapviszony egyik tényezője a nyomtatott mű szerepének most látott beható fejtegetése után a *szerző-személyiség* újkori jelentőségének ismertetése következik. Mert e vonatkozásban is nevezetes változás észlelhető. A könyv szövegkonzerváló képessége az előző korhoz képest jelentékenyen fölserkenti az író becsvágyát. A szellemi vezérség az a forma, mely az írói tudat minden más nyilvánulását magában foglalja. Az idetartozó problémák szolgálnak átmenetül a fejlődés e fokbeli irodalmi *közönség*ének leírásához.

Abból a nézőpontból, hogy mily közönség teszi lehetővé az irodalmi mű megjelenését, három típus különböztethető meg. Az egyiknél a mecenás, a másiknál az előfizetők gyűjtése, a harmadiknál a kiadó teszi lehetővé a könyv létrejöttét. A közönség ragaszkodásának az író részéről megfelel az aktiv vezérség. Az irodalmi pártalakulás jellegzetes tényezői az irodalmi programm, a folyóirat s az író személyes érintkezése közönségével. A személyes össze-

tartozás legmagasabb formája az irodalmi barátság. Ennek első nagy művésze nálunk Kazinczy Ferenc.

A szép és mélyenjáró fejtegetés a szerzőnek egy utószavával végződik, mely annak a nézetnek ad kifejezést, hogy a magyar irodalomtörténetírás akkor felel meg jövő nagy feladatainak, «ha az egyetemes törvényszerűséget és európaiságot meglátja abban is, ami irodalmunkban kitörülhetetlenül magyar».

* * *

Az irodalmi fejlődés itt vázolt menete lehetőleg hű képet igyekezett adni a szóban forgó könyv gondolatrendjéről. Az ismertetést épen azért csak helyenként és módjával szakítottuk meg kisebb kitérésekkel, hogy annál inkább szembetünjék az egyes fokozatok s azokon belül a különböző változatok és jelenségek logikus egymásutánja. Azonban még e látszólag bő kivonat is csupán halvány sejtelmét nyújtja annak a gazdag s a látott csoportosításban újszerűen ható ismeretanyagnak, mely a szépen megírt mű lapjain elénk tárul.

Kákán csomót-keresés volna rámutatni egyes pontokra, melyek a részletekben még további kifejtésre várnak, hiszen a szerző itt-ott maga is utal effélére s bizonyára nem is az volt a célja, hogy a tétel most már lekerüljön a napirendről. Magasabbrendű irodalmiságot éreztető előadása inkább azt sejteti, hogy — Horváth János példájára — cáfolni akarta azt a meg-megújuló panaszt, mely szerint: tudományunk nem gondol a maga elméleti megalapozására és filozófiai betetőzésére. A mű egészben véve tartalmas szövedéke a tárgyat illető külföldi, hazai és egyéni kutatás eredményeit szerves egységgé alakító tudós elmélyedésnek. Okfejtésével a legtöbbször meggyőzően hat. A szerző éleslátása és kifogástalan tárgyismerete a fejlődés útjain mindvégig könnyen tájékozódik s ez alapon az átmenetek bemutatása sem okoz neki gondot. Egy helyütt azonban (és ez eléggé szembetünő) csupán dialektikai fordulattal tudja valószínűsíteni, hogy az irodalom régebbi konkrét meghatározásától az elvontabb értelmezés felé már Goethe jelzi az útat. E pont megfogalmazása azért nem szerencsés, mert Goethének a *világirodalom*ról szóló megjegyzését a Horváth-féle gondolatrendszer műkifejezéseivel értelmezi. Az olvasó így esetleg azt hiszi, hogy az irodalmi alapviszony elmélete Goethetől származik, vagy legalább gyökerében reá vezethető vissza. Holott erről szó sem lehet. Nem tudnak erről azok sem (Alexander, Fogarasi, Tolnai, Wildner), akik e kérdéssel Thienemann előtt foglalkoztak. Ha már mindenáron mai elgondolás szerint akarjuk magyarázni Goethe szavait, csak úgy érthetjük, hogy a nagy német költő a világirodalom hatásaként egy olyan közös lelki forma kialakulására célzott, aminőre mint az irodalom kollektiv eredményére szintén utal a Horváth-féle gondolatrendszer. Thienemann talán nem vette figyelembe, hogy az irodalom természetes adottsága lehetővé teszi a rávonatkozó tudomány alapelveinek önálló kikövetkeztetését is; pedig Horváth János épen erre vállalkozott s teljes sikerrel végre is hajtotta. Ezt a körülményt, a magyar tudomány prioritása érdekében oly egyetemes érdekű tanulmányban, amilyen Thienemanné, nem ártott volna különösen hangsúlyozni. Egyébként különben — amint már föntebb is megtettük — a legnagyobb elismeréssel adózunk a jeles munkának s kívánjuk, hogy termékenyítő hatása minél előbb mutatkozzék a magyar irodalomtörténetírás gyakorlatában is. *Baros Gyula.*

AZ IDEGEN VÁROS.

Regény.

Késő estig hancuroztak, míg Péterffy elaludt és Áron elment. Soha ilyen jókedvvel nem búcsúztak és soha így nem örült Áron annak, hogy reggelre megint találkoznak a munkánál. A műhelyben. A munkánál, ahol ez vár, az vár, ezt kell megcsinálni meg amazt, Ciprikovicséknak is például szerdára meg kell legyen minden, mert elutaznak és Kelemenre, a kávésra is vigyázni kell, mert a mult szombaton nagyon fenyegetődzött. Talán két abrosza kormos lett, valahogy összekormozódott, hiszen előfordul ilyen nagy tételnél egyszer egy félévben, hogy valami hiba esik, de Kelemenre vigyázni kell, nem is őmiatta, hanem a felesége miatt, mert az roppant lehetetlen egy asszony, már pedig, ha elveszik tőlük a munkát, az nagy tétel, jaj, Kelemenék igen nagy tétel.

Joó Áront foglalkoztatta ez a munka. Lekötötte. Munkásöröme volt! Tervei voltak a munkával kapcsolatban s széles diadala, hogy ő tudja ezt csinálni, hogy valami sikerül a keze alatt. Anzeiger például. Azzal beszélt; az most főpincér az Eldorádóban és meglehetősen úr az üzletben. Beszélt vele, hogy az asztalneműjüket adja nekik. Ennyi s ennyi százalék engedményt ad és hogy a munka elsőrangú, az biztos. Anzeiger belement. Mért ne tegyen egy kis szívességet? Az első kéthetit már meg is kapták s Anzeiger még két nagy helyet tudott ajánlani. Azokat ő, Anzeiger, előbb megpuhítja, aztán menjen Áron s tegyen ajánlatot. Ha ez a két dolog beüt, akkor az Eldorádóval együtt ez a három tétel több mint egyharmada az egész forgalomnak! Lázasan hajszolta az ügyet, majdnem naponta a nyakára járt Anzeigernek, megismerte a környéket, az üzleteket, az embereket. És elhatározta, hogy felkeresi Tauffer urat a Kultúra kölcsönkönyvtárost, az ravasz ember, annak biztosan akad valami jó eszméje, ha kicsit megkörnyékezi. Éva füzetét, amelybe beírták a napi munkát, bevételt, ő vezette s majd felvetette az öröm, ha arra gondolt, hogy Péterffy Tamásnak beszámol furfangos üzleti fogásairól, Péterffy Tamásnak, aki a tavasszal, majd lejön ismét a műhelybe és egy megduplázódott üzemet talál. Hűha! Talán még kis testvérkét is kell venni a Floki mellé ... majd az ősszel, majd Péterffy Tamás, ha lejön, de ... ha nem jön le? Nem, az lehetetlen, vasból van az öreg, napról-napra javul, szemlátomást erősödik, csak vigyázni kell rá.

A fiúkhoz eljárt. Azok ugratták, bosszantották, mint mindig, de a mosodával, amitől félt, nem bántották. Haza is sűrűn írt s Bükk

Andrist felkereste : hát mi is lesz, azzal az étkezdével? A gyerek bizakodott, jövő őszire meglesz, most már egész biztos, így lesz, amúgy lesz, ilyen meg amolyan s tetszett nagyon Áronnak, hogy ők ketten üzletről beszélnek, komolyan; igaz, kicsi dolog, de szép, praktikus, komoly üzlet, kenyeret adó. Vállalkozás. S beavatta a mosodaügyekbe, amihez Bükk Andris is hozzá tudott szólni s tanácsot adott erre is, amarra is.

Joó Áron lefoglalta magát ! Úgy úszott a Péterffy Tamásék apróceprő ügyei között, hogy a füle se látszott ki. Most, ha egy pillanatra kijött ezekből a dolgokból, pedig ki kellett jöjjön, mert az óráira eljárt s ott más levegőbe jutott, más környezetbe, amely tele volt most apró hirekkel, pusmogásokkal Króhnékról — akkor rá kellett eszméljen, hogy Ghysszával nincs elintézve semmi. Semmi ! Kidobta és megcsókolta. Ő visszacsókolta és elment. És most még valaminek kell történni. Kell ! Vagy így rendre lassanként mulik el az egész? Vajjon? Nem ment el Króhnékhoz többé, de még várt valamit. Az a hang, amelyen Ghyssza kicsúfolta mindazt, amitől ő meghatódott, ami őt a lelke legmélyéig felrázta, az a hang hidegen, bénító erővel feküdt közte és a lány között. Annyira megtudta már különböztetni magában a dolgait, hogy jól látta, mennél többet van együtt Évával, annál jobban halványodnak a Ghysszához való kapcsolatai. Feltétlenül elintézendő közös ügyeik vannak Évával, közös munkájuk, amely összehozza őket és ha este egy-két órára kizökkennek a munkájukból, vagy vasárnap délután, mint most is, akkor az együtt elvégzett munka csendes békéjében tudnak elmulatni egymással. Egymással ! Nem a lány beszél — az a lány, akinek csak ennyi köze van a fiúhoz — hanem a munkatárs, akivel — nahát ezt elvégeztük — most hadd kacagjunk egyet. Rendben van. De vajjon, ha Ghyssza csak egy szóval, egy üzenettel belelép az életébe — ebbe az életbe, amely végeredményben még mindig csak egy ideiglenes élet, még mindig nem megállapodás — ha Ghyssza kinyujtja a kezét, az arcát megsimogatja, ha egyszer a fejét megint odatenné a mellére és elsírná magát, vajjon futna e még Anzeigerhez azért a pár nyavalyás abroszért? Érdekelné-e? Fontos volna-e a Bükk Andris jövője? Ha egyszer Ghyssza kimondaná, hogy semmi sem fontos : én vagyok fontos ! Nem, nem, ez nincs tisztázva, itt még valami homály van, amiből fergeteg lehet. Igy érezte Áron és leste, hogy mi lesz? Hogy lesz-e valami?

Ghyssza nem üzent, Pirkauer Elza tett egy-egy megjegyzést, ha betévedt az öccse órájára — mi az maguk között? Maguk talán összevesztek? — s más effélét és ebből látta Áron, hogy Ghyssza nem beszélt róla.

Uhlenderéknél meg épen Salgó Bellával akadt össze az előszobában egy este, hogy az óráról menni akart.

— Á, á — mondta a kövér lány — s messziről nyujtotta a kezét — már megy? Pedig szerettem volna beszélni magával. Mi ujság? Mondja, tanul ez a gyerek valamit? Én nem hiszem. Ennek már fiúkon jár az

esze. Tudja, hogy Kohányit be fogják csukni, ha nem tesz le kauciót? Ő azt mondja, párbajvétség, de én megsúghatom magának: sikkasztás. Kis sikkasztás, nem nagy, csak olyan apró. Ja igen, hát magukkal mi lesz?

— Hogy-hogy, kikkel?

— Ne tegye magát fiam butábbnak, mint amilyen. Ghysszával és magával.

— Mi lenne?

— Fuccs? Az a Spiegler nagyon bent van. Az ki akarja halászni magának a rendelőjét. Még sikerülhet neki. Bea már nem is áll szóba vele. Tudniillik amióta Spiegler dobja. Az öreg Landauer egyébként nyiltan mondja mindenkinek, hogy Spiegler egy csirkefogó, amiben lehet is valami igazság, de én nem állítom. Az biztos, hogy a prágai mészáros főz valamit köztük és Ghyssza hagyja magát. Na ja. Hát szóval a romantikával elkészültek. Na mindegy. Ez a Spiegler már úgy jön-megy a Krohn-házban, mint egy vőlegény. Egyébként én bejósoltam az ügyeket már ezelőtt egy félévvel, emlékezzen csak vissza. Hát Isten áldja meg. Mondja, látszik, hogy fogytam? Igen? Két kiló ötvennégy dekát. Tavaszra még leadok legalább ennyit. Isten vele. Ja ... tudja mit nevetek? Ez a Pirkauer Elza fülig szerelmes Kohányiba. Leveleznek. És Elza céges papíron írt neki, tudja az öreg Pirkauernek a gyári papírján. Hát most a rendőrség az egyéb levelezéseivel együtt lefoglalta ezt is, hogy majd áttanulmányozzák. Képzelje ezt a murit. Az öreg Pirkauer agyon fogja verni Elzát; hogy honnan tudom? Szoktam tudni. Na, pá fiam.

És Joó Áront ez nem döbbentette meg, nem esett kétségbe, meg sem lepte, de ... de hiába, kicsit nyugtalanította a dolog, most már feltétlenül várta, hogy valami történik, valami közbejön, Ghyssza üzenni fog.

De Ghyssza nem üzent és a napok erős munkával teltek egymásután. Anzeiger már a második szállítmányt küldte az Eldorádóból, az elsővel nagyon meg voltak elégedve s megszerezte az Orientet is, annyi dolguk volt, hogy alig győzték. Évát az éjtszakai virrasztások kimerítették és reggelenként karikás szemekkel, sápadtan állított be a műhelybe. Ha aztán már nekifogtak s a dolog égett a kezük alatt, a munka láza elfogta és fáradhatatlanul dolgozott egész nap, de látnivaló volt, hogy sokáig ez így nem mehet.

A szombat különösen nehéz napjuk volt. Kora hajnaltól dolgoztak s már délelőttől kezdve és egész délután meg-megzavarva, mert a kiskundsaftok jöttek a maguk négy-öt darabjáért, ami okvetlenül kell vasárnapra. Ezt kellett összeválogatni, csomagolni és Tulkánénak is folyton szaladgálnivalója volt a holmival.

Este kilenc óra felé járt már — Tulkáné is elment — mikor Éva rémülten emelt le egy csomagot a legfelső polcról.

— Jézus Mária, a Kálnitzkyéké itt maradt.

— Ki az? Ja ez az ügyvéd?

— Igen, itt a Práter-utca sarkán. Amióta a műhely megvan, azóta ideadják a finomabb holmijukat — és idegesen végigbabrálta a csomagot — azt igértem, hogy ma délután megkapják, még külön is beszélt az asszony tegnap délben, hogy feltétlenül kell.

Tanácstalanul álltak a csomag előtt. Éva kapta a kabátját.

— Hát én elviszem.

— De Éva . . .

— Nem. Feltétlenül el kell vinnem. Valahogy megfeledkeztem erről. Ezeket nem ültethetem fel. Kilenc óra. Perc alatt átszaladok.

— De nézze Éva, drága . . .

— Nem, nem teszem ki magam annak, hogy hétfőn ő jöjjön veszekedni. Hogy pontatlanok vagyunk. Épen egy ilyen régi hely — s a kalapja után nyúlt.

Áron kivette a kezéből a kalapot.

— Akkor is majd átviszem én.

— Nem, azt nem kívánhatom magától — s látszott a szeme villanásán : jól esik, hogy a fiú felajánlotta — nem, az nem lehet. Ha nyitva volna még a csemegés, megkérhetném, adja ide a fiút egy percre — kinézett az ajtón — már lezárt. Na, adja ide a kalapomat, na. Ne töltsük az időt, adja.

— Hagyja csak, majd én elmegyek.

— Nem, ezt nem engedem. Különben is az én hibám, hogy itt maradt.

— Ne legyen gyerek Éva . . . — s vette a kabátját Áron — Práter-utca hány?

— Nem mondom meg, nem engedem.

— Hát majd megtalálom, itt a sarkon, azt tudom, hát majd ott megtalálom, Kálnitzky ügyvéd.

— Nem engedem ki, bizony Isten nem engedem. Elvégre, hogy jön maga ahhoz.

A fiú vette a csomagot.

— Ha maga elviheti, mért ne vihetném én is el? Mit gondol? — nevetett. — Irigy. Fél, hogy borravalót kapok, — szóval Práter-utca hány?

— Jaj, negyvenkilenc, igazán úgy restellem, igazán, hiszen elvittem volna én is.

— Negyvenkilenc . . .

— Harmadik emelet tizenhét, Kálnitzky ügyvéd. A cédula benne van.

— Jó. Maga lezár, vagy ide jöjjek vissza?

— Jöjjön fel, én lezárok.

— Rendben van, viszontlátásra, de siessen, mert öt perc alatt megjárom.

A testes kis csomagot két kézzel maga előtt tartotta — Éva be-

csukta utána az ajtót — s végigsietett az utcán. Az az érzése volt, hogy mindenki őt nézi és keményen szembenézett mindenkivel. Ha Ghyssza kikanyarodna itt a sarkon például . . . vagy Uhlenderné . . . — és emlékezett Füle Tónira, ahogy akkor a kosztos csészékkel végigzörgött az utcán, vitte az ebédet Böhmingernének és ő elgondolta, hogy bizony nem menne végig az utcán ezekkel a csészékkel . . . Tóni igen vidáman vitte a szíjrafűzött edényt és a lábát fel-felemelte, hogy szárad-e a cipője . . . nem, ő nem vitte volna akkor, a világ minden kincséért sem . . . — s most, hogy a kényelmetlen csomaggal loholt a Práter-utca felé, nem érezte, hogy süllyedt volna azóta. A Práter-utca negyvenkilenc harmadik emelet tizenhétben a lány, ahogy kinyitott a csengetésre, percig rábámult, nem tudta, hova tegye. A csomagot megismerte, de ez az úr, aki hozta . . .?

— Tessék, tessék bejönni — s a csomagért nyúlt — nagysága! Nagysága kérem, elhozták a ruhát!

— Na — azt mondta a nagysága valahonnan —, úgy-e mondtam. Direkte, de direkte azért nem küldtem utána, hogy hadd lám, megkapom-e, amikorra megigérték — s kijött, virágos, nagymintás pongyolában, ő is megcsodálta Áront — ön hozta?

— Igen, tessék parancsolni. A cédula benne van.

Az asszony odalépett a csomaghoz és elkezdte kibontani.

— Tessék csak hagyni — mondta Áron s szétnyitotta a csomagot, a cédula ott volt a tetején, az asszony elvette és kis zavarral megforgatta az ujja között.

— Majd mindjárt megnézem — s átfutotta a cédulát, végigbabrálta a holmit — mindég rendesen fel szokták küldeni, csodálkoztam volna.

— Igen, bocsánatot kérek, rengeteg dolog volt és nem volt kivel felküldeni. Ilyenkor szombaton, mindig sok a munka.

— Gondolom, persze — s látszott, hogy kérdezni akar, de nem tudja, hogyan —, rögtön! — s beszaladt a retiküljéért — mennyi?

— Huszonhárom pengő ötvenhat fillér.

— Igen, tessék, öt, tíz, húsz, huszonegy, huszonkettő, huszonhárom és egy az huszonnégy.

Áron elővette a tárcáját és visszaadott.

— Huszonhárom ötvenhat, meg négy az hatvan, nyolcvan, kilencven, száz, tessék parancsolni.

— Köszönöm szépen.

— Kérem, jó éjtszakát kívánok.

— Jó éjtszakát.

S mosolygott a lépcsőn lefelé, borravalót nem is próbáltak adni.

Jókedvűen ment fel Péterffyékhez és leszámolta a pénzt.

— Tessék kis nagysága, huszonnégy pengő. Negyvennégy fillért kapok, mert a magaméból adtam vissza.

— Jaj — restelkedett Éva — igazán úgy szégyellem.

— Sose szégyelje, hátha maga elvitte volna.

Péterffy Tamás melegen kezet fogott a fiúval.

— Köszönöm, fiam, köszönöm szépen, jaj csak már én lemehetnék — s megsimogatta Évát — Istenem... — s ránevetett — borravalóval nem kínáltak?

— Nem. Úgylátszik imponáltam neki, pedig már menet elhatároztam, hogy ha borravalót akarnak adni, elfogadom.

— Na — mondta Éva —, hétfőn dupla adag vajaskenyeret kap.

Ezen kacagtak s a Kálnitzky-ügy el volt intézve.

Január végén egy napsütötte, de szikrázó hideg délelőttön Péterffy Tamás jól bebugyolálva, nagykabátba, kendőkkel kibélelve, Tulka Máris karján beállított a műhelybe. Már régen tervezte, hogy egyszer meg'epi őket s most rávette Márist, hogy vigye le. De az út elfárasztotta s bágyadt mosollyal, a térde reszketett — úgy állott meg az ajtóban.

— Jaj édesapám — s odaugrott Éva, átölelte, a sarokba támogatta, széket tolt alája — jaj, hogy lehet ilyent csinálni igazán? Hogy lehet valaki ilyen gondatlan! — De örült, hogy így látja mégis s a bizakodás megcsillant előtte, jaj csak már kitavaszodna... de aggódott is, hogy meghűti magát megint... s a lépcsőnjárás, az izgalom... ó, hogy mondta az orvos, hogy ki ne mozduljon, míg ő nem mondja — ne gombolja ki édesapám.

— De meleg van — fujt az öreg s körülmosolygott gyengén — meleg van ám — s gombolkozott kifelé.

— Csak hadd gombolja ki — lelkendezett Tulkáné — mert meghül, ha kifelé megy. Vessük is le a kabátját, vessük le.

Jaj nem tudták, hová tegyék örömükbe.

— Hanem a doktor bácsinak nem kell ám szólni — mondta Áron — az megesz mindnyájunkat, ha megtudja, de mi is jutott eszébe, Tamás bácsi.

— Mi...? Hát hadd fújjak csak egyet, mi? Hát gondoltam, meglátogatlak benneteket, levizitelek — Éva odasimult melléje —, megnézem, mit csináltok itt. Hát, hogy megy a munka. Hajjaj, még pár hét, aztán lejövök és Éva te neki fogsz pihenni, egy álló hónapig le sem engedlek a műhelybe. Akkor is csak módjával. Lefogyott ez a lány, úgy-e Áron?

— Hát bizony le.

— De te sem vagy valami jó színben.

— Szóval mind megcsunyultunk.

— Az. Csak Tulkáné virul.

— Jaj — pironkodott Tulkáné —, jaj ne tessen már ilyeneket mondani, tekintetes úr.

— Hanem a lányát majdnem megvertem, míg ráállott, hogy lehoz.

Tulka Máris csak vihogott. Az anyja ráripakodott.

— Inkább azért csak hagytad volna magad megverni, te béka,

így lehet bízni benned! A tekintetes úr is jobban tenné, ha lefeküdne, elvégezzük itt mi a magunk dolgát.

— Nana 'szen megyek én, csak egyet szuszogok épen.

A Kelemen kávés is átnézett, hogy látta jönni Péterffyt.

— Na Péterffy úr, hát jobban van, jobban van?

— Nem egészen, de mégis javulok.

— Na hál' Istennek. Kicsit leapadt, az biztos, de visszahízza azt az ember hamar, ha kicsit nekiindul. A feleségem a tavaly előtt a tifusszal leadott tizennyolc kilót, aztán visszahízott hat hét alatt huszonkettőt. Az olyan.

A csemegés is bejött a sarokról s még ketten-hárman szomszédok. Péterffy Tamás örült az érdeklődésnek, a megszokott arcoknak s Éva csitította.

— Ne beszéljen annyit, édesapám, ne izgassa fel magát, igazán. Jaj Máris, én téged mindjárt nyakonváglak.

— Ne Márist vágd nyakon, ő nem akart szegény lejönni.

Az emberek körülsopánkodták, körültanácskozták Péterffy Tamást. A csemegés tejkúrát ajánlott.

— Meg se kérdezni az orvost, Péterffy úr, meg sem kérdezni! Csak nekifogni. Reggel egy félliter tej, tíz órakor egy félliter tej, délben is ebédhez, este hatkor s lefekvéskor megint egy félliter. Felhajtani mint a vizet. Az talpraállítja egy-kettőre, abban van az erő, meg a tojásban. Tej és tojás.

— Á — harsogott a Kelemen kávés — á, tej, tojás! Sápkóros gyereknek való. Húst kell enni. Húsokat és bort reá. Szép, tiszta húsokat és minden étkezésnél legalább három deci jó bort. Az megteszi, az úgy konzerválja az embert, mint az uborkát az ecet, az biztos. A tej az hizlal, puffaszt, erőt a hús ád, meg a bor.

— Meg a főtt tészta — mondta valaki — az igen.

— Főtt tészta? Ugyan menjen már, ne legyen naiv. A főtt tészta, az felfújja a hasat, az ugyan nem használ, azt ne is mondja — aztán elmentek rendre s Péterffy Tamás a nagy hideg után, ahogy ott ült a fülledt, gőzös melegben, egyre csendesebb lett, nehezen lélegzett és a homlokán gyöngyözött a verejték. De mosolygott.

— Mennyit tudnak karatyolni ezek a jó emberek, mennyit tudnak.

— Csak azt tessék csinálni — intette Tulkáné — amit az orvos úr mond, nagyon derék ember.

Péterffy Tamás felkelt és odalépett bizonytalanul a géphez.

— Na Floki — megveregette az emeltyűjét, megsimogatta — te betyár, te ... jól viseled magad, mi? Fülönfoglak már, csak egy kicsit várj még, egy kicsit ... — meg kellett támaszkodjon s a kezével a levegőbe kapott.

Éva és Áron hozzáugrottak.

— Rosszul van, édesapám, rosszul van?

— Dehogy... dehogy vagyok rosszul — s leült — csak megszédültem... kicsit megszédültem...

— Nahát most szépen haza fog menni és rögtön lefekszik, én is felmegyek.

Jól begombolta a gallérját, felgyűrte — Péterffy Tamás hagyta magát, az arca ijesztő sárga volt s nevetni próbált, de csak nyöszörgött.

— Na szépen — két oldalt közrefogták Márissal — jaj Istenem.

Alig lépkedett Péterffy Tamás, de összeszedte minden erejét, visszaintett.

— Viszontlátásra, Áron, jónapot Tulkáné, szervusz Floki, szervusz, vén huncut... szervusz... — végigsimította a gépet a szemével s elmentek.

Az emeletre már alig tudták felvinni, a házmester is segített s úgy kellett levetkőztetni, ágybatenni, Máris elszaladt az orvosért, de az nem volt otthon, csak két órakor jön haza ebédelni, azt mondták s akkor majd elküldik.

Éva már nem ment vissza a műhelybe, csak Márist leszalajtotta azzal, hogy ő megvárja az orvost.

— Jaj, nagyon rosszul van a tekintetes úr — sopánkodott Máris — olyan az arca, mint a viasz, nem is beszél, csak néz maga elé.

— Nem tud az ember vigyázni magára — mondta Tulkáné — jaj Istenem, be bolond az ember, nem kellett volna lejönni neki.

Áron szó nélkül dolgozott tovább s Tulkáné is elhallgatott, csak néha sóhajtott egyet-egyet — jaj Istenem, Istenem...

Dél elmult már, akkor azt mondta Tulkáné.

— Fiatal úr, mi lesz, ha meghal — s hogy Áron felkapta a fejét, gyorsan mondta utána — mert azzal számolni kell bizony. A halál nem válogat, aki gyenge, lekaszálja. De még az erősbe is beleköt, hát még, aki gyenge.

Csend lett a műhelyben, csak a Floki kattogott egyet-egyet.

— Mert — mondta az asszony s megint megállott a keze egy percre — akármilyen derék lány a kisasszony, mégis csak leány. Mégse férfiember. Más az, ha egy-két hónapig meg kell állani a sarat, aztán megint más az, ha egyedül marad.

Erre gondoltak mind a ketten s Áron most ránézett az asszonyra.

— Hát bizony — mondta s nem mondhatott egyebet — nehéz sor.

Két óra felé ő is átment, épen jött az orvos.

— Na mi az, mi az — már a konyhában rákezdte — miféle kalamajka már megint, lássuk csak — megvizsgálta, megkopogtatta Péterffy Tamást és nagyon mérges volt, felkelt —, mi? Magukat is nyakonverem — Évinek mondta és Áronnak — maguk is megérdemelnék, mért hagyják? Hogy nem voltak itt? Nem mentség. Egy ilyen derék kislánynak kell annyi hatalma legyen az apja felett. Hát nincs semmi baj, kicsit kifáradt, annyi az egész, de most aztán — rájuk ripakodott — amit mondok, az szent. Megértették?

— Kérem szépen doktor úr.

— Nem kérem szépen doktor úr — igenis megértettük! Slussz. Hát csend legyen, rend legyen, mert szétütök a bandában.

Mikor elment, Áronnak intett, hogy jöjjön utána. De Évi is kikísérte s akkor az orvos azt mondta.

— Maga marad, fiatalember? Jöjjön, kísérjen le egy darabon, ne menjek gyalog.

Áron elértette.

— Ó kérem egy pillanat — s kapta a kabátját.

Az orvos megsimogatta Évát.

— Nahát mondom, nem kell kétségbeesni, nem olyan rettenetes az egész, persze vigyázni kell. Az ember nem tudhat mindent előre. Az orvos se. Érhetik meglepetések, na pá szívem, pá.

A lépcsőn lefelé, ki a kapun egy szót sem szóltak, akkor azt mondta az orvos.

— Nézze fiam, azt akarom mondani: ez az ember meghalhat ma. Érti? Meghalhat holnap, egy hét mulva, esetleg kibírja kettőig. Egy reménységünk van, hogy talán, de ezt már nem állíthatom, talán kibírja tavaszig és akkor valamennyire megerősödhetik, tudja. Egyébként az, hogy lement egy kicsit, nem is sokat számít. Ez bekövetkezett volna akkor is, ha nem megy le, legfeljebb két nappal később. Kicsit kifáradt, ez siettette. Szóval el lehetnek készülve arra, hogy behúnyja a szemét az öreg. Ez a lány, ez egy kincs, igen ez kincs. De hiába, mégis csak egy lány — ugyanezt mondta Tulkáné is — mondja, nincsen ezeknek senkijük, rokonuk?

— Nincsen.

— Hm. Hát nem indiszkrécióból kérdem... hát maga csak... csak úgy ismerős?

Áron zavarba jött.

— Igen, én jóismerősük vagyok.

— Nahát — és az öreg orvos megállott, megfogta az Áron kabátgallérját az egyik kezével, a másikat hátratette a botjával — nézze, magának kell akkor mellettük lenni most. A halál nemcsak úgy egyszerűen halál. Sok hűhóval, adminisztrációval jár, hivatalos utánajárásokkal, hát tartsa kéznél magát, azokat magának kell elintézni. És legyen a lány mellett.

Tovább mentek, az orvos taktusra csapkodott maga mellett a botjával és nagy szüneteket tartott.

— Hát ezt akartam magának mondani. A kislánnyal is lehet sejttetni, hogy baj lesz amint, hogy már a jó multkor is megmondtam. Jobb, ha nem éri váratlanul. Ha már jó előre sír egy kicsit. Annál kevesebb marad későbbre. Sírnivaló. Mert most nem az a fontos, aki meghal. Aki él. Az üzletre nincs adósságuk? Vigyázni kell, na én itthon vagyok. Isten áldja meg.

Kezeltek.

Áron még visszanézett Péterffyékhez — ... hát ilyen nagy a baj ...? hát akkor lehet, hogy Péterffy Tamás már holnap nem lesz ... holnapután ... egy hét mulva ... pár percig ült az ágy mellett, Éva félreintette.

— Mit akart az orvos?

— Beszélgettünk, hazakísértem.

— Valamit akart. Mondja meg, jobb, ha tudom.

— Azt mondta ... azt mondta, hogy nagyon vigyázzunk Tamás bácsira, hogy nagyon kell rá vigyázni.

A lánynak égett a szeme és száraz volt.

— Azt mondta ...

— Azt.

Péterffy Tamás mozdulatlanul feküdt.

— Hát nekem most mennem kell — mondta Áron — mindjárt három óra.

— Hát menjen. Már nincs is ideje ebédelni — gondoskodva mondta hirtelen, ahogy eszébe jutott ez az apró-cseprő dolog s ezen el is mosolyodtak.

— Majd eszem este.

— Még eljön ma?

— Felnézek este kicsit, viszontlátásra.

— Viszontlátásra.

Az óráit végigjárta és este hét után ott volt Péterffyéknél. Péterffy Tamás kicsit magához jött, húslevest evett a délután, de most felszökött a láza, az orvos már ott volt s injekciót adott. Kilenc óráig maradt Áron s elkérte a kulcsokat.

— Majd én nyitok reggel. Most már megyek, nagyot akarok aludni. Holnap tizenkettőre jönnek az Eldorádóból és negyvenkét abrosz kell készen legyen s nincsen csak négy. Reggel korán bemegyek.

Otthon levél várta Ghysszától.

— Feltétlenül még ma várom, Ghyssza.

Egynegyed tíz elmult. Mindegy. Rohant vissza le a lépcsőn, ki a kapun ... tisztázni kell a dolgokat, persze ... megszámolta a pénzét ... kevés volt, nem baj ... taxiba ült ... féltíz után becsöngetett. Egyenesen a Ghyssza szobájába vezették.

— Kezeit csókolom, ne haragudjon, nem tudtam előbb jönni, most mentem haza és ott volt a levele.

— Nem baj — kicsit mintha megnyúlt volna a lány, vagy csak ő látja így, komoly volt és nem gúnyolódott, ahogy várta, amire el volt készülve — üljön le — s megállott előtte.

Percig nézték egymást. A lány elmosolyodott.

— Tulajdonképen mit is akarok mondani?

— Azt én nem tudom — mondta kicsit ellenségesen.

— Maga csatát vár, úgy-e? Veszekedést. Nem, mi már nem veszekszünk többet.

Pár hosszú lépéssel végigsétált a szobán s visszajött.

— Nézze tulajdonképen csak azt akarom mondani, hogy ne haragudjon a multkori gyanusításért. Tudja, miről beszélek. Szóval maga nem hozományvadász. Ez biztos és ezért bocsánatot kérek. Maga nem spekulált velem — tette hozzá s most már a régi volt — maga annál sokkal butább. Na ne haragudjon, szóval becsületesebb, mondjuk így.

— Ezért hívott?

— Körülbelül ezért.

— Hát köszönöm szépen, én nem haragszom.

A lány megint körbejárta a szobát s visszajött.

— Egyébként az ügyeink eldőltek és férjhez megyek. Spiegler Edéhez.

Áron bólintott gépiesen.

— Hallottam — bökte ki.

— Hallotta?

— Na igen, úgy félfüllel.

— Kitől?

— Már nem is tudom, kitől, nem tudom, úgy mondták.Valamelyik órán, úgy hallottam, hogy beszélték.

— Salgó Bella, na mindegy. Nem hazudott.

Kicsit megint hallgattak, egyszerre felnevetett a lány.

— Mit szól hozzá egyébként? Egészen rendes pár leszünk. Ez a Spiegler nem rossz pofa és azt csinál, amit én akarok. Nem mondhatom, hogy szerelmes vagyok bele, de kibírom. Semmiesetre sem lesz belőlem egy Uhlenderné. Én nem fogok szenvedni. Majd én egészen rendesen megnevelem magamnak ezt az embert. Iszik egy teát?

Teát hozatott s míg megkészítette, megint csönd volt. Ghyssza cigarettát tett ki s felnézett a fiúra.

— Figyeli, hogy nincs semmi mondanivalónk? Nincs! A mi ügyünk el van intézve. Most már végérvényesen. Arról nincs mit beszélni. Egyéb közömbös dolgokról pedig, tudj' Isten . . . talán restellünk diskurálni.

— Hát akkor talán elmennék.

— Maradjon még. A levelem csunya volt, látja, amit akkor írtam, ezt most elismerem, nagyon csunya és közönséges dolog volt, de mit csináljak, dühös voltam. Elég szép tőlem, hogy most beismerem, nem? Ezt sem várta volna.

— Nem nagyon.

— Maga kicsit ellenséges ma.

— Nem, igazán.

— Úgy érzem. Pedig nincs miért ellenségeskednie, higyje el. Tudja, hogy apa Dolfi bácsival Prágában van? Igen, elvitte magával, ott nyélbeütnek valamit és körülbelül két hét mulva jönnek vissza.

— Igen.

— Dolfi bácsi sokat tett most értünk. Hát a maga barátaival mi van? Azokkal a nem is tudom, hogyis hivjákék . . . aki beteg?

Nagyon ártatlanul igyekezett megkérdezni, nagyon vigyázott, nehogy éle legyen s úgy kicsengett a hangjából, hogy elnevették magukat.

— Péterffy Tamás. Nagyon beteg — mondta aztán Áron komolyan — az orvos azt mondta, hogy mindennap várni lehet a halálát.

— Ó Istenem — egész komoly ijedtséggel nézett a szeme közé — borzasztó.

A halál említése megfogta és nem komédiázott, de Áron mégis fürkészve nézte, vajjon őszinte-e? A lány megérezte ezt a bizalmatlanságot s szó nélkül, kedvtelenül forgatta a hamutartót.

Közömbös dolgokról beszéltek s tizenegy óra felé Áron elbúcsúzott. A lány kezet adott és a fiú nem csókolt kezet — ahogy kilépett, ezt meg is bánta.

A kapu előtt percig állott s nehéz, lassú léptekkel indult el az Andrássy-út felé. Nem nézett vissza. Ellenkező irányban ment, mint amerre kellett volna, ki a milleniumi emlékig, ott befordult a Stefánia-útra s átvágott a ligetbe.

Csak úgy csavargott. Mint, mindig, ha valami válság után volt, ha az események kergetődztek a fejében, vagy ha odavágottnak érezte magát — csavargott. Szerte az utcákon. Nagy kerülővel baktatott fel a Rákóczi-útig s elkezdett visszafelé jönni, elhagyta a József-körútat s tovább ment fel a Kossuth Lajos-utcáig s azon is végig. A kihalt Belvárosban ődöngött s az Erzsébet-híd körül bukkant fel, a lába már zsibbadozott a hidegtől s a fáradságtól . . . ott megállott . . . : hopp csak ! . . . a kulcs nála van . . . és holnap déli tizenkettőig negyvenkét abroszt kell leszállítani az Eldorádónak és nincsen csak hat . . . persze . . . ejnye, ejnye. És legalább ötre be kell menni, még az a szegény Éva hamarabb lesz ott, mint ő. Villamosra ugrott. Hogy leült, akkor érezte, milyen fáradt — de Ghysszára már szinte nem is gondolt, csak a negyvenkét abrosz kergette. Ahogy hazaért, lefeküdt, a wekkert felhúzta négyre, odaállította egy székre maga elé és rögtön elaludt.

XXVI.

A tavasz csak nem jött. Várták, de nem jött. Megkésett. Péterffy Tamás valami elszánt szívós, mániákus vadsággal várta a tavaszt. De nem bízott benne. Csak várta. Róla beszélt ébren, ha gyenge, világos pillanatok elfogták, beszélt valami cinikus álbizakodással, hetykélkedő alázattal. És verejtékes lázaiban róla vizionált, apró szaggatott, félmondatokban. A tavaszról. Az élettel azonosította magában, a még lehetséges éveivel, eljövendő napokkal s azok eredményeivel. Hosszú délelőttökön — mert a délelőttjei még tisztábbak voltak — az ablakhoz könyörögte magát Tulka Máristól — és elnézett ki a háztetők fölött. Hó

borította azokat. Meglappadt, megereszkedett s újra fagyott hó, kormos, pernyés, vigasztalan. Itt-ott egy macska suhant végig a kéményseprőpallókon, nyeszlett, kóbor macska, ravaszkás, sompolyogva. Itt ült az ablak előtt — párnák közé pokrócba, paplanba bugyolálva, fázott, mindig fázott — s eszelős konoksággal várta a tavaszt. Néha derült időben, déltájon jött a nap — szikrázva bukkant fel s kacagva özönlött végig a tetőkön — és megcsalta Péterffy Tamást. Mert az éjtszakák csikorgó fagyokat hoztak s a Duna még állott a medrében.

Joó Áron most már minden szabad idejét a Gólya-mosodában töltötte. A bérét minden szombaton kiadta Éva s mindig megpróbált többet adni.

— Értse meg, Áron, értse meg, hogy többet ér a munkája. Hát nem tréfából adom. Az megint más, akkor úgy volt, hogy csak pár napról lesz szó, de hogy maga itt rendesen dolgozzon, aztán ne kapjon semmit, az nem lehet.

De elütötte a fiú tréfával így, amúgy.

— Ha nem lehet, hát akkor megyek másüvé, hívnak úgyis a Kristályhoz is, kapok én szolgálatot akárhol.

Az estéit Péterffyéknél töltötte — órákon át ültek a sarokban a kis asztal körül s lesték az öreg mozdulását — s a fiúkhoz járt, akik nagy csatarával fogadták eleinte, gunyoros ünneplésekkel — mert írva vagyon, mondta Füle Tóni például, hogy nagyobb az Úrnak az ő öröme, egy megtért bűnösön, mint kilencvenkilenc igazon. De nem lehetett rájuk haragudni. Péterffyékhez ők is feljöttek időnként megnézni, hogy-mint van.

Krohnékra úgy gondolt vissza, csak most pár nap s hét távolából is, valahogy olyanformán, mint egy fényes kiállításos darabra, valami operetterevű félére, amelyet egyszer látott valahol, valahogy — belekerült . . . — csattogó s édesbús kis melódiák között, trükkök szellemeskedtek szerte, ragyogó selymek, tollak, ékszerek fényét ezer, meg ezer gyertyafény verte vissza . . . de a csillárok kialudtak, az édesdús melódiák könnyűek voltak és elhangzottak . . . néha még visszatér egy-egy refrén . . . itt-ott megcsendül — a sarkon suszterinas fütyörészi —, aztán megkopik, elolvad, elenyészik . . . a selymek, a tollak, visszakerülnek a kölcsönzőbe . . . s a gyémántok . . . csehüvegek voltak, szép csillogó, ezerszíntjátszó strasszok . . . igazán épen olyan, mint a valódi, de a világra épen olyan. Az ember a tenyerére veszi — egy gyémánt, egy hamis, egy gyémánt, egy hamis — nem, nem különbözteti meg azt a szakértő se egykönnyen, de . . . De az egyik mégis gyémánt. A másik, meg üveg. Csillogni, csillog mind a kettő, de csak a gyémánt vág. Ámbár tudj Isten . . .

Következő vasárnap délfelé Bándy Bandi botlott be Péterffyékhez jókedvűen, s amint látta, hogy az öreg fent van, kacagva jelentette.

— Zajlik a Duna, Tamás bácsi, megindult a zajlás, itt a tavasz.

Péterffy Tamás két szeme kitágult, a testén végigfutott a remegés, hogy felült az ágyon.

— Ne beszélj, ne beszélj!

— De Istenemre, Tamás bácsi, megindult. Ha így halad, egy hét alatt lemegy a jég. Budán voltam. Azt mondják, ha egyszer megjön a tavasz, hát már egész jövő őszig mindig csak nyár lesz.

— Tréfálsz, te gyerek — s fel akart tápászkodni — ebatta kölyke, mindig tréfálsz, segítsetek csak — fel akart kelni, Éva nem hagyta.

— Ne keljen fel, édesapám, maradjon.

— Jaj, dehogy maradok. Látod, mondtam én, mondtam én..., az ablakhoz... — odaültették — látod, már láttam én tegnap — magyarázta — mert én figyelem innen a dolgokat. Látod ott egészen addig a sávig, ott már elment a hó. Minden nap fogyott belőle egy szelet, rendre elment, már láttam én tegnap, jól láttam, hogy valami történik — borzongott — rakjatok a tűzre, te, rakjatok, égjen.

— Jöjjön innen, édesapám, jöjjön csak.

— Oda a tűzhöz...

— Oda, oda, várjon csak — kibélelték a székét párnával s odaültették a kályha mellé — csak nyugodtan szépen, ne beszéljen édesapám, majd mi beszélünk.

— Csak rakjatok — dideregte Péterffy Tamás s a foga összevacogott — csak rakjatok.

Áron még rátett a tűzre. Hogy az ajtót kinyitotta, kilobogott a fény s Péterffy Tamás rámeredt, a két vékony kezét kitárta feléje.

— Tűz — susogta — tűz, még... még rakjad, rakjad csak, hadd égjen.

Áron betette az ajtót s odalépett, megfogta a vállát.

— Nem volna jobb, ha lefeküdne, Tamás bácsi?

— Á, dehogy, dehogy is fekszem le, épen most feküdjek le.

A másik Bándy fiú jött Elekkel s Füle Tónival, ilyenkor szoktak benézni vasárnap délelőtt.

— Feleki Jóska is elnéz — mondta Bándy Géza — de lehet, hogy délelőtt nem tud jönni, akkor délután biztosan eljön.

Péterffy Tamás egészen feléledt a sok embertől.

— Üljetek le gyerekek, üljetek le — Éva még széket hozott a konyhából — melegedjetek.

— Nincs hideg, Tamás bácsi, hű — s a homlokát törölte Füle Tóni, meleg volt a szobában, a kályha pattogva izzott.

— Meleg van? — előrehajolt Péterffy Tamás s lobogó szemekkel nézett farkasszemet a vöröslő kályhalyukkal — meleg van? Dehogy van meleg. Nincs meleg! Soha sincs meleg, csak hideg van mindig, csak rettentő hideg van. A meleg az... az a barátság s a fény, az otthon, tudod az a meleg... a jóérzés, az a meleg, de itt? ! itt idegenség van... nyirkos nagy idegenség... gyilkos idegenség, az van, nem meleg... nem meleg. Majd a tavasszal, akkor lesz meleg. Hol vagy Éva? — ott

állott előtte — gyere ide, közelebb gyere . . . a tavasszal lesz meleg . . . — súgta, eszelősen körülnézett, villanó szemekkel, szerte a szobában s görcsös erővel simogatta végig-végig a lányt — otthon lesz meleg — súgta — otthon . . . itt hideg van, mindig csak hideg van . . .

Évát odahúzta már egészen magához s a lány — de a sírás ott bujkált a hangjában — átölelte — feküdjön le, édesapám, igazán feküdjön le, feküdjön le szépen.

Feleki jött s Péterffy Tamás megint felkapta a fejét egy percre. A kezét is nyujtotta.

— Szervusz, öcsém, szervusz — s a keze lehullott, hogy a másik elengedte.

— Jó idő van, Tamás bácsi, olvad — ezzel jött mindenki, Feleki is.

— Jó idő, mondod — s felkacagott, hátradőlt a széken — jó idő — suttogásra fogta megint — a jó időt majd csak a meleg hozza . . . az . . . a meleg . . . tudom én — ravaszkodva nézett körül s tovább súgta — a meleg, a fény te, a meleg. A hideg sötét, nagyon sötét. Itt hideg van . . . hideg sötét van . . . nyirkosság, idegenség, i-de-gen-ség — tagolta s Koncz Elek dermedten állott az ajtó mellett — rakjad Áron . . . rakj a tűzre . . . rakjad.

— Ég, Tamás bácsi, ég!

— Még rakjad, még!

Áron rárakott. A kályha nyelte a szenet s vörösen izzott az oldala, a szobában kibírhatatlan volt a hőség, a széke pörkölődött, arrébb húzták.

— Ne — felnézett — ne vigyetek el a tűztől, ne vigyetek el te! Hékás! Rettentő hideg van itt ebben a pincében, nagyon hideg van, még rakjatok!

Áron és a lány összenéztek, Áron kiszaladt, Tulka Márist elküldte az orvosért, de rögtön jöjjön, kérje meg.

Feleki Jóska megfogta az öreg kezét.

— Nyugodjon meg, Tamás bácsi, ég a tűz, jó meleg van.

De nem figyelt rá.

— Sok tüzet rakjatok — súgta — sok apró tüzet . . . apró tüzeket rakjatok az idegenségben . . . ti mind, mind . . . apró tüzeket rakjatok . . . hogy meleg legyen és fény legyen . . . hogy lássuk egymást . . . én nem látok . . . nem látok! — nagyra nyitotta fel a szemét, Éva fogta az egyik kezét s nézett a szemébe, nézett a kitágult forró szemébe.

— Édesapám . . . — s felriadt, Áront kereste, Áron ott állott kicsit oldalt, most átnyúlt s megölelte a lányt . . . a vállát ölelte át, kemény simogató erővel.

— Nyissátok ki — súgta Péterffy Tamás — az ajtót nyissátok ki . . . hogy lássam a tüzet . . .

Áron kinyitotta a kályhaajtót az izzó szén vibráló vörös fénye kibukott . . . Péterffy Tamás felnézett, nagy értelem villogott fel a szemében egy pillanatra, rettentő halálos értelem, ahogy rájuk nézett.

— Eljön — mondta biztatva —, eljön . . . már zajlik . . . zajlik a Duna . . . — a feje hátracsuklott . . . percig álltak dermedt mozdulatlanságban.

Áron feléje hajolt s a két fáradt szemét lezárta.

Éva állott hangtalanul. Koncz Elek mozdult. Lábujjhegyen lépett oda, a kályhaajtót becsukta. Sötét lett körben, hogy a vörös fényt benyelte a fekete vasajtó s a fiú úgy guggon maradt kicsit, meghökkent a hirtelen sötéttől, felnézett zavartan . . . s kinyitotta az ajtót. Felállott. Lehajolt, a Péterffy Tamás lelógó kezét megfogta, elbúcsúzott s elindult kifelé. Utána Feleki Jóska, Bándy Bandi, Géza, Füle Tóni . . . sorban kezet fogtak Péterffy Tamás bácsival . . . Éva csak állott hangtalanul . . . Füle Tóninak, ahogy az ajtón kitette a lábát — a keze még kívülről, a kilincsen —, kiesett a sírás a torkán, egy tompa nyekkenéssel kiesett, a hang belevágódott a forró, fülledt csendbe . . . s Éva letérdelt Péterffy Tamás elé . . . a fejét az ölébe temette s még meleg kezét a fejére húzta, úgy térdelt ott — Áron felette állott, kicsit meghajolva a keze odébbcsúszott a válláról melegen és valami el nem súgott, de el sem is gondolt, csak valahogy valahol legbelül végigérzett fogadalommal, ígérettel a fejére tette a kezét, a maga élő erős kezét, a fejére tette, a mellé a másik kéz mellé. Az eleven parázs rőt fénnyel folyta be a szobát.

XXVII.

A tavasz egy éjtszakán által belopta magát a városba. Ahogy szokta néha — szegény emberek örömére — bágyasztó, földszagú fuvallatokkal, apró pajzán szellőkkel, csak úgy máról-holnapra. Odakint szólt a hóvirágnak — gyerünk, gyerünk — itt-ott az alvó ibolyatöveket is megcsiklandozta — lehet készülni —, s berontott a városba, virgoncan végigszaladt a háztetőkön, bezizegett a kéményeken, nedvesszemű diákgyerekek előtt térdigérő szoknyácskákat lebbentett meg s szaladt tovább, hiszen ó Istenem, olyan csekélyke valami az a dolgok rendjében, hogy valaki, akit más néhányak elsiratnak, nem várja meg őt.

Ezen a délelőttön Tulkáné sírva simítgatta az ingeket.

— Jaj, hogy én ott nem lehetek, édes jó Istenem, hogy én el sem is kísérhetem . . . — mesélte hüppögve a Kálnitzkyék cselédjének, Jónásnak, a csarnoki főhordárnak, az Európából a borfiúnak, s mindenkinek, aki ügye-bajával bevetődött — jaj, hogy, így el kellett menjen ebben a gyönyörű időben . . . jaj, jaj, jaj.

Mert Áron nem engedte ki Tulkánét a temetésre, megkérte szépen, nézze Tulka néni, itt kell maradni valakinek, épen hét eleje, hozzák a ruhát s oda az egész délelőtt. Megértette Tulka néni, hogyne értette volna, hát kell a pénz, hiába, az öröm is pénzbe kerül, meg a bánat is abban áll, hogyne. Igy se volt elég pénz, az Európás is adott megint, Áron megkérte, fizetne előre valamit, hiszen látja, hogy ledolgozzák, csak jól jár vele, s adott.

Tulka néni hát, sűrű könnyeket hullajtva, vette át az ingbe, lepedőbe kötött kis batyukat s a ceruzacsonkot meg-megforgatva a csonka foga között, sóhajtva rótta a rubrikákba : 4 ing, 2 háló, 5 pár zokni, ó Istenem, Istenem . . . 3 törűlköző, 9 gallér, 3 kemény, óó . . . — Felnézett az órára s féltizenkettőkor letette a ceruzát a kezéből, Koznyelák volt ott, az agglegény, Koznyelák Félix ebből a házból, a második emeletről a Kx/3, az volt tudniillik a gallérjelzése neki — letette Tulkáné a ceruzát — bocsánat — azt mondta — bocsánat, kedves úr, — a haját végigsimította megnyálazott tenyerével, a kendőt is megigazgatta a fején — most eresztik le a földbe — s letérdelt a kis batyu elé, amelyet Koznyelák Félix minden kedden reggel személyesen szokott lehozni a Déli Hiradó hirdetési oldalába pólyázva — Miatyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a Te neved . . . országod . . . úgy itt a földön is . . . a mi mindennapi — Koznyelák Félix ránézett mogorván, nem volt beszédes természetű — na — azt mondta — na — s mégegyszer — nana — azzal a rövidszivart kivette a szájából s a kalapját lekanyarítva, úgy állott egy percig, megadván a végső tisztességet az Istenben boldogult Gólya-mosodásnak, akit ime most tesznek le a földbe. Tulkáné felkelt, ahogy a kezével, előrehajolva segített öreg derekán, mindjárt fel is emelt egy inget a csomóból — a szemét megtörölte — s azt mondta.

— Ennek már muszáj új mellet, Koznyalek úr, mert ez szétmegy, ez is, meg a kék csíkos is.

— A Kx/3 rámordult.

— Jó, jó, majd meglátom — nem szerette ugyanis, ha a fehérneművel baj van.

Péterffy Tamást ezalatt tényleg betették a földbe. Éva Áronnal állott — a fiú fogta a karját, de erősen állott. Inkább otthon sírt, most csak keveset. Állott és tágranyílt szemekkel nézte, míg a koporsót leeresztik s a földet kezdik rálapátolni. Gyorsan ment minden, a pap rövid imát mondott s aztán pár vigasztaló szót a lánynak, nem is ismerte, csak tudta, hogy egyedül maradt s az apját temette.

Bükk Andris volt ott, a fiúkkal állott — azok mind eljöttek s a Kelemen kávés, meg a csemegésnek a felesége — Koncz Elek odament aztán.

— Áron — súgta a fiúnak — ne vidd villamoson, menjetek taxin. Van még pénzed?

Úgy se ültette volna villamosra, de hogy a másiknak is eszébe jutott, jólesett.

Éva nem szólt. Ma még nem szólt egy szót sem. A szemében még ott ült a halál látásának döbbenete s ha tehette, nem is mozdult. Áron nógatta délben, hogy egyen valamit, hát evett, inkább, hogy csendesség legyen. A fiú érezte ezt s nem zavarta. Este feljött Tulkáné és rendezkedett. A lánya most már csak maradjon itt, egyébként ma éjjel ő is itt hál. Fáradt s nem akar most hazamenni az Isten háta megé. Az ura majd meglesz nélküle is egy napig. Áron hálás volt Tulka néninek ezért

a fáradságáért. Késő este, mikor Áron menni készült, akkor Éva a kezét nyujtotta.

— Köszönöm szépen.

A fiú kezet csókolt.

— Éva . . . csak azt akarom mondani, hogy holnap nehogy lejöjjön, pihenjen szépen, meglátja, nem lesz semmi fennakadás.

A lány felnézett.

— De igen, lemegyek.

— Nagyon szépen kérem, ne jöjjön le, majd megcsinálunk mi mindent. Majd később lejön.

— Hát jó, majd meglátom.

S nem volt semmi kegyetlenség abban, ahogy mondta — de igen, lemegyek. Kis üzenet volt benne, csendes bátorság, nagy erős élniakarás, hogy: folytatjuk! Hogy nincs vége. De még csak meg sem áll semmi, nem szabad megállnia . . . s hogy azt mondta — hát jó, majd meglátom — beleegyezés volt! Beleegyezés abba, amiről nem beszéltek, nem is beszélhettek, de ami ott lógott, kettőjük között, készen elintézve, készebben, mintha százszor megbeszélték volna, hogy: legyen úgy, ahogy te akarod.

Akkor éjtszaka elővette Áron azt a levelet, azt a régi levelet. Kibontogatta, kiteregette a hajtásokat, már megette az idő a papírt s a Mamuka kúsza, hegyes betűi megfakultak . . . kiteregette maga elé . . . de már öregebb volt Jóo Áron ezen az éjtszakán, négy nehéz esztendő, minden idegenségével öregebb volt . . . négy esztendő irtó éhezéseivel, céltalan tekergéseivel öregebb volt . . . négy esztendő, hitvány, aszfaltcinizmusával öregebb, mint akkor, az autóbuszról leszállva, mikor a Hunyadi-tér lámpája alatt először végigfutotta a sorokat s a sírás kibuggyant belőle — most meg kellett, percre, meg kellett álljon s magába nézzen, ha vajjon komoly dolog-e ez? Nem szentimentális rágódás-e? Nem a kamaszromantika vánnyadt, kései árnyéka-e? — Nem érezte annak! S ennek örült, tisztán és naiv, friss örömmel örült . . . a fürt haja kibukkant Mamukának . . . kedves, kedves Mamuka . . . «hogyha valami rosszat tennél, vedd elő ezt a hajat, nézz rá, úgy mintha az én szemembe néznél és én megmondom neked mit kell tenned . . .» — de hát én nem akarok rosszat, kedves Mamuka, én jót akarok «ezt a kis földet megosztom veled» itt volt a levél összehajtva s kiszakadt, elporladt a papír, de tudta kívülről «. . .akárhova vet is a sors, ne feledd, hogy itt vagy te itthon, ebben az idegenségben s másutt, mindenütt idegenben vagy, akármilyen jól megy is sorsod . . .» — nézd sírok, Mamuka . . . — s két könnyet pottyantott alá, nem törölte le.

. . .A Mamuka, igen ő tudott így szenvedni, mint Péterffy Éva . . . a Mamuka állott akkor így a temetőben, akkor régen . . . ő állott így, ilyen tágranyitott szemekkel, ő volt ilyen szép, erős . . . ő tudott nagy, csendes sírásokat tenni éjjel a párnájába . . . ő tudott a dolga után látni, a napi dolga után nézni száraz szemekkel, minden nagy szomorúságok

után újra kezdve ... kis örömökön nagyokat nevetni ... — s nem gondolt nagy, heves bánattal a Mamukára, mellet fojtogató, kínos szomorúsággal, ahogy régen annyiszor, hogy jaj, mi lesz most már! Megnyugodott, leszűrt, tiszta szomorúsággal ült ott s meg se döbbent, mikor ráeszmélt: a Mamukánkat keressük! Az édes szülőanyánkat keressük szálló évek során, vergődő szerelmeken, idegen asszonyok suhanásán keresztül Őt hajszoljuk, Őt kergetjük; egy színt a színéből, egy hangot a hangjából, egy pillantást a szeméből, egy simogatást a tenyeréből. Rá-rábukkanunk itt-amott egy-egy halvány, elmosódott vonalára annak a régen elmultnak, aki az első nő volt csetlő-botló életünkben — Karácsony Piri ... Antalffy Lóri ... Paál Anikó! Paál Anikó ... Kerekes Loló ... Ghyssza ... Éva ... Éva! — a Mamuka az első hang ... az első tapintás, az első étel — ó az első étel! — az élet maga Mamuka, a szél, ami otthon volt, az illatok, amik otthon járták, a hegyek, amelyek más milyen hegyek, minden hegyeknél ... a Mamuka az otthoni csillagok fénye ... a vizek csillogása ... a madarak füttye ... a fák sugdolózása, mikor éjtszaka összehajolnak... a virágok bólogatása, az aranyosi réteken ... a harmat cseppje ... otthoni harangok zúgása ... a Mamuka minden! A Mamuka elmult. A Mamuka Éva!

Másnap nem jött le Éva. És még két napig. De rossz volt neki fent egyedül. Nézdegélni az üres szobában, jönni-menni — látta Áron — csütörtökön este azt mondta.

— Holnap lejönne, Éva?

— Lemegyek, jó, lemegyek — kapott rajta.

Pénteken és szombaton lent volt, dolgozott. Tulkáné apró vigasztalásokat sóhajtozott oda — hajjajjaj, csak nem kell elereszkedni ... egyszer csak ez a vége mindenkinek — s több efféle. Ez megint rossz volt, Áron intett neki, hallgasson.

Vasárnap délelőtt együtt voltak, együtt is ebédeltek, délután Áron elszaladt Anzeigerhez valamiért s csak este jött vissza. Hogy belépett, a lány a kályha előtt ült, a kályhában lobogott a tűz s az ajtája nyitva! Éva felrezzent. A szeme égett, ahogy ránézett a fiúra.

Áron lehajolt szépen, halkan becsukta a kályhaajtót. Sötét lett. Csak a két lyukon kígyózott elő, kis vörös sugár. Eléje állt, a kályha mellé és sokáig ültek így.

— Éva ...

A lány ránézett. Áron felállott, a fejét a két tenyerébe fogta s megcsókolta. A homlokán csókolta meg, melegen és nagy szeretettel. A lány akkor kinyujtotta utána a karját ... s szinte nem is mozdulva, csak úgy a két szemével, odakínálta a száját. Aztán sírni kezdett. Soká sírt csendesen, bő, nagy könnyekkel.

— Éva ... Évácska — babusgatta a fiú s odabujt melléje s úgy érezte ezt a csókot, jó melegen végigszaladni a vérében, ezt a csókot ezt ő adta! Ő adta ... — sírjál csak ... sírjál ... aztán már sose fogsz többet sírni ... aztán már nem ... aztán már csak kacagni fogunk.

— Kacagni . . .

— Kacagni hát. Csak kacagni. Meglátod.

Nagy szavak, forró, nagy szólások nem estek köztük s suttogva beszéltek — a szobában ott kísértett még az árnyéka, annak, aki elment, ott ült még minden sarokban, elsuhant az ablak előtt, a kis állvány mellett, az éjjeliszekrényen még ott a hőmérő, az ágy alatt a papucsa, még ketyeg az órája a falon; a kis zsebóra, ütni is tud, aprókat csilingelve, még ketyeg; a könyv, amit régen olvasott, behajtva az oldalon, ahol abbahagyta . . . ó sok minden marad valaki után, aki elmegy, rendre mulik el a szobából, a papucs, az óra, a hőmérő, minden, a könyvet becsukja valaki . . . majd rendre, rendre az élők . . . de most még suttogva csak halkan, halkan . . .

Csak kacagni fogunk Éva, meglátod, milyen jó lesz . . . annyi sírás után ! . . . én nem leszek ám tanár, á — a terveit kellett, hogy elmondja, már osztozni kellett, elmondani — á dehogy leszek, nem kell mindenki tanár legyen. Akkora mosódás leszek, Éva, hogy az csuda. De te nem is fogsz vasalni, ne is mondd. Nem leszek tanár . . . sem muzsikus . . . bolondság — elhallgatott.

A lány ráemelte a szemét. Áron megértette.

— Ez nem áldozat, jaj dehogy is áldozat, ó Istenem. Önző vagyok én — nevetett — benősülök, hát persze, na nevess egy kicsit, csak egy ekkorkát.

A lány belepirult, hogy : nősülök ! Hiszen persze. De így egyszer csak, hogy ez szóbajön . . . boldog volt, de . . . de az óra ketyegett a falon, a posztópapucs orra kilátszott az ágy alól . . . restelte a boldogságát, szégyelte, fájt a boldogsága — és megint eleredtek a könnyei.

— Jaj Istenkém, még mindig van könnye, hát sose fog már kifogyni, mit csináljak? Mit csináljak, mit csináljak? ! — körülnézett, mivel mulattathatná — grimaszokat vágott nagy igyekezetében, pofákat csinált —. Éva drága, édes, édes Éva . . . tüzet rakunk majd mi ketten, nézd csak, szép nagy tüzet rakunk az idegenségben . . . fény lesz, meleg lesz, otthon lesz, világosság — a könnye a lány kezére esett s attól egyszerre megerősödött az. A férfi könnyétől. A haja simogatásával törölte le, úgy odadörzsölte, odamórikázta a fejét a fiú szeméhez, mint a gyerekeknek.

— Mi lesz, ha mindketten sírunk? — s ő nem sírt már, csepp mosoly is bujkált valahol a szeme sarkában, vagy a szája körül, de nem jött ki még.

— Jaj, hát nevess már ! — s körülnézett a fiú — hát mit is csináljak, vessek bukfencet? Nézd muzsikálok . . . — a földön a szék alatt ott hevert valami kis kézimunka, diványpárna teteje vagy mi, selyempapírban, az öléből, ahogy letehette a lány alkonyattal, letépett egy darabot, a kis fésüje után kotorászott, ráhúzta a papírt — ó, ezt is a Mamukától tanulta, ezt a muzsikát — belefújt, a papír megzizegett, csiklandozta az ajakát — zzzz, z-z-z-z-z, zzizizzz — próbálta, hát mit fújjak, na, Éva ! — s megkapta a lány kezét — Éva, nekem van egy . . .

valami egy — most végigzúgott benne az egész . . . az a sok bujkáló melódia, amit itt-ott, el-elkapott már, ami ki-kibuggyant belőle . . . egy-egy felhő száguldása, villám robaja . . . amire azt hitte, az életét felteszi . . . s most érezte, jól érezte, sose fogja megcsinálni, fene ki bánja ! Lehet, nem is tudná. Persze, hogy nem tudná ! Fiatal nekilendülések, önképzőköri sikerek, csodagyerekség, á ! nem ez az igazi, nem, nem, persze, hogy nem, nem semmi ez. A forgalom a fontos, a Kelemen kávés, az Eldorádó, Anzeiger . . . az apró tüzek csendes melege . . . ami erőt ad, erőt, amire építeni lehet — van egy nótám — mondta vidáman, úgy félig kész nóta, szívem, de sose lesz készen — s kicsit elszorult a torka azért . . . hallgasd csak, hallgasd.

A szájához emelte már a fésüt, a zizegő selyempapirossal, már odacsiklandozta . . . és mégis . . . mégis a művész-büszkeség lökte belülről, nem büszkeség, na . . . szóval érzékenység, önérzet, s magyarázta.

— Tudja, tudod . . . tudja Éva drága, persze így, így nem lehet jól kivenni egy ilyen fésüvel, meg papírral persze — percre még elkapta a láz — így nem lehet. Én tudja — s a szeme csillogott a sötétben — én egy hatalmas zenekarra gondoltam, négyszáz ember ! Négyszáztagú zenekar, Éva ! Két orgonával Éva drága, két orgonával ! Hogy — s kitárta a karját, mintha dirigálná — hogy zúgjon, ahol zúgni kell . . . két orgonával, huszonnégy brácsával, hatvan hegedűvel . . . érti, érted szívem? . . . egy nagy hatalmas zenekarral gondoltam el . . . de — a tűz meglappadt a szemében s bánta is már, hogy így belejött — szívem — mondta csendesen — na nézd. Muzsikálok — s zümmögni kezdett a fésün, a papíron.

. . .zzzz . . . — jaj Istenem — z-z-z-z — hiszen tényleg — zzzii — hiszen ebben nincs semmi — zzzz, zzzzii, zzzz, zzzzii, zzzz — semmi erő, zúgás, harsogás — zzzzz — kedves kis csacsiság semmi — zzzziii-zzzz-zzzzziii, — gyereknek bölcső mellett fujdogálni — zzzzz — arra jó —, zzzz — az ijedtsége elmult, el egészen, a szeme fellobogott, de más fénnyel . . . mással . . . csendes boldogsággal gyulladt ki a két szeme : a lány mosolygott ! Éva mosolygott. Na hál' Istennek . . . a hajába simított a kezével s mosolygott — zzzzz — úgy-e szép? — felnevetett Áron, a lány visszamosolygott — szép, igazán, nagyon szép — zzzz-zzizziii-zzzz — na úgy-e — s visszakapta a fésüt, zümmögött, zümmögött . . . a hang befolyta szerte a szobát, csendes, halk örömmel áradt, a fejüket ütemesen ringatták a nótához . . . ó be szép nóta, be kedves nóta . . . — zzzzz-zzzziiii-zzzzz . . . z-z-z-z, zzzzz . . .

(Vége.) *Török Sándor.*

József királyi herceg könyve.[1]

József főherceg nagy művének II. és III. kötetéről 1928. évi 22. és 1929. évi 4. számunkban már megemlékeztünk. Most a nagy mű IV. kötete érkezett hozzánk. Terjedelme majdnem 900 nagy nyolcadrét oldal.

A királyi fenség nemcsak egyéni emlékirattal, hanem egyedülálló hadtörténelmi művel ajándékozta meg a magyar nemzetet és a hadtörténelmi irodalmat ezzel a kötettel is. A könyv borító ívén elül a következő megható sorok olvashatók: «Vitéz bajtársaimnak, volt katonáimnak ajánlom művemet múlhatatlan hálám és ragaszkodásom jeléül». Már ez a néhány szó is bizonyítja, mennyire összeforrott a legmagyarabb tábornagy az ő «fiacskáival» a harcok vértengerében.

A nagy mű IV. kötete hét fejezetben írja le az eseményeket. Szinte magunk előtt látjuk a viharzó gyorsasággal egymást követő nagy dolgokat és az apró, de nem kevésbbé fontos epizódokat. Úgyszólván halljuk a Brussilov sikeres támadása után győzelmi reménységtől fűtött román seregek trombitáit, midőn reárontottak Erdélyre, de onnan csúfosan kitakarodni kényszerültek. Mintegy festményekben megörökítve tűnnek föl szemünk előtt azok a véres küzdelmek, amelyeket — nagyon gyakran hős magyar csapatok — a Kárpátok vad hegyeiben, rengeteg őserdeiben, akárhányszor 30—40 fokos hidegben vívtak, győztek és örömmel teljesítették vezérüknek, «József atyjuknak» parancsait. Figyelemmel kísérhetjük az orosz haderő fokozatos összeroppanását, amit aggódva vett tudomásul az entente többi állama és mindent elkövetett, hogy a teljes összetörés be ne következzék. Olvashatjuk a szembenálló két félnek egymással való tárgyalásait, amelyek vezetésével, felsőbb helyen, épen József királyi herceget bízták meg. Az orosz katonákkal való közvetlen érintkezések, mint érdekes háborús epizódok tünnek föl. És — végül, maradandó benyomásokat szerezhetünk arról is, hogy abban az időben már aggodalmas jelenségek mutatkoztak a kettős monarchiában. I. Ferenc József királyunknak 1917 november 21-én történt elhalálozása, mintha nagy birodalmának széthullását előzte volna meg. Olvashatjuk Tisza István gróf történelmi szerepét, megcsodálhatjuk államférfiúi bölcseségét, az uralkodóhoz való páratlan hűségét és — sajnálattal láthatjuk meg nem érdemelt bukását. De, megismerhetjük ebből a könyvből annak a férfiúnak, aki mindezek leírásával megajándékozta nemzetét, *József főhercegnek*, a nagy nádor unokájának, honvédségünk első főparancsnoka fiának nemes jellemét is.

A könyv rendkívül gazdag a fizikai és erkölcsi tényezőkre, valamint a vezetés minden ágára vonatkozó, nagyon tanulságos részletekben. Olvashatjuk a könyv sok fejezetében a magyar katonának jogos és igazságos dícséretét, azután azokat a hol meg-

[1] *A világháború, amilyennek én láttam.* Irta naplója és hivatalos akták alapján *József főherceg* tábornagy. Az aktaszerü anyagot összegyüjtötte *vitéz Rubinthy Dezső* m. kir. altábornagy. IV. kötet. Győzelmes küzdelmeink Erdélyért. 1916 december 2—1917 június 28.) 49 melléklettel. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. A Kir. Magyar Egyetemi Nyomda nyomása.

rázó, hol fölemelő harcleírásokat és színes, poetikus részleteket, amelyek megörökítésében a szerző valóban művész. A könyv adatai alapján gyakran behatolhatunk a bel- és a külpolitika mozgató erőinek titkaiba is. Ez utóbbiak különösen azok előtt teszik nagyon érdekessé a művet, akik a világháború viharainak, egészen megbízható források alapján, megírásával foglalkoznak.

A IV. kötet talán még gazdagabb ez erkölcsi tényezők érvényesülésének leírásában, mint az előző három kötet. A csapatok kimélése, az igazságérzet, a surlódások kiküszöbölésére irányuló törekvés, a bizalom, a kötelességérzet, a felelősségnek örömmel viselése, az önérzet, a csapatok keverésének erkölcsi hátrányai, az együttérzés, a ragaszkodás, az istenfélelem, a király iránti föltétlen hűség, családjának szeretete, a maga személyének háttérbe helyezése és nem kimélése, az ellenséggel szemben is humánus, elismerő bánásmód, a magyar haza iránti forró rajongás, a sebesültekről és betegekről való atyai gondoskodás, az árulás és hűtlenség megbélyegzése, végül a magyar katona határtalan megbecsülése, mind olyan lelki tulajdonságok, amelyek külön és együttvéve egy nagy léleknek tulajdonságai. Ezek tették *József főherceget* a hadvezérek soraiban a legelsők közé és ezek fejtik meg azt a titkot, miért győzött mindig az a csapat, melynek élén ő állott?

József főherceg arcvonalának kiterjedése, délen a Bodza-szorostól, általában Erdély keleti határain vonulva, északon a Máramarossziget tő l északra levő Pantyr-hágóig terjedt. Hossza csaknem 600 kilométer. A csapatok ütközetlétszáma 1917 tavaszán nem volt egészen 160.000 fő, 1493 löveggel. Velük szemben az egyesült román és orosz erők mintegy 270.000 harcos és 1340 löveg. A főherceg főhadiszállása Segesvár, majd 1917 január 27-től Marosvásárhely. Arcvonalától jobbra *Mackensen* német vezértábornagy, balra pedig *Lipót bajor herceg*, tábornagy seregei állottak. A főherceg alá a «Gerok»-csoport és az 1., valamint a 7. hadsereg tartoztak. Vezérkari főnöke a német *Seeckt* tábornok volt, akivel a hadvezér a legnagyobb összhangban dolgozott.

József királyi herceg arcvonalán csak addig voltak nagyobbszabású küzdelmek, amíg az oroszok ellankadása megkezdődött. A részletküzdelmek közt nagyon érdekesek voltak a *Mestecanesci* környékén vívott harcok, valamint a *Magyaros-hegynek* 1917 március 8-án történt visszafoglalása. Ezt a sikeres küzdelmet honvéd és német csapatok, *Breit József* tábornoknak, a 39. honvédhadosztály parancsnokának vezetése alatt vívták. Nagyon érdekesek azok a részletek is, amelyeket a szerző a nyugati fronton történt látogatásáról ír. *Hindenburgnak és Ludendorffnak* az 514. és 515. oldalon írt jellemzése, amely rövid, de oly találó is.

A főherceg a könyvében leírt események idején két izben került a belpolitika vezetésének küszöbére. Csak a küszöbére, mert két ízben tervezte a király, hogy őt miniszterelnökké nevezi ki. De ez egyszer sem történt meg. A főherceg nem is vállalta volna a miniszterelnöki megbizatást, hanem «homo regius» kívánt volna lenni, ha a király óhajának teljesítésétől nem térhetett volna ki, bár legjobban érezte magát a harctéren, szeretett csapatai körében. Ott is maradt. Politikai tárgyalásai azonban nemcsak rendkívül érdekfeszítők, hanem tanulságosak is. Ezekből megtudhatjuk, hogy a főherceg nemcsak kiváló hadvezér, hanem előrelátó politikus is. Nézetei és Tisza István gróféi tökéletesen azonosak voltak. Mindketten ellenezték Romániának a monarchiával perszonálunióban való egyesítését és az előbbi országnak, vagy legalább

is részeinek a monarchiához annektálását. Ellenben Tisza gróf nagyon helyesnek tartotta a királyi hercegnek azt a tervét, hogy déli és keleti vidékeinken — a háború után — magyar határőrvidéket létesítsen a király.

A szerző szívéből a világ ítélőszéke előtti fájdalmas jajkiáltás tör elő, midőn ezt írja a könyv előszavában: «Egy évnél tovább volt kezembe téve Erdély sorsa és hála nagy szövetségesünknek és hős csapatainknak, térdre kényszerítettük a románt, aki el akarta erőszakkal venni azt, ami sohasem lehet igazán az övé, mert minden állítólagos joga csak történelemhamisításon alapszik. Térdre gyürtük, de kérésem, hogy végezzünk vele egészen, elutasíttatott, annak dacára, hogy — mint később látni fogják olvasóim — előre megmondottam, hogy majd akkor fog újult erővel betörni és Magyarország testéből egy óriás darabot kiszakítani, midőn már talán nem leszünk elég erősek arra, hogy szembeszálljunk velük . . .»

Melegen üdvözöljük József főherceget új könyvének megjelenése alkalmából. Üdvözöljük benne a hadvezért, a politikust, a szívébe mártott tollal és ragyogó színpompával író költőt, a rendíthetetlen magyar hazafit és a forró szívű embert. Hálásak vagyunk, hogy semmit sem hallgatott el. Könyve méltó válasz rossz szomszédaink propagandájára. A szerzőnek ez a könyve forrásmunka és a legszórakoztatóbb regény; vezérkari mű és a legközvetlenebb emlékirat, egy kötésben. *Gabányi János tábornok.*

Ritoók Emma: Tündérmesék. Jaschik Álmos rajzaival. Révai-kiadás. Aki ezt a könyvet valami fanyar felnőtt-leereszkedéssel kezdené olvasni: hamarosan lépen ragadhat. Egyszerre csak gyermeksorban találja magát s hogy, hogy nem: táguló szemmel, pirosra gyúlt füllel figyel a mese üde naivságú ihletére, keresetlenül áradó édességére. Mi ennek a titka? Nyilván az, hogy magában a mesemondóban nincs egy szemernyi sem ebből a fanyar felnőtt-leereszkedésből, mellyel pedig gyermekirodalmunk művelőinek legtöbbje jónak látja serdületlen olvasóihoz közeledni. Amelyik írónak kedélyélete szegényes, műveltségi foka alantas, ne remélje, hogy erre a területre azért még szerény útikészségéből is bőségesen futja. Épen itt az írónak magának is a szerénység meseköntösében a képzelet szuverénjének s a lelemény nábobjának kell lennie. A fantáziát és leleményt pedig nem szabad erőszakosan arra az ismeretkörre terelni, melynek birtokát a meséskönyv várható olvasóinál mintegy eleve feltesszük: a gyermek becsvágyóbb a felnőttnél, kevesli a már megszerzettet, hálásan fogadja ismereteinek gazdagítását, melynek az igazán jó mese mindig alkalmát is leli, módját is érti.

Ritoók Emma meséiben megvan a formai hitel, seholsem zavar a szerkesztő kéznek a könnyű szövedéken átütő mesterkedése, a káprázatot szétfoszlató eltökéltség és kimódoltság. De többet is ad a káprázatnak olcsó kaviccsá váló aranyainál: a természet világáról, a föld és ég csodáiról nagyon okos és hasznos dolgokat közöl kis olvasóival, nem holmi pápaszemes pedagógiai mohósággal, hanem csak úgy — szép hegedűszóban. Könyvében a gyermeknek értelme táplálékot, érdeklődése nem egy új indítékot talál anélkül, hogy ezek mögött a mesélőnek gyanútkeltő fáradozását sejtené. Fáradságnak ítélte a meseírást Arany János is, de olyan fáradságnak, ami játéknak tetszik. Nem könnyű feladat ez, nem is sokan értik, de Ritoók Emmáról változatos kilenc meséje rendre azt tanusítja, hogy erre a feladatra szinte rátermett.

Arany Jánosra különben ennél a kedves könyvnél még más vonatkozásban is gondolhatunk. Ezeket a meséket valóban magyarul írták, biztos

szórendű, zamatos szófűzésű, enyhén biharias ízű magyarsággal. Újabban nálunk a tündérvilág társadalma is egyre jobban rákapott a pesti argot-ra. Ezen épüljenek gyermekeink? A mese hangja szinte egy életen át a fülünkben ragad : óvjuk, becsüljük meg tisztaságát.

Jaschik Álmos szubtilis művészete szerencsésen simul egybe a Ritoók Emmáéval. Kivált a könyvtábla pompás távlatú dísze ébresztgeti bennünk erősen a csodákban gazdag gyermekkor honvágyát. *Rédey Tivadar.*

Lanátor Pogány Ferenc : Modern csaták. (Budapest, a Vajda János-Társaság kiadása. 48 oldal.) Valami szomorú ellenmondás jellemzi ezt a versfüzetet. Költője az egyedüllét emberének érzi magát. Próza- és szabadversei (egyéb formája nincs) a vakmerőséget, az igazság vakmerését hirdetik. *Igaz lelki élet:* ez a szerző programja. Külső és belső csatái, a *modern csaták*, ennek a programnak jegyében tükröződnek.

Címverse, *Modern csaták*, genézisét adja Lanátor Pogány lelki fejlődésének. 41 versszak, kemény, eleinte imponáló, de végül a terjengősség unalmát érintő sorai egy cél felé rohamoznak :

Minden bilincs
gyűlöletes nekem, minden polgári
rendet megvetek, minden kötelességet
megtagadok és egy rendbontó akarat
minden fegyvereit magam elé szögezem !»

Ne gondoljunk itt holmi «felforgató törekvésre», «rendbontásra». Lanátor Pogány (amennyire ebből a versköteteből megállapítottam) nem agitátora reális osztálytörekvéseknek. Lanátor Pogány annyira fanatikusa az individuumnak (ez pedig igazán nem kollektív-csemege), hogy ezért minden lázadásra kész. Irása : tótágasa a bolsevizmusnak.

Sturm und Drang-egyéniség Lanátor Pogány. 1930-ban ez a Sturm und Drang-szabadság kissé anachronisztikusan és naivul hat. De épen ez a naivság kölcsönöz elhitető erőt költeményeinek.

Ismétlem: valami szomorú ellenmondás ül ezeken a verseken. A költő legszélsőbb határig önmagát akarja megragadni :

«— — — S ha bolygók zuhannak egybe
s ha századok pusztulnak is el :
a napok dúlása között,
évezredek csődje fölött : én egy akarok maradni !»

S mi lesz ebből a herosztrátoszi akaratból?

Versek, melyeknek íze bizonytalanul revelál egyéniséget.

A kritika : analógiák sorozata. Ennél a költőnél Szabó Lőrinc szabadverseire gondoltam, elsősorban «*A Sátán műremekei*» dialektikájára. Csakhogy Szabó Lőrinc konkrétabb, plasztikusabb, az ő soraiban líraibban (ha nem is egészen líraian) leng a múzsák tánca. Lanátor Pogány egy elsötétült, elabsztrahálódott (bár — sajnos — a mostani Szabó Lőrinc is eléggé absztrakt), elkomorodott Szabó Lőrinc.

Sturm und Drang-egyéniség Lanátor Pogány, szabadságeszméinek tartalmát tekintve. Azonban kifejezéseiben erősen tartja a féket, szabadvers-mondatainak szabatos tételezése, képeinek evidenciája és ökonómiája, bizonyos klasszikus kimértség, gesztusainak acéli suhanása : ezek mind versszervező erőről tanuskodnak.

A versszervező erő — amint ezt sok lehangoló tapasztalat mutatta már — még nem líra.

A kritikusnak nem csupán megállapítás a kötelessége, hanem útmutatás is. Bárcsak Lanátor Pogány keresztül tudna vergődni nem az absztrakt téma-

körön — bár ez sem ártana — hanem a témakör absztrakcióján.

Ez az absztrakció rákja a művészeknek. Hiába fordul száz és száz a világ tarka egyetemessége felé, hiába prófétáskodik a szépen szavaló lírikus, hogy őbenne zuhog az egész jóságos univerzum: az absztrakció kegyetlenül kivégzi mindegyiket. Kötetek megjelennek, dícsértetnek és eltünnek.

Lanátor Pogány szabadversein túlságosan érzik a szabadvers-íz, a kifejezések kategóriái elnyomják, lírai akaratot szuggerál, de nem lírát.

Bárcsak találna önmagára akaratlanul, nem feltett szándékkal. Szándéktalan Én, tulajdonba kapott egyetemesség: ez a művészet legnagyobb öröme.

(Debrecen.) *Gulyás Pál.*

Szendrey Julia. (Ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomása. Bethlen Margit grófnő előszavával. Közzétették és feldolgozták dr. Mikes Lajos és Dernői Kocsis László. Genius-kiadás 1930.)

Kétségtelen, hogy ez a díszmű az utóbbi évtizedek irodalmának egyik legjelentősebb és legérdekesebb műve. Jelentős, mert gyökerében megváltoztatja a Szendrey Juliáról eddig vallott közfelfogást s elégtételt ad Petőfi feleségének, ki, mikor a viszonyok és kényszerű személyes körülmények hatása alatt levette fejéről az özvegyi fátyolt, csak azért tette ezt — mint Bethlen Margit mondja —, hogy a maga lelkét burkolja bele.

Szinte kár, hogy e tárgyához mindenképpen méltó díszmű nem jelent meg egyszerűbb, olcsóbb, mindenkitől hozzáférhetőbb kiadásban, hogy minél előbb elérjen mindenkihez, akinek Szendrey Juliáról, hogy úgy mondjam, «megvolt a véleménye». Örömmel és magunkbaszállással, sőt elhamarkodott ítéletünk miatt némi bűnbánattal kell beismernünk tévedésünket s Ferenczy Zoltántól kezdve Herczeg Ferencig mindenkinek vezekelnie kell. Ferenczy Zoltán már nem korrigálhatja a Petőfi-életrajz idevonatkozó részét, de Herczeg Ferenc, aki mindig inkább védője, mint vádlója volt Petőfinének, bizonyára talál időt, kedvet és alkalmat hozzá, hogy méltányosabb képet rajzoljon Szendrey Júliáról, igazabb lélektani rajzzal s alaposabb korrajzzal. Ebben valószínűleg nem hivatja meg Júliát 1849—50 telén az orosz tisztek álarcos báljára Kolozsvárt, annál inkább nem, mert az oroszok már augusztus 20-án kitakarodtak Kolozsvárról s októberben egyetlen orosz katona sem volt Magyarországon. Az efféle *mese*, mint Mikes Lajos véli, újabb legendaforrása lehet Júlia emlékével szemben. «Petőfi Juliskája a muszka bálban mulatozott Kolozsvárt férje gyilkosaival 1849 telén, — ez az a legenda, melynek megszületését Herczeg darabjára kellene majd visszavezetnünk, pedig ennek a megtörténtét egyetlen pozitív adat sem bizonyítja.»

De sok egyéb legendát, mendemondát és pletykát megsemmisítenek azok az adatok, melyeket e könyv meggyőzően sorakoztat fel. A tény az — s ezt a fölfedezett naplók, levelek, jegyzetek stb. kétségtelenné teszik —, hogy Júlia az osztrák hatóságok kegyetlen üldözése miatt volt kénytelen férjhez menni Horvát Árpád egyetemi tanárhoz, aki úgyszólván azzal az egyetlen jótulajdonságával nyerte meg rokonszenvét, hogy Petőfi nagyságáról és költészetének halhatatlanságáról a legszebben tudott neki beszélni. Férjhez ment hozzá azért is, mert Horvát megfogadta, hogy Petőfi Zoltánnak gondos és szerető nevelője lesz. Júliának nemcsak az a tragédiája, hogy Petőfit vesztette el, akinek emlékét új házassága folyamán sem szűnt meg ápolni (naplói, levelei valóban egy Petőfiéhez hasonló sírontúli szerelemről tesznek bizonyságot!), hanem az is, hogy

kegyetlenül csalódott új férjében. Ez az új férj egy brutális, érzéki, buja, ösztönember, aki a fennmaradt feljegyzések szerint sem Júliához, sem saját nemeslelkű gyermekeihez nem volt méltó. Jellemzésére elég, hogy Gyulai Pál, jóllehet sógora volt, erkölcsi okok miatt nem állt szóba vele. Júlia megszakította vele a házastársi viszonyt, külön is költözött tőle s csak hosszas betegsége és halála gátolta meg a végleges válásban. Megrendítő a levél, melyet halálos ágyán atyjához ír s engedélyt kér benne, hogy vallásáról áttérjen s a boldogtalan házasságtól szabaduljon. Ha e leveleket és feljegyzéseket olvassuk, úgy látjuk, hogy Szendrey Julia volt a szabadságharc utáni idők legtöbbet zaklatott, legtöbbet szenvedő asszonya. Fején Petőfi dicsőségének glóriája, szívében egy perzselő s mégis eszményi szerelem felejthetlen emléke, de életsorsában martír. Egyetlen szerető igazi támaszát : Mari húgát, Gyulai Pálnét, aki váratlanul kolerában hal meg, akkor veszti el, mikor leginkább szüksége van rá s most már nem marad más hű társa, mint gyötrelmes betegsége (méhrák), mely 39 éves korában megváltja a rámért szenvedésektől.

Egy eszményi tisztaságú, fenkölt gondolkodású, költői lelkű asszony képe bontakozik ki e hatalmas könyvből. Szerencsétlen sorsa felzaklatja érzéseinket, meghat, elérzékenyít s tehetetlen haraggal vádoljuk a sorsot, az egykorú viszonyokat, az osztrák tábornokokat s mindazt, ami ennek az idők zűrzavarában elhagyott asszonynak életpályáját oly szerencsétlenné tette.

A kötetet azonban nemcsak Szendrey Júlia rehabilitációja teszi jelentőssé. Júlia levelesládájának kincsei közt talált ismeretlen Petőfi- és Aranykéziratokat is közöl, köztük a legfontosabb ereklyét : Arany első levelét Petőfihez. (Erről tudott az irodalomtörténet, de elveszettnek hitte.) Külön érdekessége a könyvnek egy, a Függelékben szerényen meghúzódó, hihetetlennek látszó híradás, mely a Kisfaludy Társaság ereklyetárának kincseiről számol be. Arról van szó, hogy a könyv szerzője, Mikes Lajos a Kisfaludy Társaság 1889—1890. évi Évkönyvében azt a feljegyzést találta, hogy Geist Gáspár úr a Társaságnak ajándékozta *Petőfi István tükrös ládikáját*, amelyben «Petőfi Sándorra és családjára vonatkozó ereklyék vannak. (Petőfi István Geist Gáspár földbirtokosnak intézője volt.) *Ennek a ládikának a tartalmát a Kisfaludy Társaság sohasem ismertette* s így természetes, hogy a Petőfi-kutatók sem vehettek róla tudomást. Negyven év óta ott állt a ládikó érintetlenül, közben eltelt a ragyogó Petőfi-századforduló, új és ismeretlen adatokat tártak fel a Petőfi-kutatók a költőről és hozzátartozóiról, Ferenczy Zoltán haláláig a legéberebb figyelemmel lesett minden kis adatot a költőre nézve s közben ugyanabban az épületben, melyben Ferenczy utolsó éveiben napról-napra dolgozott : az Akadémiában, egy Wertheim-szekrényben ott lappangott a kis ládikó észrevétlenül és ismeretlenül. Hogy magyarázzuk a Kisfaludy Társaságnak e közönyét? Nem tudjuk a dolgot másképp elképzelni, mint hogy a Társaság tagjai az érdeklődés munkáját ráhagyták Gyulai Pálra, aki látva, hogy az ereklyék családi s nem irodalmi vonatkozásúak, egyszerűen visszahelyezte őket a ládikába, abban a tudatban, hogy mint családi ereklyék ott *jó helyen* vannak. Hogy azonban senki sem találkozott az egykorú tagok között, aki akár életrajzi adatokat remélve, akár kíváncsiságból belekukkantott volna a ládikába, az mindenesetre érdekes . . .

A ládika első lelete Petőfi feleségéhez írt két utolsó levelének eredeti kézirata, az egyiket 1849 júl. 29-én, két nappal halála előtt írta. A második

lelet Júliának édesanyjához írt végtelenül finom és gyöngéd levele, melyben értesíti édesanyját, hogy áldott állapotban van. (1848 aug. 28.) A következő ereklye egy levélboríték ezzel a felírással:

Petőfi Zoltánnak
tízéves korában.

A levelet Júlia írta 1850-ben. Végrendelete volt e levél, melyet akkor másféléves fiához intézett. Júlia Petőfi halála miatt öngyilkos akart lenni s megrendítő levelébe beletette Petőfi és a maga hajfürtjét emlékül kis fia számára. «Ezt és Petőfi fényes nevét hagyta örökül Zoltánnak.»

A ládika kincsei közt ott található Petőfi Istvánnak két levele s Mikes szerint «még számos más érdekes ereklye is van a ládikában».

A sok eredeti kézirat, új adat, gazdag arcképsorozat stb. közül ragadjuk ki még az olvasó számára a legfontosabbat: a Petőfi halálára vonatkozó hivatalos katonai jelentést, melyet a bécsi állami levéltár titkaiból emelt ki Deák Imre dr. s adott át e könyv szerzőjének: Mikes Lajos dr.-nak.

Báró Heydte ezredes 1849-ben az oroszok mellé beosztott osztrák hadbiztos volt. Július 31-én este átvette az oroszoktól a segesvári csatában ejtett foglyokat és bejárta lóháton az egész csatateret. Heydte többek közt azt mondja jelentésében, hogy az országúton lovagolva, a kozákok után sietett, amikor Fejéregyháza és Héjjasfalva között egy leszúrt fölkelőtiszt mellett, aki már a nadrágjáig le volt vetkőztetve, több vérrel bemocskolt iratot látott heverni, amiket valószínűleg a kozákok találtak a tiszt kirablása közben s megint eldobáltak mint rájuk nézve értéktelen holmit. Heydte a mellé beosztott kozákkal fölszedette az iratokat (Kemény Farkas jelentése is köztük volt Bemhez, melyben Kemény aug. 1-re segédcsapatokat ígér Marosvásárhelyre), megörült a fontos okmányoknak s amint alaposabban körülnéz, a holttesttől néhány lépésnyire mintegy 100 drb zsineggel összefűzött magyar dekorációt lát. Ezt is a halottnál találták a kozákok s a nagy sietségben elhullatták. (Vajjon megvannak-e még valahol az okmányok, melyekhez Petőfi vére tapad?)

Heydte a leletből azt következtette, hogy a halott tisztnek Bem mellett volt állása s ezért közelebbről szemügyre vette. «*Sovány, kicsiny, száraz arcú, nagyon határozott kifejezéssel és nagy fekete körszakállal. Nadrágja fekete pantalló volt.*»

Heydte később «több fölkelőtisztnél» tudakozódott ez adatok alapján a halott tiszt kiléte iránt és a legtöbb közülök azt tartotta, hogy a halott bizonyosan Petőfi volt, akit az ütközetben még láttak Bem oldalán, de az ütközet után senki őt többé nem látta.

Mikes Lajos dr. e jelentéshez a *fekete körszakállra* nézve hozzáfűzi, hogy Petőfit Orlaytól festett utolsó arcképe 1849 július első felében hegyes szakállal ábrázolja. Minthogy azonban Petőfi vagy tíz napig lóháton és szekéren Bemet hajszolta, majd Bemmel együtt rohant vissza Vásárhelyre és onnan Segesvárra, nem volt ideje szakállát rendbehozni, e tíz nap alatt tehát körszakálla is nőhetett. Hogy a fogoly magyar tisztek Heydte leírásából ráismertek Petőfire, ez is arra vall, hogy Petőfinek körszakálla nőtt, hiszen a tisztek látták Petőfit az utolsó napokban.

Kétségtelen, hogy Heydte jelentése Petőfi halála körülményeire nézve a legmegbízhatóbb adatunk. Érdekes, hogy Szendrey Júlia, aki bejárta a csatateret s beszélt Heydtével, szintén elfogadta ezt az adatot, második házassága alkalmával ezt diktálta be Szántóffy plébánosnak, aki azt szintén elfogadta.

A Szendrey Júlia című díszmű minden részét nem ismertethetjük a könyvhöz méltó terjedelemben s ezért

még csak egy-két rövidre szabott megjegyzést fűzünk hozzá. A könyv tulajdonképpen két részből áll: egy életrajzi bevezetésből, mely Júlia özvegységét írja meg szépirodalmi formában (ezt a részt Dernői Kocsis László írta) s «A halott megvédi emlékét» c. második részből, melyet Mikes Lajos írt meg. Hogy Mikes Lajos mily gondos forrástanulmányokat végzett, azt már eddig is sejttettük. Dernői Kocsis László életrajza a ma divatos színes költői életrajzok mintájára készült. Nemcsak regisztrálja az eseményeket, hanem párbeszédeket «költ», melyek nagyrészt a fennmaradt adatok szellemében folynak ugyan le, de mégis csak elképzeltek s nem — *tények*. Már pedig Petőfivel és Szendrey Júliával szemben elsősorban tényekre vagyunk kíváncsiak. Itt egy száraz adat jobban megkap bennünket, ha új, mint bármily hangulatos novellisztikus leírás. Ezért az egyébként melegen megírt első részben azokat a lapokat becsüljük legtöbbre, melyeken Szendrey Júlia levelesládája s Bethlen Margit szép előszava szól hozzánk.

Maga az egész mű azonban a legizgatóbb élmények egyike. Szép ajándék a Petőfi-irodalom iránt érdeklődőknek és még szebb elégtétel Szendrey Júliának. De nemcsak neki. 1931 január elsején lesz száznyolcadik évfordulója Petőfi születésének. Azt hiszem, ha szelleme e napon lemosolyog ránk, az annyit fog jelenteni, hogy kedves születésnapi ajándéknak tekinti az ő kedves Juliskájáról rehabilitáló könyvet. *H. J.*

Pethő Sándor: Görgey Artur. — (A hadműveleteket leírta Julier Ferenc.) — Egyike azoknak a ritka történeti témáknak, amelyeknek sikerült összefoglaló feldolgozása, a tudomány, irodalom s közvélemény hatalmas mozgalmai után, úgyszólván általános sóvárgás kielégülését jelentheti. Oly sok vita, válság, szélsőség után s az óriásira gyülemlett forrásanyag ezernyi ellentétes adata között csak a tudományos módszerek fölényes kezelésével kapcsolatos művészet juthat itt uralomra, mint ahogyan nagy törnelmi kérdések végleges megoldását mindig csak roppant szellemi erők kifejtése után diadalmaskodó művészi megértés teszi lehetővé.

Pethő a feladatot megillető nagy irodalmi apparátussal végezte munkáját, ha nem tűzte is ki céljául új, eddig kiadatlan forrásanyag hosszadalmas felkutatását; igazi érdeme művészi erejében rejlik, amellyel a kérdések végtelen szövevénye fölött uralomra tudott jutni. Kétségtelen, hogy műve sokáig nyugvópontot fog jelenteni a Görgey-irodalomban; oly tudományos és művészi eredményt, amely a részletekben új, még pontosabb megállapításokra, finomságok megértésére, művészi alakításokra szolgálhat alapul.

A komolyság s az igaz értékre való törekvés, mellyel munkájához állott, sokszor kitűnőnek mondható részleteket teremtett főhősének jellemrajzában s igen figyelemreméltó, felelevenítő megfigyeléseket Kossuth és a többi főszereplő egyéniségének vázolásában is; biztos, erőteljes és mégis a lélek belső lüktetéseit hajlékonyan kísérő gondolatokat. Hősének egyénisége őt is megkapta. Látja hibáit, tévedéseit, nem is kíméli azokat, a rajongásig csak ott emelkedik, ahol már szinte magunk is várjuk s követeljük a rajongás szavait nagy arányok érzésében; de tagadhatlan, hogy zavarná minden salak, mit Görgey egyéniségén tűrnie kellene, igazságot kíván szolgáltatni nagy emberének minden kérdésben, amely őt küzdőtársaitól elválasztotta. Itt nyílik majd útja új részletkutatásoknak, a nagy vonások eme sikerült rajzának hátterével most már; kicsiny területek minuciózus vizsgálatának, hogy apró, éles tükörben lássuk meg nagyszerű

események mozgatóerőit. Valószínű és elfogadható például Görgey híres, politikai természetű hadiparancsainak magyarázata, úgy a törvényes, mint a forradalmi szelleműeké; hiszen nem későbbi idők theoriáinak visszavetítésével igyekszik a szerző megérteni azokat, hanem a pillanat és az egyéniség hatóerőinek emberi átérzésével. De hihetőleg nincs még minden forrás kimerítve, amely ezeket s a hozzájuk hasonló ellenmondásokat magukban hordozó pillanatoknak még érzékelhetőbb magyarázatát adja.

Katona-szakember munkatársának eredményeit, logikus fejtegetéseit sikerülten olvasztja bele a szerző az életrajz és jellemrajz egységébe. A szabadságharc folyásáról ily közvetlen, a vezérek egyéniségével ily elevenen összekapcsolt áttekintést eddig még nem olvashattunk.

A reális körülmények, cselekedetek és lelki erők kapcsolatának e következetes felfedésében rejlik a mű nem mindennapi végső hatása az olvasóra. A katona s hős, az éles, csak ifjúsága tájékozatlansága folytán tévedő szellem és jellem elevenen mozog előttünk harcok s nehéz elhatározások között, áthatva maga is a dolgok «bús szépségétől», tragikus sorsa sejtelmétől.

Kicsinyesnek tűnik tán fel ezek után megjegyzésünk arról, hogy a fogalmazás itt-ott mégis a siető munka hiányait is mutatja, növelve egyes sajtóhibák zavaró hatásával. Kár ezekért a jórészt technikai hibákért, amelyek inkább csak a különben általánosan gondos kidolgozással, elmélyedéssel biztos témavezetéssel való ellentétben tűnnek fel; a remélhető újabb kiadásokban könnyen el lehet majd mindezt simítani.

Kívánjuk, gyakori olvasmány legyen e mű közönségünk kezében; egy sok vihart látott magányos ércalak életrajza, amely talán a fém nemesebb csengésű pontjait érinti kereső kalapácsával, mint a vegyesöntetű részeket, de amelynek érdeme, hogy valóban tiszta értékekre találván, azokban gyönyörködtetni tud bennünket. *jn.*

Kosáryné Réz Lola: Porszem a napsugárban. (Singer és Wolfner, 1930.) Egy teljes emberélet ábrázolása mindig hálás regénytárgy: már eleve adva van benne bizonyos szomorkás hangulat. Ugyancsak rossz író legyen, aki ezt az önként kínálkozó hatást el tudja rontani. Minden megöregedés külön világkatasztrófa s tragikus látvány, ahogy az ifjúság önfényű csillagát kihűlt holdkráterek lepik el. Csakhogy mindig a hálás témákban rejlik a legtöbb veszély. Az átlagolvasónál könnyű velük sikert aratni, de a magasabb igény többnyire éppen ezekben marad kielégítetlenül, mert ahhoz már elsőrangú képesség kellene, hogy az író a kipróbált tárgy önkéntelen hatásán túl a maga művészetének egyéni többletét is éreztetni tudja.

Kosárynénak már voltak sikerei a kritika és a közönség előtt is. Biztosra vehetjük, hogy ha ilyen tárgyat választ, ízlésesen, hatásosan fogja megoldani. Mostani regényében a mai középosztály átlagos nőtípusának bemutatására vállalkozik. Asszonyi vallomásainak az olvasók nagy részére ma is megvan még a külön ingerük. Csakhogy az ő alkotásmódja távol áll a Tormay Cecile vagy Kaffka Margit alkuvástalan őszinteségétől. Történetének mindig van több-kevesebb emberi érdekessége, de a művészet magasságaiba csak pillanatokig jut.

Elindít egy csinos, ábrándokra hajló, meglehetősen tartalmatlanlelkű leányt attól a naptól, amikor deresedő bácsijába szeret s türelmesen követi a polgári szokott életúton addig, míg unokája szemében fölcsillanni nem látja Eros első lángját. Erosét bizony, mert ez a könnyű istenke kétszer is beröppen saját magas személyében a regény lapjaira, hogy megindítsa és befejezze a cselekvényt, akár az epo-

szokban dívott, mondjuk: Gyöngyösi István idején. S ha már idetévedt ez a XVII. századi név, mindjárt tovább is játszhatnám vele; párhuzamba állíthatnám gáláns történeteivel Kosáryné széthulló szerkezetét, részletszépségeit, aggódó realizmusát, csaknem kizárólag a szerelem iránt érdeklődő távlattalanságát s még azt a csalhatatlan ösztönét is, hogy mindig eltalálja a nagyközönség szájaizét. De bizonyítna-e többet mindez annál az útszéli igazságnál, hogy az írói típusok ma sem mások, mint harmadfél századdal ezelőtt? S méltányos volna-e az ilyen összevetés Gyöngyösihez, mert hiszen hol van Kosáryné síma, egyszerű stílusa az ő zenét, nyelvet újító eredetiségétől? S nem volna-e sértő Kosárynéra a köztudat előtt, melyben Gyöngyösi úgy él, mint valami jobbfajta Tinódi?

Hiszen a Porszem a Napsugárban teljesen modernigényű alkotás: egy bakfisszerelmeken átvergődött, nyárspolgár házasságba börtönzött asszony nyugtalankodik lapjain, még azon a kemény leckén is túl, mikor a körülte kerengő fiatalember a várt vallomás nagy percében leánya kezét kéri meg tőle. Ezt az alakot a hétköznapok kis gondjai, örömei teszik valószerűbbé. Jó mozzanata a gyermekkori szegénység, a cselédház, amelyben rokoni irgalomból serdül s ahonnan feltörni méltóságos asszonnyá olyan teljesítmény neki, hogy mindvégig imponál vele önmagának, bizonyságául, hogy a lélek úgy hurcolja magán örökké a gyermekkori környezetet, mint csiga a házát. A regény részletei általában hűek, háztartási közelharcok a cselédekkel, tompuló férj, gyermeknevelés, világháború távoli moraja, nyomorék gyermekének pusztulása s végül a némi elégtételt adó vezetőszerep a vidéki társadalomban.

Az a legnagyobb hiba, hogy mikor a regény mesevezetése eltér a tényhez tapadó ábrázolástól, nem a költészet éterébe szárnyal föl, hanem a tömegízlésnek tesz engedményt. Hatásosra kerekített jeleneteiben, a sok jólvázolt alak sodrában olykor csaknem a tragikum pereméig viszi hősnőjét, de hamar rájövünk, hogy itt mindig jóra fordul minden, még mielőtt nagyobb izgalmak esnének. Végeredményben langyos alkotás ez, langyos mélabúval, langyos alakokkal. Kár volt kritikusainak *chef d'oeuvre*-öt emlegetni vele kapcsolatban. Az ilyesmi komoly várakozást kelt, holott ebben az ízléses, szórakoztató regényben irodalom csak annyi van, amennyi éppen nélkülözhetetlen. *Juhász Géza.*

Uj Nippon. Imaoka Dzsuicsiro könyve. Díszesen kiállított, pompás illusztrációktól hemzsegő könyvet hozott a könyvpiacra *Imaoka* Dzsuicsiro, a negyven japáni egyetem egyikének szociológiai professzora, aki már közel nyolc éve él hazánkban, megtanulta nyelvünket, megszeretett bennünket és a magyar és japáni nép barátságának kimélyítését tűzte ki életcéljául. Könyvével elsősorban azt a sok félreértést akarta eloszlatni, amely felületes szemlélők útleírásaiból keletkezett és a japáni nép lelkiségét hamis színben tüntette fel, másodsorban pedig meg akarta velünk ismertetni annak a háromezeréves multú Japánnak igaz lelkét, amely az utolsó hatvan évben olyan óriási fejlődésen ment keresztül, hogy felülmulta európai tanítómestereit is.

Imaoka igen szerencséstollú tolmácsolója hazája történetének és a történelmi mult képeinek megrajzolásánál, a hagyományok kialakulásánál, mindig a dolgok és történések leglényegét érinti. Nippon népének élete és világa, szokásai, erkölcsei, egész pszichéje elevenen él ebben a könyvben. Fokozatosan ismerjük meg ennek a népnek háromezeréves civilizációját, amely magába szívta a kínai, a délszigeti, az indiai és az európai kultúrá-

kat és felolvasztván azokat, a nemzeti japáni kultúrával és etikával harmonizálta. Igy változott, fejlődött Japán, és megmaradt mégis Japánnak.

A feudalizmus bukása, a restauráció (1867—1868) óta folyamatban levő óriási haladás természetszerűen bomlasztó csirákat is termelt ki, amelyek itt-ott kikezdték a faji egyéniség ősi erejét. Egy helyütt azt írja erről: «A japáni restauráció óta ... a nép gondolkodási módja is meglehetősen eleurópaiasodott: materialisztikussá és individualisztikussá vált. Ez hozta magával azt a jelenséget is, hogy a japáni hagyományos szokások: az ősök tisztelete, a hagyomány tisztelete, a családi név fenntartása, az öröklött vagyon megőrzése stb. — sajnos — lassankint szintén vesztenek eredeti erősségükből».

A tea-ceremónia és a virágdíszítések bölcseletének leírásával kapcsolatban is hasonlókat olvashatunk: «Ezek a szokások azonban mostanában, sajnos, fokozatosan kihalnak az új japániak közt és helyüket a tudományok, de különösen a társadalmi kérdések iránti érdeklődés foglalja el».

«A nyugati civilizáció megtámadta a japáni tradiciókat» című fejezetben már világosabban ütközik ki a faj egyéniségét, az ősi tulajdonságokat és erőt féltő aggodalma. «Újabban a japáni ifjúság körében, a szociális kérdések iránt való érdeklődés térhódítása következtében — sajnos — szép hagyományaink lassankint kimennek a divatból. Még egyszer hangsúlyozom, hogy sajnos, mert a virágok szeretete összeköti az embereket a természettel ... Ezt pedig marxi teóriákkal nem lehet ... Sajnos, a japáni ifjúság elfordul a virágoktól és a teóriák iránt érdeklődik. A nyugat civilizációjáért — ha nem vigyázunk — nagy árat kell még fizetnünk. A gépek fejében — lelki kultúránkat és nyugalmunkat szedi majd el a civilizált nyugat.»

Aggodalma annál komolyabbnak látszik, mert hiszen Musakódzi-Szaneaczu író kommunista községet alapított eszmetársaival és ez már közel két évtizede fennáll. Továbbá, hasonló szervezetek nagyszámban keletkeztek Japánban, különösen a világháború óta. Igy hát Imaokának azon állításai, amelyeket Spengler hanyatlási elméletével szembeszögez és Japánt az örökélet dicsfényével sugározzák körül, magyarázatukat inkább a jó hazafi bizakodásában lelik, aki rendíthetetlenül néz hazája s népe jövőjébe és azt mondja: «Minden jel azt mutatja, hogy Japán a keleti és nyugati kultúrák egybeolvasztása révén egy új civilizáció megteremtésére törekszik ... Háromezer év tanusága biztat engem, hogy vakon higyjek a sikerben».

Az érdekesnél érdekesebb részletekkel zsúfolt könyv anyagáról nehéz pontosan beszámolni. Néhány idézet talán jobban megvilágítja a két turáni nép közötti különbségeket és azt, milyennek lát bennünket a sok ezer kilométerről ideszakadt rokon.

Január 8-án van a hagyományos újévi költészet udvari összejövetele. Ezt maga a császár vezeti. A költemény tárgyát a császár határozza meg a vendégek számára. (Ehhez meg kell jegyezni, hogy Japánban az ötéves gyerektől kezdve mindenki versel. A kötetben közölt versek azonban csak ennek az elburjánzó dilettántizmusnak a kicsendülései.)

A japáni nem látja magát sárgának, ha nem beteg. Nekünk, japániaknak, sem látszik fehérnek az európai bőr ... A germánfajú ember arcbőre nem fehér, hanem szokatlan színe miatt inkább romlott húsra emlékeztet.

Japánban a szerelmet szégyenletes dolognak tartják. Úri társaságban nem illik szerelemről beszélni. Aki ezt megtenné, azt rossz ízlésűnek tartanák. Nem szokás Japánban egy férfinek a nő szerelme után esengeni vagy udvarolni, mert a férfi az erősebb nemhez tartozik.

Japáni megítélés szerint az Európában uralkodó női divat ott megbotránkoztatóan és megdöbbentően hatna,

mert ott — a melegebb éghajlat ellenére — a legmelegebb nyári napokon is, a nők két-három hosszú ruhát öltenek egymásra. Ezért — a japáni orvosok szerint — a japáni nők bőre sokkal finomabb, mint az európai nőké. Az egyiké selymes, a másiké pedig érdes, olyan, mint a liba bőre.

Japánban a szalónban önarcképet vagy saját szobrot kiállítani nem szokás. Ezt önhittségnek tekintik, ha az illető nem államférfi.

A japáni házról azt mondják Európában, hogy egyszerű, alacsony oszlopokon nyugvó kunyhó, amelyet bambuszhajtásból és papírból építenek. Talán azt gondolják, hogy a japániak a kutyakunyhóban laknak. Hogy összes tárgyait a vendégek előtt kiállítva, gesztussal, mimikával és teljes tudásával — néha többel, mint amennyi van — másokat befolyásolni igyekeznek az emberek — ez az európai mód. Különösen a zsidóknál dívik ez! Az európaiakból hiányzik a szerénység erénye és az egyszerűség szeretete . . .

A japáni lakásról és életszokásról némely európai útleíró azt írja: «a bútor nélküli, rideg japáni szoba, amelyben a civilizált európai képtelen helyet foglalni, mert rögtön összehúzza a görcs a lábikráját a majomnak való kuporgó helyzetben». Ez a szép mondat a japánit elég jól kifigurázza: milyen közel áll a japáni élet a majoméhoz! De hogy a saját magáéról, az európai életről mit gondolnak mások, ezt nem tudják. Milyen boldog a civilizált ember! Nem tudom, melyik áll közelebb a majomhoz, az európai vagy a japáni? Lehet, hogy mind a kettő a majomtól származik.

Japánban az olyan helyet, ahol cipővel járnak az emberek és ahol kutyák is tartózkodnak, nem tekintik szobának, hanem udvarnak.

Európai tartózkodásom első éve, különösen nyáron, csaknem elviselhetetlen volt. Ennek oka nem a rossz berendezés, sem a szokatlan ételek, hanem az európai lakás volt, amely hasonló a börtönhöz, ahol nincs sem elég napfény, sem friss levegő, sem a szemeimet gyönyörködtető zöldnövény . . .

Ezeket az idézeteket még sokáig lehetne folytatni, mert ízlés, szokás, erkölcs tekintetében sok eltérést és sok kifogást sorol föl Imaoka. De azért ez a könyv mégis csak a magyar-japáni barátság jegyében született és a nyolc év óta itt élő japán tudós nemcsak a könyvbe írt meleg szavakkal tesz tanuságot irántunk való szeretetéről, de e szavak mögött ott él már egész multunk története, egész jelenünk szenvedése, minden vágyunk és minden igazságunk, látása, érzésvilága a hosszú évek alatt a mienkhez idomult s ma már ő sem tudja elképzelni Magyarországot a Kárpátok nélkül.

Imaoka most egy új könyvön dolgozik. Az lesz a címe: A távol Kelet nyugati előőrse: Magyarország. Ebben itteni tapasztalatairól fog beszámolni a japáni közönségnek. Adja Isten, hogy ez a könyve sok olyan jó barátot szerezzen nekünk, mint ő. *(—)*

Ybl Ervin: Toscana szobrászata a quattrocentóban. (Budapest, Lampel R. könyvkereskedése, 1930. 2 kötet. 544 old. 236 ábrával.) Félszázad óta korunk művészi ízlése s ezzel kapcsolatban a művészettörténet problémakeresésének iránya sok változáson ment keresztül, a XV. századi olasz művészet azonban mindig az érdeklődés egyik gyujtópontját jelentette. A modern ember lélektanához tartozik, hogy inkább vonzódik a keletkezésben lévőhöz, mint a beteljesedetthez s ennek következtében a cinquecento delelőjénél jobban érdekli az előző századnak általában kiforratlanabb, de fáradhatatlanul kutató, formáért és kifejezésért küzdő, pazarul változatos, őserejű tavasza. Wilhelm Bodenak, a nagy német múzeumszervezőnek és műtörténésznek gyüjtő és feldolgozó munkásságából ezért szólt oly hatalmas rész a quattrocento szobrászatának. Az ő nyomán a közés magánygyüjteményeknek Európa- és Amerikaszerte meginduló szédítő versenye is épen a quattrocento alkotásai iránt hallatlanul felfokozta a keresletet, még közelebb hozva így ennek a századnak szellemét és formavilágát a mai ember lelkéhez.

Párhuzamosan e mohó gyüjtőtevékenységgel, a művészettörténeti irodalom is lankadatlan buzgalommal foglalkozott a korarenaissance szobrászatával s ma bízvást elmondható, hogy ez a művészetek multjának az a fejezete, ahol sikerült már minden lényeges kérdést tisztázni. A fennmaradt emlékek óriási sora és szinte beláthatatlanul gazdag irodalom fogadja tehát azt, aki azzal a céllal tanulmányozza e kort, hogy róla szintetikus képet fessen. Növeli a munka nehézségét, hogy az emlékanyag jelentékeny része kiszivárgott Olaszországból és szétszóródott Európa és Északamerika megszámlálhatatlan pontjára. Ybl Ervinnek legújabban megjelent munkájában mégis sikerült az anyaggyüjtés feladatát tökéletesen megoldania s ami különösen fontos, rendkívül kiterjedt emlékismerete nagyrészt autopszián alapul. Nem kevésbbé széleskörű irodalmi ismeretei pedig arra képesítik, hogy az egyes, még mindig vitás részletkérdésekben a legkülönbözőbb felfogások alapos mérlegelése után foglalja el a maga nem egyszer egészen új és eredeti álláspontját.

Az emlékanyag összegyüjtése és az irodalom áttanulmányozása azonban a feladatnak még csak könnyebb részét jelentette. Ezután kellett következni a rendszerezés munkájának, a szerves kialakulási és fejlődési folyamatok kimutatásának, úgy hogy az összkép a laikus számára is világos, könnyen áttekinthető és meggyőző legyen. Mindenekelőtt bölcs korlátozása volt a problémaállításnak a szerző amaz elhatározása, hogy csak Toscana szobrászatával kívánt foglalkozni s ezúttal figyelmen kívül hagyta a quattrocento észak- és délitáliai szobrásziskoláit, amelyek szintén érdekes egyéni sajátságokat mutatnak, de sokkal inkább helyi jelentőségűek lévén, az általános fejlődés, a jövő szempontjából alig bírtak jelentőséggel. Igy a főhangsúly tisztán a sienai és firenzei korarenaissance ama művészhéroszaira helyeződött, akik alkotásaikban a kor által meghatározott és helyi stílussajátságok legpregnánsabb kifejezése mellett általános emberi értékeket szólaltattak meg, akik szükségszerű előkészítői lettek a renaissance nagy betetőzésének, Michelangelónak, s akik ma is, félezer év elteltével, ízlésformáló tényezők. A még félig gótikus sienai nagymester, Jacopo della Quercia, akinek forrongó lelkiséggel telített, démoni alakjai és drámai, tömegszerű előadásmódja annyira megihlették Michelangelót — a lírai eszményítésnek kiapadhatatlan festői fantáziával megáldott mestere, Ghiberti, aki Firenzében jelent átmenetet a gótikus és renaissance formavilág között —, majd a quattrocentónak vitathatatlanul középponti alakja, a hősi jellemeket teremtő és belső igazságokat kereső munkájában megalkuvást nem ismerő, érdesen nagyszerű és heroikusan komoly Donatello, Michelangelónak ez a legkongeniálisabb előfutára, — mellette a derűs, ünnepi hangulatú dekorációk, a bensőséges Madonnák és bájos puttók alkotója, Luca della Robbia, akit méltán neveztek minden idők legnagyobb agyagszobrászának —, végül az új szépségideált kereső és ezzel Lionardóhoz vezető polihisztor, Verrocchio: ezek a legnagyobb tünemények, a század művészi fejlődésének sarokpontjai. Szerzőnk már a munka bevezetésében vázolja fejlődéstörténeti helyüket s azután külön fejezetekben rendkívül gondos vizsgálat alá veszi egész művészi lényüket. E vezető egyéniségek köré logikusan, áttekinthetően csoportosítja a könyv mindazoknak a követőknek és kis mestereknek hosszú sorát, akiknek egyéni ízű tevékenysége adja meg tulajdonképen a quattrocento művészetének szivárványos gazdagságát. Tagadhatatlan, hogy az ezekről szóló alapos ismertetések a leg-

több olvasó számára meglehetősen fárasztóak lesznek, hisz a művészettörténeti irodalomban ma divatos «képeskönyvek», a pompás reprodukciók tömege elé fűzött néhány oldalas, nagyon is sommás bevezetésükkel, nemcsak az írókkal, hanem az olvasóközönséggel is megkedveltettek bizonyos kényelmes felületességet. Ybl azonban ezt a fáradságot is élvezetessé teszi érdekes összefüggések feltárásával, az egyéniségek találó jellemzésével, valamint keresetlen és mégis vonzó, színes előadásával, oly tulajdonságokkal tehát, melyek már előző művében, az olasz gótikus szobrászat történetében (1923) is megragadták a figyelmet.

Az olvasó különös érdeklődésére tarthatnak számot azok a bő fejtegetések, melyek a Szépművészeti Múzeumban és egyéb hazai gyüjteményekben őrzött quattrocento emlékekről szólnak. Szerzőnk túlnyomórészt elfogadja a Schubring-féle meghatározásokat, ezeken túlmenőleg azonban az egyes darabok fejlődéstörténeti helyét is kijelöli. Aki e könyv áttanulmányozása után keresi fel a Szépművészeti Múzeum renaissancekori szoborgyüjteményét, annak lelkében természetesen több érdeklődés, igazabb esztétikai élvezet és történeti megértés fog ébredni, mint az olyan látogatóban, aki előkészületlenül áll a quattrocento művészi kultúrája elé. Ez azonban a könyvnek csak egyik speciális érdeme. Többi értéke a külföldi irodalomban is számottevő lenne, s hogy a szerző e munkáját mégis a magyar közönségnek, tehát aránylag gyér olvasótábornak nyujtotta, ezt önzetlensége és idealizmusa szép jelének tekintjük. Hasonló szempontból dícséret illeti a kiadócéget, mely a magyar könyvpiacon szokatlan terjedelmű művészettörténeti munkát méltó köntösben, sikerült reprodukciók kíséretében jelentette meg. Művelt közönségünkön van most a sor, hogy megmutassa: nem meddő dolog, komoly tudományos felkészültséggel, magyar nyelven szolgálni a művészetek népszerűsítésének ügyét. *P. A.*

A Ludovikás Levente jubileumi száma. (Szerkeszti: **vitéz Rózsás József.**) Hatalmas, művészi kiállítású számban ünnepli a Ludovikás Levente a Ludovika Akadémia 100 éves és a Leventekör 10 éves jubileumát. A magyar katonai erények e magas iskolájának történetét vitéz Szinay Béla tábornok ismerteti érdekesen és drámai tömörséggel. Ez a 100 év a magyarság története — kicsiben. A kamarilla cselszövései folytán csak 1830-ban kezdhetett hozzá az akadémia építéséhez Pollák Mihály, holott alapjait már 1808-ban lerakta Mária Ludovika királyné. A magyar nyelvhasználathoz való ragaszkodás miatt csak 1849-ben nyílik meg «Magyar katonai Főtanoda» címen s azóta mint a magyar honvédség Alma matere fokozott ügybuzgósággal szolgálja a tisztképzés ügyét.

A Ludovikás Levente-kör 10 éves jubileumának irodalmi vonatkozásai is vannak. A kör egyik céljául alapítója, Rózsás József százados, a modern magyar világnézet megalapozását jelöli meg. A jubileumi szám szépirodalmi gazdagsága s ezenfelül esztétikai elismerésre is igényt tarthat. A «megalapozást» azonban főként a kör vitaversenyei és szabadelőadásai szolgálják. A világháború irodalmi hatásaitól Mécs Lászlóig a magyar irodalmi és szellemi élet minden fontosabb kérdését megvitatják. Vitéz Rózsásnak vezető gondolata, az integrális műveltségű és jellemű magyar tiszt kiformálása, valósággá érlelődik ebben a míves szellemi közösségben. *Sz. G.*

Kritikai Napló.

Ivan Oljelund: I ny jord.

Egy csalódás örökösei vagyunk. Kimúlt az utópia, amely százötven év történelmének volt szívós heroizmusa: nem hisszük többé, hogy az emberi élet társdalmi úton megjavítható. Nincs század, amely politikai ideáljaival a tizenkilencedik század mellett megállhatna. Ez az a század, amelyben úgy látszik, hogy még a vak óriás, a történelem is megjuhászkodik s az emberi jövő számára készül követ hordani. Új társadalmi rend: új emberiség, hiszik a kor jobbjai; a fejlődés gondolata megbabonázza a képzeletet; egyéni életek föle társadalmi téren csinál dagályt, minden hősiesség a közösség szolgálatába áll. A sors brutális tromfja, hogy ez a tápláló utópia akkor veszti el hitelét Európaszerte, amikor elvetett forradalmai lassan mindenütt beérnek. Borzalmas társadalmi vajudások előtt állunk, melyeknél csak az irányítók és az áldozatok kiábrándultsága borzalmasabb. Szolgáljuk és szenvedjük az utópiát, amelyben többé nem hiszünk. A szavak dörögnek, a sporádikus hősiesség és a tömegakarat sok mindent elér, de a szellem megvonta hitelét: a valóság az utópia fölé került. A társadalmi mozgalmak túlsó felén csak új hatalmi viszonyokat, legjobb esetben célszerűbb gazdasági rendet látunk; az egyén nem keresi többé élete értelmét a közösség sorsában: a társadalmi megváltás álmából, épp a jobbak, keserű napfényre ocsúdtak.

Ez a politikai eltompulás az egyént magára hagyja önmagával. A világ ügye helyett önmaga ügyével kell törődnie. Nem hisszük többé, hogy a történelem fejlődés. Ha fejlődik valami, mi magunk fejlődhetünk. Az előre helyett a fölfelé lesz az erőfeszítés iránya. Az egyén nem a társadalomnak felelős, hanem önön felemelkedésigényének.

Minden világnézet csirája: a felelősség egy gesztusa. Épp ezért ismeretkincse akármilyen eltérő, a huszadik század magára hagyott emberének az «alapérzése» ugyanaz, ami a középkor vallásos emberéé volt; a teológia nyelvén szólva: saját lelkiüdvösségét munkálja. Új típus jelenik meg épp a szellem emeletein: a vallásos ember, akinek nincs hite. Az utolsó húsz évben új vallásos irodalom csapott át Európán. Minden országnak megvan a maga «újkeresztény» irodalma. Sajnos, mint minden történelmi analógizmus, ez is sok tekintetben meghamisította a lelkek valódi állapotát. A magáramaradt ember, aki ráeszmélt vallásosságára, meglepődve látja, hogy viszonya a világhoz ugyanaz, ami az igazi keresztényé. A kész kifejezés azonban vonz s hősünk kijelenti, hogy ő újkeresztény s megindul, hogy hitet keressen vallásosságához. Szimbolizmus, retorika, pantheizmus, minden fogalmazáscsíny jó neki, hogy vallásos érzését a hit nyelvére fordítsa. A hit azonban vagy van, vagy nincs s a csinált álhit, legalább is szellemiekben, csunyán megbosszúlja magát. Papinitől Claudelig, a sarlatántól a költőig, milyen galériája a hamis szellemeknek!

Sok önáltató írás után szívesen olvastam el Ivan Oljelund könyvét. Az «Új föld»-ön, minden tökéletlensége ellenére is egyike a legtartózkodóbb «megtérés»-történeteknek. A svéd irodalom ismerői úgy emlegetik Oljelundot, mint hatalmas tehetséget. Én nem merném ennyire túlbecsülni. Olyan tehetség, aki csak mint gondolkozó fejlődött ki a maga méretére, mint író, a kiváló zsurnaliszta szintjén

maradt. Az Í ny jord riportregény a szellem ormairól. Mégis örömest írok róla, mert sokra becsülöm azt az intellektuális becsületességet, amely egy jogosnál többet sejtető szóval sem akarja lelke valódi állapotát túlszínezni. Manapság feltűnően ritka az ilyen szellemhű ember s aki látni akarja, mi ennek az «új kereszténység»-nek a pszichológiai tartalma s mennyi az őszinte az elharapózó írói megtérésekben, jól teszi, ha Oljelund regényét elolvassa.

A hős: Daniel Utmark szocialista újságíró, akit a háború első felében pacifista izgatása miatt a németpárti svéd konzervatívok egy évre lecsukatnak. A regény két részből áll; az első: a Börtönben, a második: Szabadon. A börtön magánya az agitátorból kihántja a valósággal szembenéző embert s ez az ember, amikor a szocialisták nagy várakozására kiszabadul, mint agitátor csődöt mond. A szocialista pártból kiteszik, de új mestere, a Konfutse-bölcseségű öreg professzor pártok fölötti csoportosulásában sem találja meg a helyét. Belátja, hogy a reformot az embernek magán kell kezdenie. Senki sem válthat meg bennünket s mi sem válthatunk meg senkit. El-elmenekül Stockholmból a hegyek közé s barangolásai közben megvesz egy elhagyott parasztházat. Elébb csak egy nyarat tölt ott, aztán végleg visszahúzódik az ő Új földjére, ebbe a modern remeteségbe, hogy ott önmagát s (ami ugyanaz): Istent megtalálja.

Oljelund tudja, hogy a szocialistából nem a régieket kiütő új érvek faragnak vallásos embert. A vallásos Utmark Dániel nem vághat olyan érvet a szocialista Dánielhez, amely annak régesrég a kezeügyében ne lett volna. Az ember nem azért ábrándul ki az utópiából, mert belátja, hogy a valóság érvei jobbak az utópia érveinél. Az egész embernek kell úgy megváltoznia, hogy a valóság érveit többre becsülje az utópia érveinél. Ezért kell Dánielnek és nekünk is százötven oldalon a cella négy falával farkasszemet néznünk. Ne féljünk, Dániel nem olyan ízléstelen, hogy igazat adjon a cellarendszer puritán kitalálóinak, akik szerint a börtönben a bűnös egyedül marad Istenével és magába száll. Dániel ártatlan, neki nincs miért magábaszállnia; sőt ő mint valami ideggyengeséggel küzd a «megtérés» kísértésével. Az, ami benne végbemegy, mélyebb, majdnem élettani változás: levedli a felületes embert s eltompul a múló, esetleges dolgok iránt. Az életre figyelő megtanul az örökkévalóságra figyelni. A börtönből nem Istent és bibliát, csak egy különös külső bénaságot hoz ki, amely a pártok és emberek érdekei közé többé nem tud beékelődni.

A második részben sincs egy szó sem arról, hogy Dániel most már igazán nem bír az ő «új kereszténység»-évei s egy világos pillanatában végkép megértette a szeplőtelen fogantatást. Egyelőre csak régi barátai válnak egyre érthetetlenebbé a számára s mint szerkesztőnek, támadnak aggályai épp azokban a lázas napokban, amelyekben Svédország a tenger és a bolsevizmus közé szorul. Most már kívülről nézi a társadalmat s minden életnyilvánulása gyötri. Egyelőre azt hiszi, hogy a pártszellem ellen lázadt fel. De a pártok fölötti csoportosulásból is csak párt és locsogás lesz s az új emberek, akik az ő programmját vallják, régi barátainál is szánalmasabbak. Dániel Utmark nem azért tért meg, hogy igazolja bíráit: be kell csukatni a szocialistákat és észre térnek. Dániel, bár sohasem mondja ki, a lelke ügyéért, az üdvösségéért hagy el minden pártot és minden embert. Egyedül akar maradni az Istennel, bár az Isten *nevére* éppúgy nincs szüksége, mint az «új keresztény»-ek finom fogalmazásbravúrjaira.

Az az Új föld, amelyen Oljelund a

hősét hagyja, a legbecsületesebb áhítat földje. Az individualizmus szigete? A szavaktól igazán nem ijedünk meg. Mégis az individualizmus, ahogy az utolsó ötven évben értelmezték, inkább kiszabadulást, lázadást jelent. Itt visszatalálást, leborulást. Az elrúgott föld és az üres ég közt: hűség életünk talajához s alázat lelkünk ege iránt. Az élet persze kegyetlen s az igazság reménytelen. De áldott a reménytelenség csöndje, amelyből az Örökkévaló beszél.

Boldogok, akik Dánielnél csakugyan többet kaptak. Boldogok, mert lelkiszegények.

Unamuno: L'agonie du christianisme.

Unamunónak ez a tanulmánya nem spanyolul jelent meg, hanem franciául. A szókimondó írót a katonai diktatura Fuertaventura szigetére deportálta, ahonnan egy francia hajó szöktette Párisba. Itt írta Couchaud Christianisme című sorozata számára ezt a könyvet, amelyet a kiadatlan spanyol eredetiből Jean Cassou ültetett franciába.

A könyv címe: A kereszténység agóniája: megtévesztő. Agónia alatt mi haláltusát értünk s ez a cím mintha a kereszténység fölött akarná a halálharangot megkongatni. Agónia azonban görögül csak harc s agonizálni Unamuno nyelvhasználatában harcolva élni. Harcolva az élet ellen és harcolva a halál ellen.

Unamuno szemében csak az él, ami harcol. Az embereket semmi sem egyesíti úgy, mint viszályaik s az egyéniséget semmi sem tartja úgy össze, mint belső ellenmondásai. Minél igazabban él valaki, annál rettenetesebben harcol: agonizál. Az igazi ember Don Quijote, aki csak halála percében köt békét önmagával. A kereszténység is annyira él, amennyire agonizál. Krisztus nem békét, hanem harcot hozott az emberek szívébe s a nagy keresztények: Pál, Ágoston, Luther, Pascal, Amiel, Lamennais szívében a kereszténység nem béke volt (azaz halál), hanem meghasonlás (azaz élet). A kereszténység addig van, amíg vannak emberek, akik keresztény módra tudnak önmagukkal meghasonlani. A L'agonie du christianisme tehát nem a történelmi kereszténység haláltusáját jelenti, hanem az örök kereszténység élet-haláltusáját mindnyájunkban.

Miért kell a kereszténységnek agonizálni? Azért, mert nem győzhet. A magyar «kereszténység» szót a francia két szóval adja vissza: az egyik «chretienté» a másik «christianisme». Chretienté: keresztények állama, christianisme: Krisztus követése. Abban, hogy a christianisme nem lehet meg chretienté nélkül, bennfoglaltatik a kereszténység minden agóniája.

A kereszténység az ember dolga Istennel: a keresztény fölfelé néz s nem hátra és előre. Az ő számára nincs mult és jövő. Az igazi keresztény állapot állandó készenlét a halálra, egy szakadatlan istenkereső pillanat, ameíy nem törődhet az emberiség földi sorsával: a történelemmel. Kereszténység és történelem: függőleges és vízszintes: összebékíthetetlen egymástmetszők. Ez a metszés nem véletlen, hiszen a kereszténység keletkezése pillanatában a történelem végét jelentette. Elközelgett az Isten országa, szállt az üdvhír s az emberek keresztények lettek, mert azt hitték, hogy a történelem hamarosan véget ér. Nem érdemes pénzt gyüjteni, fiakat nemzeni, sőt még történelemben továbbélő, halhatatlan lelket sem érdemes készíteni. Az Isten országa elközelgett, a halált nem maradékainkban és műveinkben, hanem közvetlenül üdvösségünk által, személyesen kell legyőznünk.

A világ vége azonban nem jött el, a történelem tovább folyt s körülvette és szorongatni kezdte a történelemtagadó kereszténységet. Megszületik

a keresztény civilizáció : két ellentett erő halálos ölelkezése. Európa civilizációja elsorvadna a kereszténység nélkül s a kereszténység is abból él, hogy ezzel a civilizációval hadakozik. Az üdvösségvágynak és a történelem kényszerének : a civilizációnak a birkózása az, amit Unamuno keresztény agóniának nevez. Ez az agónia többszörös s Unamuno tanulmánya ép agóniája sokféleségében akarja a kereszténység szellemét éreztetni.

Kezdődött ez az agónia, amikor az evangéliumból biblia lett, az igéből írás. A kereszténység eleinte «jó hír» volt és élő szó, a történelem csinált belőle betűt. A betűben azonban mindörökké ott vergődik az ige. Mi magunk is küzdőterei vagyunk a betűnek és az igének. A keresztény hagyományban vergődő keresztény szellem a kereszténység első agóniája. Ahogy a szó a betűben, úgy vergődik a keresztény a társadalomban. Az igazi keresztény a szerzetes, aki egyedül van az ő Istenével. De ki maradhat magára az ő Istenével? Már egy szerzetesrend is magányosok közössége. Magányosok közössége : paradoxon, amelyből az örök keresztény agónia zihál. A történelem rákényszerítette a kereszténységre a társadalmat s a keresztény társadalom : fuldokló kereszténység. De a történelem nemcsak a társadalomban fojtogatja a keresztényt, hanem a családban is. Az igazi keresztény állapot a cölibátus. Ha egy keresztényt megszáll az apaság vágya, meghasonlott üdvössége és a testi folytatódás ösztöne közt. Igy tanította ezt Pál is és így szenvedte minden nagy keresztény. A történelem azonban folytatódni akar ; az embernek indát kell eresztenie az időben. Igy lesz a család a remete kereszténység legsúlyosabb agóniája. Végül itt a pogányság s a lélek pogány halhatatlansága. Az ember lelke az ember műve s művei révén az ember halhatatlan lehet a történelemben, tanította a pogányság. A lélek történelmi halhatatlanságával a kereszténység a test feltámadását szegzi szembe : a szubtilis mű-halhatatlansággal a közvetlen, személyest. E kétféle halhatatlanság harca (Pál apostol agóniája) : a keresztény agóniák legmagasabb foka.

Ne értsük félre : Unamuno ezzel a többszörös agóniával nem a kereszténység gyengeségét, vagy épen paradox természetét bizonyítja, hanem épen az életerejét. Könyvéhez két példa-portrét csatol, két rendkívüli ember portréját, akikben a kereszténység a lehető legnagyobb meghasonlást támasztotta. Pascal fényes értelem, aki értelmi öngyilkosságot követ el azért, hogy hihessen. Nem egyszeri halálugrást a hitbe, hanem egy állandó halálig tartó «orthodox herezist», amely (kegyetlen paradoxon) *szabadon* akarja választani a *dogmát*. Föllázad a jezsuiták ellen, akik az értelem engedelmességét követelik másoktól, de ő maga azért gyötri magát, hogy engedelmességbe törje, tompítsa az értelmét («cela vous abetira»). A keresztény vallásosságért harcol Loyola Ignác társadalmi vallásossága ellen s benne is felmerül az utilitarista érv : Ha nem igaz, mit veszthetek? Pascalnál is jobb példa Unamuno keresztény agóniájára Pére Hyacinthe (1827—1912), a volt karmelita barát, majd katholikus egyházreformátor, aki mint «magányos pap» szenvedte át hosszú aggkorát. Pére Hyacinthe azért lépett ki az egyházból, hogy megnősülhessen. Nem a nőért nősült meg, hanem a gyermekért, akivel a nő megajándékozhatta. Apja akart lenni egy fiúnak, akinek a lelkét továbbadhassa. Hús és lélek folytatódásvágya s a test feltámadásának a reménye rántja válságból válságba ezt a hatalmas agonizálót, aki századának a legnagyobb meghasonlottja és legnagyobb keresztény volt.

A rövidrefogott gondolatmenet s a választott példák is elárulják, hogy Unamuno dinamikus lélekszemléletében nem nagyon mérsékelte magát. A lélek ellentett erőkből (antagonizmusból) áll, mondja ez a szemlélet. Minél áthidalhatatlanabb antagonizmust támaszt egy lelki tény, annál jelentősebb, toldja meg Unamuno. Nem egészen idegen gondolat, az utolsó húsz év irodalma eléggé hozzászoktatott. Unamuno gondolatmenetével is megbarátkoznánk talán, ha biztosak lehetnénk benne, hogy tanulmányát híven kivonatoltuk. Unamuno azonban az az író, aki megugrik a kivonatolók elől s ha valaki azt állítja, hogy ő bizony más értelmet hántott ki ebből a könyvből, annak is igaza lehet. Különös írás. Minden állítása értelmes, ötletes és brilláns, csak két szomszéd állítás közt tátong egy rés, amelyet szondázni kell: ugyan mi van benne. Nem emlékszem, hogy valaha egy könyvet háromszor olvastam volna el egymásután; ezt igen. Jóformán minden mondata olyan, hogy felkilátójel kívánkozik mellé a margóra: szerencsés formulák, egy-egy megdöbbentő gondolat-villám, ötletes szójáték, szófacsarás. De ezek a mondatok csak a tenger alá merült kontinens sziget-ormai s ki rekonstruálja pontosan, mi van a tenger alatt. Rapszódikus gondolkozó, akinek a leírt mondatai kínos nyugtalanságba ejtenek a le nem írt mondatok értelme miatt.

Ha szint kell vallanom, hogy én mit találtam ebben a nyugtalanító, föl nem tárt elemben: elsősorban egy retorikust. Retorikus az, aki nem azt írja, amit akar, hanem, amire a kifejezés rácsábítja. Unamuno nem tud ellenállni Unamuno mondatainak. Minden formulája egy kedves teremtménye s ő olyan, mint egy isten, aki eltévedt a tulajdon teremtményei közt. Ennek ellenére is hálás írásmodor az övé: a szerencsés mondatok hitelt szereznek az írónak s az elveszett összefüggés a felsőbbrendű igazság illúzióját kelti. Másrészt nincs az az ember, aki ebben a könyvben a magáét meg ne találja. Mint egy zavaros csillagcsoport: ha így kötöm össze állat, ha amúgy szekér. Unamuno kereszténysége a mindenkié.

Vannak azonban ártatlan, egyűgyű retorikusok, akik olyanok, mint a Páris-járó amerikai, nem azt mondják franciául, amit akarnak, hanem, amit tudnak. Unamuno viszont fölényes retorikus és a fölényes retorikus szellemi rokona a szélhámosnak. Nem szeretem a szó-tágítókat, akik egy szóból, ami valami biztosat jelent, csinálnak egy szót, ami mindent jelent. Mit szóljunk ehhez a keresztény agóniához, ha azt halljuk, hogy Balsac is «nagy keresztény agonizáló a maga módja szerint.» El lehet tünődni rajt, mivel élt jobban vissza Unamuno: a kereszténységgel vagy az agóniával? Unamuno pesszimista. Pesszimista az, aki nem tudja megemészteni a halált. Unamuno nyolc gyermeke és összes művei ellenére sem birja elviselni, hogy meg kell halnia. Ennyi az ő kereszténységének a pszichológiai fedezete. De kereszténység ez? Csak, mert a kereszténység is készülődés a halálra és küzdelem a halállal? Van valami visszataszító az ilyenféle tolvajnyelvben, amely ahelyett, hogy szétválasztaná a dolgokat, összekeveri.

A jellemzés túlzás s mi is kissé vaskosan szineztük azt, ami Unamuno tanulmányában hamis. Nem is annyira Unamunót akartuk kipellengérezni vele; inkább korunk jellemző fogalom-keverő virtuozitását. A L'agonie du christianisme érdekes és érdemes könyv; egy eredeti kovakőszellem villog benne; inkább villog, mint gyujt. *Németh László.*

S Z E M L E

Szabolcska Mihály.

1862—1930.

«A jó Isten ha én rám bízná:
Szeretnék ősszel halni meg.»

E majdnem húsz év előtt kimondott óhaja most teljesíttetett. Szabolcska Mihály lelke ezekben az őszi napokban megtért a szeretet — az ő legfőbb vallása — Istenéhez.

Még kis elemista korunkban tanultuk meg a nevét, minden tankönyvirányítás nélkül. Ha szavalnunk kellett az évzáró vizsgán vagy más alkalmakkor, ha nem a lelkesedés hangos szavát várták tőlünk, a legszívesebben az ő verseit választottuk. Homályos érzés vezette keresgélő kezünket: éreztük az ügy-kívánta emelkedettség és a nekünk is szóló egyszerűség szerencsés egymásratalálását. Tiszta szívhangokra figyeltünk költeményeiben s talán e korunkban láttuk a legvilágosabban magunk előtt a «verselgető jó ember»-t. De nemcsak mi, akkori gyerekek, voltunk közönsége, köteteinek kiadásszámai mutatják, hogy sokan hallgatták szívesen s egy egész közönség-generáció lírai igényeit tudta kielégíteni. Versei meggyérülhettek, a költő arca elhalványodhatott előttünk, de vannak versei, melyeket nem lehet felejteni. Az egyik dalban él, a másik féltve-fájva őrzött emlékeinkhez tapad: hallottunk magyar nótát a párisi fogadóban, mosolyogtunk a harmonikaszón a salzburgi csapszékben s mindnyájan leborultunk már egyszer pogány zokogással a kis Demeter Rózsika ravatalára.

A dalforma volt számára a lírai kifejezés legbiztosabb területe. A XIX. század legerősebb formahagyományába illeszkedett be ezzel. Nagy elődöktől kiképzett nyelv állott már rendelkezésére s ez neki elég is volt, hogy minden mondanivalóját elmondhassa. Mondanivalója mindig a differenciálatlan emberi érzés, mely küzdelem nélkül keres és talál szavakat. Minden pillanatban ihlető tárgyak vették körül, de nem szolgáltatta ki magát nekik egészen: mihelyt lelkének rezdülő felületei mozgásba jöttek, már verse meg is született. Azt lehetne mondani, hogy nem is verseket, hanem versszakokat írt s versei új meg új lírai lélekzetvételek összeségei. Dalihletben élt. Költeményei szinte kívánják a szakaszonkénti megállásokat, hogy a rezgésbe jött érzésszálak ismét nyugalmi helyzetbe jöjjenek s frissen, ismét mozdulásra készen tartsuk az indukáló lírai tárgyak elé. Költői érzékenységének ez a nyugodt hullámmozgása sztatikus és dinamikus lelki alapvonások rezultánsa. Megállapodást, állandóságot sugall neki a család, a honpolgári tudat, papi hivatása s főként kezdetben, maga a beteljesülés minden jegyét mutató irodalmi hagyomány, de mindez az álló világ mozdulásra kész egy abszolút igényű pont felé. «Lelkem a Danton lelkével rokon, De a szívem, mint egy gyermekleányé . . .» — írja egyik versében. Amikor azonban ezt a legfelső pontot keresi és meghatározza, a legkiegyenlítőbb tartalmat adja neki, melyben a lendülő lélek és a nyugodt érzelmességű szív a legkönnyebben találhat

egymásra. Az ő abszolútuma a szeretet. Ebből lesz élete utolsó szakaszában egyetlen menedék, hite szerint csalhatatlan orvosszer egyéni bajok s a számára már érthetetlen problémákkal küzdő magyar társadalom meggyógyítására.

Több mint négy évtizedes állandó irodalmi munkásságának fejezetei az utolsó ötven év gondolkodásának és lírai izlésének lehetnek jelzői, mert költészete szoros kapcsolatban állt közönsége lelkületével. Ez a közönség, a századvégi magyar társadalom igen jelentős rétege, elsősorban az erős hagyományi gyökerekből táplálkozó vidéki értelmiség volt. Szabolcska Mihály egyike azoknak a költőknek, kik ezt a közönséget benntartották az irodalmi jelen folyamában s egyben megóvták attól, hogy a századvég irodalmi kísérletei által az irodalomból kiábrándúljon. A nyolcvanas évek optimista életlendületéből nő ki költészete, a «betelt álmok» rózsaszín üvege van szemén, mint olvasóinak s az a kedvesség, derű, mely költői arcának még ma is alapszíne, ebben az időben találja meg legkönnyebben a dal szavait. Az évek sokasodó száma, a magyar élet politikai komplikálódása, az egyre hangosabb új irodalmi eszmények erősen revideáltatják vele ezt az optimista hangulatot. Annyira nem volt erős, hogy harcias ellenfélként szálljon szembe a változni készülő politikai és irodalmi időkkel, inkább csak elszomorodni tudott. A felemelt hang még ünnepi ódáiban sem sajátja, hogyan illett volna harcieszközként kezébe! Költészete ekkor már csendes szomorúságú megállás a megváltozott dolgok felett. A vallás, a haza, a család, a szeretet nagy közösségeinek költője eljut a multat idéző és jelent feledtető áldott magányosságig.

Elhunytával ismét növekedett a mult, mely még a mi jelenünknek is egy darabját alkotta.

Kerecsényi Dezső.

Tudományos élet.

Ókeresztény templom Ó-Budán. — Új olasz-magyar szótár. — Jugria. — A fejfa az ősmagyar vallás emléke. — Az oláh őshaza. — Glád vezér.

Az Archeologiai Társaság legutóbbi ülésén megtudtuk, hogy Pannoniára vonatkozó ismereteink egy nevezetes felfedezéssel gyarapodtak: Nagy Lajos, a Fővárosi Múzeum őre, ki nemrégiben Szentendrén egy ókeresztény temetőre bukkant, Óbudán, a Raktárúton, a 7-es villamos közvetlen közelében, az új fővárosi házak mellett, egy ókeresztény templom alapfalait ásta ki. Egy háromszögű terecskét parkosítani akartak és ásás közben a legfelső rétegben egy IV. századi ókeresztény templomocska, egy úgynevezett *cella trichora* lóhere-alakú apsisa bukkant elő. Ilyen ókeresztény kápolnák főleg Afrikában, Itáliában és Németországban kerültek elő; Magyarországon már Pécsett, a bazilika alatt is megtalálták egynek alapjait. A nyugati archeologusok, különösen a németek, mindeddig kételkedtek abban, hogy a kereszténység a római korban Észak-Pannoniát is elérte terjeszkedésében. Nagy Lajos felfedezése most meghozta a végleges cáfolatot a szkeptikusok ellen. A kápolnácska Aquincum területén volt és valószínűleg a légiók keresztény katonáinak sírhelyei között emelkedett és talán mint ilyen esetben szokás, valamely szent, vagy nagyon tisztelt keresztény személy csontjai felett állt. Az ókeresztény templom alatt még egy III. századi és legalul egy II. századi réteg került elő, a kultúrfolytonosság bizonyítékaképen. A leletet Constantius előforduló érmei alapján lehetett egészen biztosan a IV. századra datálni, amikorra utalnak a többi pannóniai ókeresztény leletek is. A főváros a leletet a nyilvánosság számára konzerválta és most már mindenki megtekintheti Budapest keresztény multjának legrégibb emlékét.

A Kőrösi Csoma Társaság legutóbbi ülésén meg Fettich Nándor, a Nemzeti Múzeum kiváló népvándorláskori régésze számolt be azokról az ásatásokról, melyeket Réh Gyula, a veszprémi múzeum nagytudású igazgatójának vezetésével a Veszprém melletti Jutason és Öskűn folytatott. A VII. század első feléből származó avar temetőtelepet ástak ki igen gazdag leletkinccsel, melynek segítségével kétségtelenül ki lehet mutatni, hogy a germán és az ázsiai eredetű török kultúra már ebben a korban állandó kölcsönhatásban voltak s míg germán technikával készült avar formájú tárgyak bukkantak elő, másrészt kétségtelenül germán eredetű ékszerek és egyéb tárgyak készültek ezen az avar telepen, ahol még egy ötvösnek a sírja is előkerült, az ötvös fogóival, ollóival, mérlegével, súlyaival egyetemben, ami e kultúra otthonosságát bizonyítja.

A homály mindjobban oszlik, Pannónia multja mind tisztábban áll előttünk. A magyar föld csak úgy ontja a régiségeket, kultúránk gyökerei mind élesebb körvonalakban láthatók. Bárcsak a kormányzat és a magánosok jobban segítségére jönnének a gyenge anyagi alapon álló kutatásnak!

*

Ballai Károly, a Gyermektanulmányi Múzeum igazgatója, ki *A magyar gyermek* címen legutóbb egy kis antropológia-statisztikai művet adott ki, újra kiadta Katona József centenáriuma alkalmából Valkai András históriás énekét Bánk bánról (1574), mely Bonfini megfelelő fejezetének magyar versekre írt feldolgozása. Dicséretre méltó vállalkozás! A centenáriumok legméltóbb ünneplése nem az ünnepi beszéd, vagy alkalmi tanulmány, hanem az egykorú művek népszerű kiadása, mely az ünnepelt írót minél szélesebb körben ismertté teszi. A magyar gyermekről írott tanulmány értékes statisztikai anyagot tartalmaz a magyar tanulóifjúságra vonatkozólag, azonban nem vagyunk meggyőződve arról, hogy a statisztikai módszer használható eredményekre vezethet a magyar gyermekek sajátos lelki strukturájának vizsgálatában. A szerzőtől felhozott tények csak akkor volnának jellemzők a magyar gyermekre, ha más országokban is teljesen azonos vizsgálat alá vetnék a gyermekeket. Másrészt azt hisszük, hogy pl. nem okvetlen az ösztönös hazaszeretet és harciasság teszi a magyar olvasást és történelmet oly rokonszenvessé a magyar gyermek előtt, hanem az is, hogy legnagyobb részüknek a legkönnyebb studium; iskolai alakjában legközelebb áll a meséhez. A statisztika persze az efféle, esetleg tényleg ható lelki tényezőket nehezen hozza ki.

*

A pécsi Danubia Tudományos Gyüjteménye már számos, igen hasznos kézikönyvvel ajándékozta meg a tudományos világot. Most 32. szám gyanánt kiadta a pécsi egyetem olasz nyelv- és irodalomtörténet tanárának, Kastner Jenőnek olasz-magyar kéziszótárát, melyet remélhetőleg mihamar követni fog a magyar-olasz rész is. A háború óta állandóan fokozódó érdeklődés az olasz nyelv és kultúra iránt szükségessé tették ezt a kis szótárt és szerencsének tartjuk, hogy olyan gondos és nagytudású író vállalkozott rá, mint a magyarországi olasz filológia kiváló művelője, Kastner Jenő. Reméljük, hogy a Langenscheidt-féle szótárnak győzelmes konkurrense lesz az új kis szótár, mely fölöslegessé teszi nálunk ezután a nagy német szótárirodalomnak ezt az ágát.

*

Jugria című nemrégiben megjelent könyvében Zsirai Miklós a magyar és a finn-ugor őstörténetnek egy jelentős problémájával számol le, teljes eredménnyel. Kideríti, hogy az orosz for-

rásokból Európaszerte elterjedt *Jugria* és a *jugorok* népneve az ősi vogul-osztják-előmagyar ugorságnak az Uraltól nyugatra és keletre eső őshazáját és egyik etnikai elnevezését rejti. Alapjául az *oguz* (ogur) török nép szolgál, mely egyes részeiben behódoltatta az ősugorságot és átadta nevét ennek a népcsoportnak, mely azonban tovább is megtartotta nyelvét. Régi sejtés bizonyult így valónak, melynek bizonyítása csak úgy volt lehetséges, hogy Zsirai teljes nyelvészeti és filológiai apparátussal dolgozta fel a kérdés problematikáját és így sikerült felfedeznie, hogy a Jugria *j*-s alakja egy korábbi orosz *Ugra* alakra megy vissza, mely pontosan az ugor név továbbképzésének felel meg. (A magyarok *ungri* neve tudvalevőleg az *on-ogur*, vagyis «tíz-ugor törzs» név származéka s az összes európai nyelvekbe a szlávon keresztül jutott.) Az ú. n. obi ugorság őstörténetének még számos fejezetét látjuk most már tisztán Zsirai megállapításai nyomán, aki ezzel a művével csak megkezdte a finn-ugor népnevekről szóló monográfiasorozatát, melyre csakugyan égető szükség van. Munkácsi Bernát, Gombocz Zoltán és a finn vogulista Kannisto kutatásainak értékes továbbfejlesztését jelenti ez a Melich János körülményes és óvatos módszerű tanulmányaira emlékeztető és imponáló nyelvtudással megírt dolgozat.

*

Az Ethnographiában írott újabb cikkével Solymossy Sándor megint jelentős lépéssel vitte előre az ősmagyar vallásos életre vonatkozó ismereteinket. A magyar temetőkben található fejfákkal foglalkozva megállapítja, hogy háromféle típusra oszlanak. Legtöbb a nyilván keresztény eredetű és főleg katholikus temetőkben látható fakereszt. A kálvinista temetők gombban végződő vagy különféle módon kidolgozott csillagos kopjafáiról egy egykorú leírás alapján viszont kideríti, hogy aligha lehetnek régebbiek, mint a török hódoltság. Egy belga utazó, Dousa György meglátogatta a református temetőket és csodálta «a keresztek fogyatkozását» és azok helyett «a zászlókkal lobogó tsidáknak és fejfáknak sokaságát», minek azt adták okául, hogy «a törökökkel együtt temetkeznének, azoknak mint vitézeknek tsida, nekiek pedig a fejfa jegyemlékül helyheztetnék». A protestánsok tehát saját vallásbeli hovatartozásukat akarták jelezni a templomokon is alkalmazott gombbal és csillaggal, de fejfáik később a török dzsidaformával elegyedtek össze a legkülönbözőbb változatban.

A kopjafánál azonban még régibb és érdekesebb típust is megkülönböztet Solymossy, amelynek már csak elszórt nyomait lehet megtalálni református temetőkben. Ezt a törzsökfát, vagyis tulajdonképeni «fejfát» hegyes csúcsban előrehajló vége jellemzi. Legősibb alakját Solymossy Szatmárcsekén, Kölcsey szülőfalujában fedezte fel, ahol még az egész temetőben ilyen fejfákat alkalmaznak. Olyan ez a fa, mint egy függélyesen földbeszúrt csónak kilátszó vége, hátul élben végződik, sőt ami különös: felső részén elnagyolt rovátkolás is látszik rajta, mintha valami fejfaragásnak nyoma lenne. Már most Solymossy ugor, de főleg vogul analógiákkal rámutat arra, hogy ez a magyar fejfa egy ősrégi ugor *csónakba temetkezési* módnak maradványa és a durva rovátkolás nem más, mint az ugor házi idolbábuk halvány emléke, melyeket az elhúnyt halála után a haza hálni járó lélek (innen a még ma is használt kifejezés: «ebbe is már csak hálni jár a lélek») otthoni képviseletére faragtak és egy-két év mulva a sírba dugott csónak kiálló végébe temettek, amikor már a test végleges elrothadásával a lélek nem jár többé haza. Azt is megérteti velünk Solymossy, hogyan maradhatott meg épen Szatmárcsekén legtisztábban ennek a

kétezeréves hiedelemnek materiális emléke: a lecsapolás előtt az ecsedi láp, a Tisza és a Túr valóságos szigetként vették körül ezt a kis falut. Másrészt, ha a magyar őshalászat műszavai és így szükségképen a velük jelölt tárgyak (háló, varsa, vejsze, hajó stb.) ősi ugor formájukban maradtak a mai magyar nyelvre, nincs semmi valószínűtlen abban, hogy a *fejfa*, mely tehát eredetileg szó szerint fejformára faragott fát jelentett, tárgyi alakjával együtt bizonyos helyeken ma is megmaradt ősi alakjában. Még egynéhány ilyen tanulmány és végre tisztán látunk a honfoglaló magyarság vallási hiedelmeinek körében és Solymossy Sándor, az arra legilletékesebb tudós, megírhatja az *Új magyar mythologiát*, turáni-ind-sumir fantasztáink kizárásával.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésén Treml Lajos ismertette az oláh őshazára vonatkozó legújabb oláh véleményeket. Rámutatott arra, hogy a legújabb, mindjobban fejlődő oláh nyelvésziskolák milyen roppant erőfeszítéseket tesznek, hogy az őslakóelméletet fenntarthassák, melynek a tények sehogy sem akarnak engedelmeskedni. Igy Puşcariu, a legképzettebb oláh nyelvész, maga kutatott lázasan a helynevekben ősoláh nyomok után s mikor a kutatás eredménytelenül végződött, kijelentette, hogy a helynévkutatás negativ eredményei nem döntő értékűek és kieszelte a legújabb pánoláh elméletet, mely szerint az egész balkáni (moesiai), pannoniai és dáciai rómaiság tekinthető az oláhság őshazájának és ezt a gyönyörű egységet csak a szlávság benyomulása szakította ketté. Majd Drăgannak, a szintén nagyképzettségű és magyar iskolázottságú kolozsvári professzornak névmagyarázatait cáfolgatta Treml, kimutatva, hogy az erdélyi *Fátatelkére* vonatkozó magyarázata, melyből Drăgan végleges argumentumot akart kikovácsolni, gyenge alapokon áll, mert a *fata* szóalaknak ősoláh jellege a többi oláh dialektusok tanusága szerint nem tekinthető bizonyítottnak. Teljes sikertelenséggel járt egyes oláh nyelvészeknek az a törekvése, hogy az oláhban ősgermán elemeket mutassanak ki, amivel a gepidagót uralom alatti együttélés elmélete esik el. Kiváncsiak vagyunk, mikor jut el az egész oláh filológia a jászvásári Philippide józan felfogásához, aki már hirdetni meri, hogy az oláhság az albán nép szomszédságában alakult ki, az albánnal együttes életközösségben. (Persze erdélyi beszivárgásukat ő is a magyar honfoglalás elé helyezi.)

Majd egyik legkitünőbb helynévmagyarázónk, Pais Dezső adta elő az Anonymusnál előforduló *Glád* név magyarázatát, mely csak megerősíti azt, amit eddig Melich és Pais a Tisza és Alsó-Duna vidékének honfoglaláskori szlávosodó török-bolgár jellegére vonatkozólag megállapitottak. «Azt a földet végül, írja a Névtelen, amely a Maros folyótól egészen Orsova váráig terül el, egy bizonyos Glád nevű vezér, aki Bodony (Viddin) várából jött, foglalta el a kunok segítségével. Az ő ivadékából született Ajtony . . .» Pais szerint Glád neve *Kaldu* török szóból ered, ami annyi, mint «maradt», mint ahogy Barancs neve «futás»-t, Debrecené (Tepreszün) pedig «mozgás»-t jelent. Ez a Káld ilyen formában megmaradt egyes helynevekben, de szláv hangátvetéssel Kládot, s ez hanghelyettesítéssel Gládot is adott. A bolgártörökök ugyanis ekkor már erősen a szlávosodás folyamatában voltak. Innen ered a Maros mentén található számos Kalodva, Kladova, Galadva, de a legfeltünőbb a Csákova melletti Galád és Ajtoni helynevek XIV. századi együttes fellépése. Ime tehát Anonymus megint nem hazudott: a helynévtörténet is megerősíti a Névtelen-adta Glád-Achtum (Ajtony) családfát. Legközelebbre igérte Pais a

renitens Gládnak a magyarok ellen harcoló állítólagos oláh (vlach) katonáinak magyarázatát. Glád tehát egy bolgár-török népcsoport feje volt és neve nem az oláhból vagy szlávból, hanem csakis a törökből magyarázható kielégítő módon. *Eckhardt Sándor.*

Színházi szemle.

Matyika után, ki színésznő szeretett volna lenni, Csathó Kálmán most Katicát írta meg, ki csak boldog szeretne lenni. Róla szól a Nemzeti Színház újdonsága, a **Felhők lovagja.** Matyika szabad világát itt Katica kalicka-élete váltja fel s a morált, hogy : veszélyes a túlmodernség — a másik morál, hogy : nem kevésbé veszélyes a túlmaradiság. Ez utóbbit Csathó berettyómenti,[1] negyedszázadot átaludt miliője olyan túlzással juttatja szóhoz, hogy valódi drámai alap helyett inkább csak afféle «ad hoc» összerögtönzött deszkaposztamenst érzünk benne. Katica környezete általános, elvi elfogultságán túl a váratlanul adódó helyzettel, a szélhámos pilóta-álfőhadnagynak s gyanús hölgyutasának körükbe csöppenésével szemben is tökéletes vakságban szenved s ennek a tapasztalatlan leányka serdülési romantikája majd egész életjövőjével adja meg az árát. A világ- és emberismerő, titkolt szerelmű festő-nagybácsi is csak a végén veszi kezébe a lezuhant alvajáró húgocska sorsát, melybe már előbb is jótékonyabban beleavatkozhatott volna, mint pusztán egy elkeseredett ajtóbecsapással.

Az új rokon óta Csathó újra meg újra örömest elülteti annak témamagvát : a békés, kissé áporodott levegőjű vidéki konzervatív világba — mint tejbe az oltó — belekerül valami nyugtalanító elem, az egyensúly fenyegetően megbillen, míg azután hol a mosolynak, hol a könnynek enyhe fényében csillogó három felvonáson át újra nyugvópontra nem jut minden. Ebben az enyhe csillogásban van Csathó vonzóereje : nemcsak rutinnal dolgozik, hanem szívvel is, különösen, ahol jóérzésű alakokat rajzol, mert a «lelkiismeretlen kalandor»-t már inkább csak rekvizitumokba öltözteti. Gyökeresen magyaros — ezúttal is — a színpadi nyelve s van jó szeme is, fájdalom, inkább csak a felület iránt. Témáit szívesen dolgozza fel két változatban : előbb kissé színpadiasan szcenírozott regényt ír belőlük, azután kissé regényízű színdarabot. Legdrámaibb jelenetét idáig a *Matyiká*ban írta meg a két, orránál fogva vezetett szerelmes férfi szerencsés inspirációjú szembeállításában. Most megint inkább a saját nemzeti-színházi hagyományaihoz tért vissza, melyekben ehhez fogható lélektani «mélyfúrás» kevésbbé akad.

A színház kiváltságos gonddal állt rendelkezésére, különösen ami a ragyogó szereposztást illeti. Bajor Gizi tékozló részletgazdagságú játékából csak az a szervi egység szabadult el, melynek kompozicióbeli hiányát a legkitűnőbb színész sem pótolhatja, inkább csak leplezheti. Aczél Ilona előkelő mértéktartással enyhítette gyámanyai «Prinzipienreiterei»-ének nyers túlságát. Petheő Attila egyéniségéhez nem egészen talál a rövidlélekzetű «címszerep», még kevésbé a Vaszary Piroskáéhoz az olcsó mozidémon szerepének — első fele ; itt a stílustalanságig vitte a stilizálást. A «jószívűségi» jelenetben azután meglelte a maga igazi hangját. Ennek az igaz hangnak remeke volt a Kiss Irén meg az Iványi Irén alakítása. Ódry palettáján pompás színek akadtak egy csupaszív ember életrekeltéséhez. Gál sikerrel dolgozott egy nagyon hálás szerepben, Lehotay félsikerrel egy nagyon hálátlanban. Hettyey Aranka ízléssel és humorral karikirozott.

*

Az elcserélt ember, Bónyi Adorján kamaraszínházi újdonsága, kórtani

esetet ad elénk, akárcsak teszem Lindaunak színpadi változatból is, többszöri filmrevitelből is ismeretes *Egy test, két lélek* című darabja. Bónyi most mintegy a «Két test, egy lélek» variánst írja meg. Lindaunál az államügyész éjtszakai második életében betör a saját úri lakásába, melyet idegennek vél, — Bónyinál az amnéziás, gránátnyomástól emlékezőtehetségét vesztett Pongrácz főhadnaggyal sajátjának fogadtatják el Benedek Péternek nemcsak lakását, hanem család. ját is, minden életviszonyával együtt- Akik amnéziájából gyógyítgatják, valósággal paramnéziába, emlékezetbeli csalódásba kergetik bele : végül már vállalja elpusztult barátjának egész multját, egész itthagyott világát. Őt is vállalja mindenki, egyedül tulajdon édesanyja lát tisztán az általános káprázatban, sőt fia szeméről is lefejti a varázslatot. Csakhogy a dolgok tisztázódása most már csak egy egész fészek feldúlása árán volna lehetséges s ezért anya s fiú a káprázatot közös elhatározással meghagyja káprázatnak. Kegyes csalásuk elfüggönyözi az igazságot, de a valódi drámai konfliktust is. A végén minden függőben marad s voltakép egy dráma küszöbéről küldenek bennünket a ruhatárba.

Színpadon az ily kivételes történetek — a kuriózum-érdekességen túl — igazán meggyőzően sohasem hatnak. A borzalmas háború csakugyan mindenre nyujtott példát, egy széltében elterjedt olaszországi esetet váltig fel is hoztak Bónyi igazolására. Rosszul tették : más a «hitelesség», más a művészi igazság. S azonfelül ez a tárgy inkább az aprólékos epikai motiválást kívánná, Bónyi maga is előbb regénynek dolgozta fel. Színpadon különben is eddig csak egyízben próbálkozott s annak is már másfél évtizede. Ehhez képest nagyon figyelemreméltó a biztossága, mértéktartása, eszközeinek választékossága és hangjának előkelősége. A törik-szakad hatásvadászás mai napjaiban öröm olyan íróra figyelni, ki komoly hittel és odaadással fordul a témája felé, ha mindjárt a veszedelmes témának ezúttal egészen nem bír is fölébe kerekedni. Kitűnő jelenetezése még a legkényesebb fordulókon is képes a természetesség illusióját kelteni, ügyesen beékelt epizódjai pedig jótékonyan ellensúlyozzák a tárgy természetéből fenyegető érzelgősséget.

A darab egész hangszínét az előadás is a képzelhető legszerencsésebben találta el. Tasnády Ilona *Magyar nábob*beli Mayer Fannijának nemes érzelmességével adott hangot a két-egy ember hitvesének ; az övénél tisztább szívhangot ma alig hallani színpadjainkon. Kiss Ferenc művészi egyszerűsége játszva átsíklott a pathológia minden veszedelmén. Vizvári Mariska heroikus anyai érzése, Ligeti Juliska elragadó domesztikális melegsége épúgy dísze az együttesnek, mint a Hosszú Zoltán szuggesztív életszerűsége. Mátray Erzsi néhány friss hanggal ajándékozta meg a kissé banális vidéki kacért, Gömöry Vilma sok eredetiséggel a fuvolahangú házisárkányt. Rózsahegyi széles jókedvében valamelyest túljátszotta a vicispán figuráját.

*

A *Les demoiselles de Saint-Cyr*ről még nagyapáinktól hallottunk elragadtatott nyilatkozatokat s az irodalomtörténet is az idősebbik Dumas nagyon egyenetlen színpadi termésében máig ezt tartja a legjobb vígjátéknak. Hevesi Sándor most megkísérelte igazolni e jó véleményeket. Egészen szöveghű fordítással mégsem mert szerencsét próbálni, felcsapott hát — társszerzőnek. Átdolgozásában minden szerelmi szentimentálizmus rövidre jutott, az egészből élénkebb, mulatságosabb helyzetvígjátékot igyekezett teremteni. De az ósdi darab leleménymagva azóta túlságosan köz-

prédává lett, még pedig főleg operettírók zsákmányává (az ötlet operettszerűsége még a finomabb vígjátékokban is megmaradt: Csiky Gergely hasonló indítékot felhasználó *Nagymamája* is nagyon jól megbírta az operettváltozatot).

Teljesen operettízű Dumas régi komédiájának Hevesi-féle új átalakítása is, melynek címe most: **Báránykák.** Zenével még talán elfogadható is lenne, néhány érzelmes számot kaphatna benne a diva meg a bonviván, néhány groteszket a szubrett meg a táncoskómikus. Igy, zene nélkül, lagymatag fordulatoknál, naiv alakoskodásoknál egyebet nem igen kapunk s ennyiért valóban kár volt a saintcyri kisasszonyok nimbuszát megbolygatni.

A figurák ijesztő üressége különösebb játékalkalmat a közreműködőknek sem kínál. S a Kamara Színház szereposztása sem egészen szerencsés. A hölgyek — Tőkés Anna meg Somogyi Erzsi — kedvesek és temperamentumosak. De már partnereik: Perényi László és Matány Antal sehogy sem jutottak maguknak való feladathoz. A fiatal Perényit a *Liliomos királyfi*ban a kritika is, a közönség is szívesen fogadta. Most valahogy egészen műkedvelői színten mozgott; úgylátszik, a szeretetreméltó könnyedség, a fiatalos kedély grációja nincs meg művészi adományai között. Csinált volt a mozgása, csinált a testtartása s mindenekfölött az arcjátéka: fiatalembert ilyen gondterhesen mosolyogni nem sokat láttunk. Matányban van komikai ér, melyet bizvást méltányolhattunk Ragueneaujában, mely talán kitűnően gyümölcsöztethető volna pl. Pry Pál figurájában, de ez a mostani Herkulese bizony csak afféle «muszáj-Herkules» volt: inkább eszközökből élt, semmint kedélyből. Garamszeghynek akadt még egy-két jól megütött komolyabb hangja és sokatmondó mimikájával a fiatal Juhász József is megint feltűnt egy különben igen banális inasszerepben.

*

Hunyady Sándor fiatal erdélyi író mult Szilveszterkor sok jóval biztatóan köszöntött be a Vígszínházban. Ebből a «sok jó»-ból most sokat bevált második darabja, a **Feketeszárú cseresznye.** Esztendeje még jellegzetes ifjonti «Draufgängerei»-jel akárhányszor túllendült a célon. Irói hivatottságáról — írtuk tavaly — igazában majd csak akkor győződhetünk meg, ha elszántan szakít a fölösleges legénykedéssel. Most jobbára szakított is az izommutogatással, noha — vagy: épen mert — izmai valóban megerősödtek. Még egyre vonzza a «drámai riport»-szerűség, az erdélyi mágnásvilág után most a bácskai magyarszerb miliőről ad színes beszámolót, de hasonlíthatatlanul mélyebb emberismerettel, melegebb emberszeretettel.

A háború derekán indítja meg drámáját a Délvidéken, a szerb fajtestvéri érzékenység közepette folyó magyar hadviselés napjaiban. E napok izzó levegőjében érlelődik válságossá a járás magyar főbírájának meg a legtekintélyesebb szerb földesúr feleségének évek során rejtegetett szerelme. De a baráti s hitvesi hűség a végső nagy próba elé csak az összeomláskor kerül, midőn kölcsönösen leküzdött szerelemben a színvallást a magyar impérium talajvesztése könyörtelenül aktuálissá teszi. A szerb győzelmi ünnep a férjre nézve az érzelmi csatavesztés napjává lesz: gazdát cserélt hazájában a szív hontalansága várja.

Hunyady drámájában legtöbbet ér a kor és környezet friss, bátor, emberségesen elfogulatlan rajza, ebben több a valódi drámaiság is, mint a kissé túlméretezett s végül nem is egészen meggyőzően dülőre juttatott szerelmi konfliktusban. De a kettőt nagy szervességgel fonja egymásba, az embe-

reit valódi benső indulatok fűtik, írói ihletből élnek s nem írói számításból s az is tagadhatatlan, hogy még a szerelmi mozzanatok egyoldalúságba hajtott rajza is legalább igazi, fiatalos átérzettséggel, sőt áhítattal felfogott szerelemről beszél, ami szinte újításszámba megy mai nap, a felelőtlen flörtök, pusztán erotikai «főzés»-ek színpadi irodalmának virágkorában.

A jólesően levegős darabot a pompás rendezés és előadás még élénkebb atmoszférájúvá fokozta. Hegedüs Tibor színpada — akár csak Hunyady első darabjában — az élet igazságát árasztja, a művészi fantázia s nem a fotográfia hűségével. Gombaszögi Frida kevés, de nemes eszközzel szerzett hitelt a lobogó vére ellen küzdő szépasszonynak. A kritika csak dikciójának tisztasága tekintetében állhat elő megint kifogással: a «kásás» beszéd régi gravámenével. Hegedüs Gyula viszont a beszéd gyönyörű zamatán túl ezúttal az alakítás nagy átéltségével, gazdag kidolgozásával is hódított. Törzs a főbíró figuráját pontosan látja, gyökeréig átérzi, nem rajta múlik, hogy elgondolását egyénisége hiánytalanul visszaadni nem képes. A fiatal Eöry Erzsi nagy biztossággal mozog, szépen beszél. Az epizódban Rajnai, Jávor, Nagy Gyula, Makláry, Vértess, Mály adott kiválót s a darab egyik legkitűnőbben megírt jelenetében a Gazsi Mariska biztos képzelme és művészi tudása nyujtott nem mindennapi élményt.

*

A nyelvöltögetés magában még nem szatíra s a kosztüm még nem történelem. Alfred Savoir annak véli, midőn Nagy Katalinnak botrányokban (de — amiről tudomást venni óvakodik — nagy alkotásokban is!) gazdag életéből egy «komédiá»-ra valót hasít ki. Hagyján, hogy elszántan ferdít és lódít, — elvégre éppen a francia irodalomban az ilyenfajta tisztelet-lenkedés ragyogó színpadi multra tekinthet vissza. De pl. Sardou *Szókimondó asszonyság*ához viszonyítva — melynek Lefébore marsallját most itt Potemkin herceg néven üdvözölhetjük régi ismerősül —, a Savoir **Kis Katalin**ja csak azt tanusítja, hogy félszázada szamárfület is több gráciával mutattak, mint szókimondásban ugyan nekibátorodott, de a kimondott szavakban nagyon elszellemtelenedett mai színpadi gyakorlatban.

Amit «franciás»-nak szoktunk tartani, abból Savoirban nincs egy szemernyi sem, legfeljebb egy-egy fordulón sejtet belőle valamicskét, akkor is a — Bourdet vagy mások szavaival. A saját hangja őrmesteresen vaskos, fantáziája olyan minden gall hagyományt megcsúfolóan otromba, hogy ahhoz képest a Shaw nyers ír «történetszemlélet»-e csupa merő delikatesz. Shaw a történet hőseiből hálóinges embereket csinál, Savoir már csak a hálóinget mutogatja — az emberről egészen megfeledkezik.

A stíluszagyvaléknak rikitóbb példáját keresve sem lehetne találni. Egészében zenétlen vaudeville — haldoklási és gyilkossági betétekkel. A szerző egy nászéjtszaka nehézségei felé indítja meg a darabot, akárcsak cochonnerie-ben dolgozó francia bohózatíró kollégáinak egész légiója, de azután szembetalálja magát holmi történelmi «adottság»-okkal s akkor ambiciózus Messalina-epigon «Helyre Kati»-jával Tacitusból citáltat vagy fellengős levelet irat vele Voltairenek.

A Magyar Színház nagy fogadkozásai ellenére sem nagyon «magyar»-kodik: rendre külföldi slágerek felé kacsintgat (a Magyar Héten meg épenséggel német zsibáruval kedveskedett — németül). E *Kis Katalin* nélkül is meglettünk volna s ha mégis feltálalták, Bárdos Artúrra kellett volna bízni a szervirozását. Most operettrendezőnek túlbuzgó munkája lett belőle, tekintélyes költséggel (a kiállítás

igazán szép), kárbaveszett vesződséggel. A közreműködők is szinte egytől-egyig hibásan vannak kiszemelve. A nagyon biztató tehetségű Dayka Margit meg a friss közvetlenségű Ráday Imre egészséges, sugárzóan fiatal lelkek megtestesítésére termettek, — itt hisztériás erkölcshíjasságot kell mutatniok, csoda-e, ha a mutogatáson túl nem jutnak? Góthné nagy játéktudással, fényes narratív készséggel játssza a cárné «anyuská»-t, legfeljebb egy kissé pestiesen — anyuskának. Zala Karola humortalanul kómikus, Justh mélység nélkül sötét, mint egy sziluettkép. Beregit is — akárcsak esztendeje a *Volponé*ban — megrendíthetetlen humortalansága kergeti bele a zajos kokettériába.

*

Roland Pertwee angol színműíró nevét a Belvárosi Színház **Dzsungel** című ujdonságának színlapjáról tanultuk meg; félő, hogy ezt a friss tudományunkat hamarosan elfelejtjük. Nehéz is lenne írói arcvonásait emlékezetben tartani, mert az övénél elmosódóbb fiziognómiával ritkán találkozhatni. Műve úgynevezett «exotikus» színjáték. E műfajnak — kivált Angliában — nagy a kelete, az írók (jobbára a középszerűek) szívesen kalkulálják be számításukba a szokatlan miliő hatáselemeit, azt is, hogy ily környezetben a «fehérek» maroknyi társadalma több «súrlódási felület»-et biztosít s azt is, hogy a délszak világa minden rossz értelemben vett drámai «túlfűtöttség»-et mintegy eleve megokolhat és elfogadtathat. Pertwee darabjának eredeti címe *(Hőhullám)* is efféle írói számítást gyaníttat.

Gyanúnk korántsem alaptalan: gyékényfalu bungalow-k, trópusi holdsütés, távoli benszülött-kardalok stb. fogadnak, a klubéletet élő angolok haszonleső gyűlölködéssel és teátrális féltékenykedéssel szórakoznak, gentleman csak egy akad köztük, természetesen éppen az, akinek széltére «züllött» híre van, önzetlenül és platóian szeretni is már csak ő képes, imádottját ennek jellemtelen, poltron férje valósággal úgy kergeti bele a karjaiba. Mindez a «véres szatíra» hangnemében indul, «idegfeszítő» jelenetekben folytatódik s végül főbekólintóan bárgyú megoldással végződik.

A szerzőnek hazájában állítólag jó neve van. Ha van: aligha ennek a művének köszönheti. Itt legfeljebb széles skáláján csodálkozunk, — éppen nem a karakterek vagy érzelmek festése terén, sokkal inkább hangjának szinte megmagyarázhatlan szélsőségei tekintetében. Ez a hang hellyel-közzel nem méltatlan a Galsworthy fanyarul fölényes színpadi stílusához, máskor meg a «füzetes regények»-nek sem a legjavára emlékeztet. Mintha a szerző szándékosan lealkudnék minden lealkudhatót a maga képességeiből, csakhogy minél közkeletűbbé válhassék. Az ily törekvés akárhányszor visszájára üt ki: a közönség a vele szemben tanusított túlzó írói engedékenységet könnyen — inzultusnak fogja fel.

A színház munkája erős ingadozásra vallott: a szerzőnek *melyik* stílusához igazodjanak? Nagyjából a «komolyanvétel»-t választották s ezzel szerencsésen túl is terhelték az egészet. Még Somlay helyezkedett a legmegfelelőbb alapra, a könnyed negligálására. Makay Margit annak a mélyebb drámának hangját ütötte meg, melyet a szerző csak elindított, de azután végleg elejtett. Zombory Mercedes tehetsége lassan fejlődik, nem is bontakozhatik ki efféle feladatokban, melyek kiáltó ellentétben állnak egyéniségével. Kovács Károly sem került a maga helyére: Somlay presztizsével nem ilyen keszeg indulatot kellett volna szembeállítani. Szigeti Jenő a csöndes egykedvűség mesgyéjére húzódott vissza a rábízott feladat elől.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Hatvannégy éves korában, rövid betegeskedés után elhunyt a magyar műgyüjtők legnagyobbszabású alakja, *Nemes* Marcell. Változatos és nagystílű pályafutása, melynek utolsó fejezete külföldön zajlott le, sok-sok szállal fonódott a magyar művészet életébe. Ez a kitünő szemű műbarát vett és eladott, felfedezett és árverésre bocsájtotta kincseit, szüntelen tevékenységének Magyarország is hasznát látta. Sokat köszönhetnek neki a magyar festők, akiktől vásárolt s műbarátaink, akiket értékes tanácsokkal látott el. Halála mellett a *Napkelet* sem mehet el szó nélkül. Nemes Marcell a Szépművészeti Múzeum áldozatkész mecenása volt. Több, igen jelentős adományon kívül az ő érdeme, hogy Mányoki Ádámnak II. Rákóczi Ferencről festett arcképe, ez a megbecsülhetetlen nemzeti ereklye magyar múzeum falát diszíti. Sokfelé ágazó, bonyolult érdekeltségeit hirtelen halála erőszakosan kettévágta. Nem gondoskodhatott a magyar múzeumokról s kulturális intézményekről oly mértékben, mint ahogyan azt eredetileg tervezte volt, de így is, régebbi, nagyszabású adományai megőrzik nevét a múzeumok annaleseiben s azokon túl, a szép képek barátainak lelkében.

*

A Képzőművészeti Társulat meg akarta ünnepelni nagynevű hajdani elnökének, *Ipolyi* Arnold püspöknek 50 éves halálozási évfordulóját, ezért a szokásos őszi kiállítás keretében a Műcsarnok két legszebb termét az esztergomi keresztény Múzeumba került Ipolyi-gyüjtemény egy részével rendezte be. Ünnepi hangulat fogja el a nézőt az ódon kincsek előtt, lehetetlenség meghatódás nélkül gondolni a nagy püspökre, aki nemcsak a magyar művészettörténet atyja volt, nemcsak a történettudomány s az ősi magyar vallás fényes készültségű kutatója, hanem egyike a legelsőknek, kik a nemzeti mult művészeti emlékeit gyüjtötték. Bejárta az ország legeldugottabb falvait, kitünő művészeti topográfiát szerkesztett egyházmegyéjének műtárgyairól (máig sem készült különb magyar topográfia) s megszerzett mindent, ami megszerezhető volt, egy eljövendő keresztény Múzeum érdekében, mely halála után negyven évvel ölthetett csak testet. Az Esztergomból válogatott anyag csak izelítőt adhat hajdani bámulatos gyüjteményéről, melynek egy részét — rendkívül jelentős olasz trecento-képeket — még életében a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta, másik része, magyar szárnyasoltárképek, faszobrok, remekbekészült miseruhák és ötvösművek tömegével Esztergomban maradt. A kiállított tárgyak közül elsősorban a középkori magyar képek ragadják meg a figyelmet, pl. a Kassa vidékéről származó, öt darabból álló sorozat, mely az egyik legjelentékenyebb korbeli magyar festőnek, az apostolvértanuságok mesterének köréből származik. Az olasz képek közül a Pisanellonak tulajdonított Szent Jusztina, de ezenkívül néhány sienai Madonna-kép, a németek közül Cranach Szent Kristófja, a továbbiakból néhány magyar faszobor, szép textilia és ötvösmunka tűnik ki. A képzőművészeti Társulat valóban impozánsan ünnepelte meg Ipolyi püspök emlékét.

A kiállítók közül *Pásztor* Jánosról emlékezünk meg, aki a hatalmas szoborcsarnokot munkáival egymaga megtölti. Mindazt, amit eddigi művei közül arra érdemesnek tartott, összegyüjtötte a retrospektív jellegű bemutatáson s a seregszemléből megkapó kép bontakozik ki. Pásztor elmélyedő, megfontoltan dolgozó művész, fejlődése tiszta és következetes. Gyüjteményében a főhelyet a székesfehérvári hadiemlék gipszmintája fog lalja el, amely talán mindezideig leg-

sikerültebb monumentuma a nagy háború magyar hőseinek. Széles skálán játszó tehetségét ez a szobor is bizonyíthatja, mert köztudomású, hogy Pásztor legszívesebben az akt ábrázolása felé hajlik. Ruhátlan női figuráival aratta első nagy sikereit s ha az ember az azóta felgyarapodott szép kollekcióját nézegeti, meggyőződhetik arról, hogy Pásztor saját generációjának konzervatívabb jellegű művészei közül a legértékesebb egyéniség.

*

A nagy lendülettel induló szezon gombamódra szaporodó vernissage-jai közül elhagyjuk a jelentéktelenebbeket. Mindössze kettőre térünk ki, az egyik *Csontváry* Tivadar poszthumusz kiállítása az Ernst-Múzeumban, a másik *Egry* Józsefé a Tamás-Galériában. Mindkettő többet jelent napi érdekességnél s a mai művészet elevenjébe vág.

Csontváry műveinek bemutatása óriási feltűnést keltett. A halott festő kilépett a homályból, neve úgyszólván zsúrtémává vált. Dühös ellenségei akadtak, akik kétségbevonták alkotó szellemének egészséges voltát, sőt még jóhiszeműségét is. Tisztelői ezzel szemben a magyar művészek legnagyobbjának kiáltották ki. Végletek között hányódó értékelése arra mutat, hogy erős egyéniség volt, mint ahogyan az is volt. Nemcsak szuggesztív, hanem konok, könyörtelen festő bontakozik ki műveiben. Óriási arányú képeket festett, bámulatosakat a szó szoros értelmében, mert ugyancsak érzéketlen lélek, aki tátva nem felejti a száját bámulatában e páratlanul nagyszabású és páratlanul zagyva alkotások előtt. Isteni szikra s vidéki címtáblafestő-fantázia vezette kezét, nagy feladatokra termett géniusz és félbemaradt piktornál rosszabb kontár torz vegyülékéből termettek művei. A művészi szándék megható tisztasága s a kivitel ijesztő ügyetlensége szinte nem is egyazon alkotóra vall. Leggyengébbek óriási képei, melyekre annakidején a művész határtalanul büszke volt. Legszebb a kicsiny méretű *Önarcképe*, mely a kiállítás óta tünt fel s egy nagy magyar magángyüjteményben találta meg méltó helyét, de igen jelentékenyek apró tájvázlatai is, pl. a taorminai görög színház rozsdás szinekkel festett intim változata. Nagyobb képei közül Selmecbánya látképe, a Magános cédrus és a Tarpataki vizesés fejezi ki legtisztábban monumentális felfogását, ünnepi áhitatát és aszkéta szellemét. Ez a különös, egyensúlyát vesztett művész, aki senkitől sem tanult semmit, félelmesen kontár megoldásai ellenére is minden bizonnyal helyet kap az új magyar festészet történetében. Más kérdés, hogy mit szólna a körülötte hozsannázó dicsérethez, ha hallhatná azt. Ő, aki Rafaellel, a legkikerekítettebb formarendszerű s technikai akadályokat nem ismerő mesterrel szerette összehasonlítani magát, ma kritikátlan tisztelői szemében éppen technikai fogyatékosságai miatt vált jelentékennyé.

Egry József kiállítása mindig eseménye volt a magyar művészeti életnek s a közönség ezúttal sem csalatkozhatott. A Balaton környékén dolgozó, lelke gyökeréig magyar művész legszivesebben a szűkebb pátriájában pásztorkodó, szőlőt nyeső, halászó egyszerű embereket ábrázolja. Úgy látszik, ő sem más, mint hősei, pásztor, halász vagy földműves ember, csak abban különbözik tőlük, hogy az ecsettel is oly jól bánik, mint azok a vizafogóval vagy a nyesőollóval. A Nap ezer sugarát széthinti a dombos úton s a vakító fénykévék alatt bizanytalanná válik, elvész a tárgyak körvonala. Csaknem valamennyi képén reszket a levegő a melegtől s a víz végtelen tükre meg-meghasadozik a felhők alól kibukkanó fénysugár széleinek nyomán. Szavakba nem fogható, kifejezhetetlen és bonyolult látási élmények öltenek testet. Egry egy

másik világban él, hol a tárgyak már nem is tárgyak, könnyűvé, anyagtalanná változtak. Éppenséggel nem egyszerű, de annál mélyebb művészete hasonlít Bartók muzsikájához s azzal együtt csak magyar földön születhetett meg. Mostani kiállításán néhány olaszországi tájképét is bemutatta s érdemes megjegyezni, hogy a hazai rögből kinőtt művész Itália kékebb égboltozatát, másfajta szineit, fényeit és atmoszféráját nem tudta, nem akarta észrevenni. Isolabellát és Taorminát látta, de Tomaj és Badacsony szelíd lankáit festette meg helyettük.

Genthon István.

Zenei szemle.

A Magyar Kir. Operaház zene- és énekkara halottak ünnepén jelmezekkel és díszlettel adta elő Verdi Requiemjét. 1874-ben Manzoninak, az olaszok nagy költőjének, gyászmiséjén hangzott fel először az örökbecsű mű, amely azóta diadallal járta be egész Európát. Minden érző emberi szivet mélyen megragadó melódikus szépsége, kifejezésének egyszerűsége mellett is nagy ereje csakis olasz talajból fakadhatott. Verdi, az olasz zenei géniusz grandiózus képviselője, Bach, Mozart, Cherubini, Beethoven, Br[illegible]s után is tudott az egyházi ze[illegible] terén fajának szellemében halhatatlan értéket alkotni.

Az első tétel fájdalmas hangja a halálról énekel. De a kórus sötét tónusába, amellyel beburkolja a «Requiem aeternam dona eis Domine» megható könyörgését, a vonósok lágy, édesbús dallamot vegyítenek: az olasz lélek ösztönszerűen menekül a halál borzalmának gondolatától a melosz simogató, enyhítő, meleget, életet adó világába. A szépség átragyog a fájdalom komorságán és megteremti az olasz gyászzenének sajátos hangulatát, amelyet a szólamok, egymásnak nyujtva kezet, gyönyörű arányban építenek ki. A Kyrie mozgalmassága a szenvedélyességig fokozva ragad magával a hatalmasan feltörő D-moll akkordig. A tétel vége olyan, mint egy álomkép: a kórus Christe eleisonja mindég halkabban, mindig távolabbról hangzik, ott vibrál még egy ideig a levegőben, hogy azután a vonósok légies staccatoin tünjön el a messzeségbe. Mint egy égből hirtelen leszakadó pusztító vihar korbácsolja fel a lelket az utolsó ítélet gondolata. A zenekar éles, kemény akkordjainak, sivítva száguldó hangmeneteknek, remegő tremoloknak forgatagába a kórus maniakus monotonsággal, mintegy gyökeret verve a félelemtől, szövi bele a «Dies irae» komor, panaszos szólamát. A «tuba mirum» éles, súlyos ritmusával egyszerre magához ragadja az uralmat a szólamok felett: nincs könyörület, mindenkinek meg kell jelenni az örök bíró trónusa előtt. A zenekar halk, szakgatott motívumaival remegve húzódik meg a háttérbe, míg a basszus szólóban az örök halál gondolatával szemben lélekzetakadozva áll a levetkőztetett emberi lélek: mors . . . mors . . . stupebit. — A «Liber scriptus»-nál újra felcsap az izgalom árja; dinamikában, modulátióban a legélesebb ellentétek követik egymást, míg a «Dies irae» lassan a panasz hangjába enyhül és felhangzik a «Quid sum miser» odaadással és reménykedéssel telt gyönyörű szólóquartettje. A «Rex tremendae majestatis», az örök bíró fenségét és hatalmát hirdető súlyos basszus szólóval szemben megkapó, a kegyelmet és megváltást könyörgő «Salve me», a két szóló szoprán és tenor imája. A «Recordare» bájos, Pergolesere emlékeztető női duoja már egy kissé világias színezetű, de mind itt, mind a «Lacrimosa» bűbájos, népiesen egyszerű dallamánál, amely a mezzoszoprán bársonyos, lágy tónusában csupa könny, csupa szomorúság, kinek jutna eszébe ezt kifogásolni, midőn ilyen

erővel tudja megragadni és felemelni a lelket. Az utolsó tétel hatalmas összefogása az egész mű hangulatának. Itt eltűnik minden külsőség s csak a lélek igaz áhítata uralkodik a szólószoprán vigasztaló imájában, amely olyan, mint egy közvetítő az emberiség és az égi hatalom között. A kórus fugája a maestro kontrapunktikus művészetének egyik legszebb dokumentuma, de minden ragyogásával sem tudja elhomályosítani a «Libera me» utolsó étheri kihangzásának, gyermeki bizalommal telt imájának szelid, lelket simogató sugarát.

Sergio Failoni kitünő vezetése és a szólisták: *Báthy Anna*, *Budánovits Mária*, *Székelyhidy Ferenc*, *Székely Mihály* művészete egyforma mértékben biztosította a mű előadásának sikerét. Az áhítatos hangulatnak stílusos keretet nyujtott a színpadi kép művészi rendezése.

*

A zenei kifejező eszközök között mindég az emberi hang állott és áll ma is az első helyen. Természetes közvetlenségében nem versenyezhet vele semmiféle hangszer. Az az énekes, aki tud bánni a hangjával, a legnemesebb és legősibb zenei törvényszerűséget követi, amely mintája minden más zenei kifejezésnek. Egy hangszerjátékos interpretáló művészete akkor a legtökéletesebb, ha legjobban meg tudja közelíteni az emberi ének szárnyaló, szívből fakadó és szívhez szóló melegségét.

Tito Schippa a ma élő énekművészek egyik legnagyobbja. Ária- és dalestéje azok közé a ritka szólóprodukciók közé tartozott, ahol a legnemesebb kultúrájú, minden hatásvadászatot mellőző és a tiszta zeneiség szolgálatában álló énekművészet áll a központban. Tito Schippától a nagy olasz mesterek, Caccimi, Scarlatti, Cesti, Donizetti, Verdi stb. áriáit hallgatni, tökéletes művészi élményt jelent. Művészetének legfőbb titka nem a hang nagyságában, hanem elsősorban abban a teljes egyensúlyban rejlik, ami énekorgánuma és az előadás követelményei vagyis a fizikum és a lelki kifejezés között fennáll. Az énekhang a lélekzésen alapszik. A lélekzés pedig mi más, mint az élet ritmusa. Tehát minden olyan éneklés, amely a lélekzés természetes lefolyását éreztetni tudja, teremtő szellemmel átitatott, mert a hallgatót is veleélésre, aktivitásra indítja. Ellenben az az éneklés, amely ellentétben áll ezzel a processzussal, élettelen és mesterséges, a hallgatónak valósággal fizikai rossz érzést okoz. Egyetlen énekművészet sem tudott olyan tökéletesen szolgálni ennek a természetadta törvénynek, mint az olasz. Tito Schippa csodálatos diminuendoit, amelyeknek még a leglehelletszerűbb pianissimóban is van fényük és melegségük bámulatos lágy, simán folyó, a melódiának minden érzéki szépségét és hajlékonyságát érvényesítő előadását ez a tökéletes lélekzettechnika teszi lehetővé. Nagy sikerét még inkább biztosítja műsorának teljesen hangjához és egyéniségéhez mért megválasztása.

Elismerjük azt a nagy vonzerőt, amely az ilyen énekművészetben rejlik és mégis rosszul esik látni azt a nagy fényt és pompát, azt a lelkes, tömeges részvételt, amellyel a főváros legelőkelőbb hangversenyközönsége adózott az idegen művésznek. Ez az a közönség, amelyet csak külföldi sztárok vonzanak, azonban sohasem lehet látható a magyar zene estéin. Pedig a magyar zene szerény, beérné a belépti díjak felével, külső pompa helyett egy kis melegebb, megértőbb fogadtatással. Épen itt van erre előttünk egy példa *a II. filharmóniai hangversenyről.*

Bartók Béla 1923-ban írt táncsuiteje volt többek között a műsoron. A művét hallani, hatását megismerni, ez az a lendítő erő, amely a zeneszerzőt

továbbviszi a kétségek és kishitűségek tövises útján. Nem elég az, hogy ez a lendítő erő egy olyan nobilis karmester kezébe van letéve, mint amilyen a mi Dohnányink, ha emellett a zenekar tagjaiból hiányzik az odaadás és ügybuzgóság. Itt már nemcsak a közönség a hibás: hogyan szeresse meg a magyar zene úttörőit, hogy értse meg az ő hitöket, ha azok, akik ezt kényszeredve hirdetik, maguk nem hisznek. Az egész fejlődő magyar muzsika kérdését könnyű letárgyalni egy mosollyal, de nehéz megcsinálni a rapszódikusan csapongó ritmus és tempóváltozásokat, a kényes fúvós szólamokat, amelyek Bartók zenéjének fontos tényezői. A vonósok, már nagyobb számuk miatt is, könnyebben elcsusztathatnak egy-egy kisiklást, de amikor a zenei súlypont két fagotton, oboán, tubán stb. van, akkor kíméletlen világossággal jut napfényre a legkisebb hiba is. És ezen a téren, sajnos, a jövő képe se túlságosan biztató. Az új zene világszerte a fúvós hangszereket helyezi sokkal nagyobb mértékben előtérbe. Ennek az volna a természetes következménye, hogy az idetartozó tanszakok a főiskolákon nagyobb figyelemben részesüljenek. Ehelyett a tény az, hogy míg a főiskolai zongora- és hegedű-szakon a szükségletet jóval felülmuló számban vannak növendékek, a fúvós tanszakokon alig lézengenek s ennek a kvantitásnak csekély kivétellel teljesen megfelel a tanuló anyag kvalitása is. Igy azután nem csoda, ha még legelső zenekarunk sem tud ezen a téren a fokozott követelményeknek megfelelni s csak Dohnányi önfeláldozó fáradságának köszönhettük, hogy Bartók zsenialitásáról legalább valamelyes képet nyerhettünk.

Cassado Gáspár, Casals után ma a legnagyobb hírű gordonkaművész, ugyanezen az estén játszotta el saját átiratában Schubert eredetileg arpeggionera (vonós citeraféle hangszer) írt versenyét. Az igazi schuberti melódiákban bővelkedő mű hálás feladatnak bizonyult Cassado behizelgő lágyságú, finoman csiszolt előadó modora számára. Féminin, olvadozó kristálytiszta tónusa ebben a stílusban tökéletest nyujtott, de egy kissé egyoldalúan mutatta be képességeit.

Bach orgonatoccatájának tavaly bemutatott nagysikerű Weiner-féle zenekari átirata és Haydn 93. szimfóniája kitünő interpretálásban egészítette ki az est műsorát. *Prahács Margit.*

Nyilatkozat.

Dr. Prahács Margit kijelenti, hogy a Napkelet 1930 jan. 1. számában megjelent «Cigányzene és magyar népzene» című cikke csupán általános megállapításokat tartalmazott és ezek is a századok előtt vándorló cigányokra vonatkoztak. Őszintén sajnálja, hogy a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete félreértés következtében a cikket magára sértőnek találta, mert ilyen szándék tőle távol állott.

Budapest, 1930 október 20.

A Napkelet minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: Tormay Cecile; s. szerkesztője: Hartmann János. A kiadásért felelős: Hegedüs István.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

Irodalmi est Sümegen.

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének sümegi szervezete november 15-én a *Napkelet* közreműködésével kitűnően sikerült kultúrestet rendezett. A *MANSz* országos központja nevében *Ambrózy-Migazzy Lajosné grófné* és *Pintér Ferenc* titkár, a *Napkelet* részéről pedig *Majthényi György* vettek részt az ünnepségen. A bevezető beszédet *Ambrózy-Migazzy grófné* mondta. Nagyhatású előadásában *Kisfaludy Károly Aurorájának* alapítását és a *Napkelet* indítását állította párhuzamba s az aktuális irodalmi képbe érdekesen rajzolta bele Sümeg városának a magyar irodalommal való közeli kapcsolatait. *Majthényi György* két novelláját olvasta fel. *Pintér Ferenc* pedig a *Napkelet* költőinek verseiből adott elő. A helyi közreműködők közül *Beöthy István* apátplébános, a csodálatos szépségű Maulbertsch-freskókkal ékesített templom lelkes őrzője, a MANSz igazgatója, magasszárnyalású beszéddel emlékezett meg a keresztény kultúra hivatásáról. Kiemelkedő számok voltak még: *Németh József* karnagy meleghangú hegedűszólója, *Hajba Kálmán* magyar száma; önálló szerzeményeivel mutatkozott be *Békefy József*, akinek finom dalait is nagy tetszés fogadta; végül *Fischer Ferenc* rendezésében a budapesti Szent Imre-szobrot jelenítette meg az előadó gárda.

„A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ"

címet viseli az az izgalmas történelmi tanulmány, melynek közlését a **Napkelet** januári számában fogja megkezdeni. A magyar nemzet elesettségének legszomorúbb napjait idézi fel és a talpraállás első éveiben ellenünk szervezett külföldi denunciáló hadjárat egyes mozzanatait és földalatti útjait világítja meg e műben

MÁLYUSZ ELEMÉR,

a szegedi egyetem történelemtanára, az újabb magyar történetírók egyik kimagasló egyénisége. A források gondos felhasználásával ezúttal *elsőízben* készült páratlan érdekességű *tudományos* munka néhány fejezetének címe:

Emigrálás előtt. — A vörös orientáció. — A kisentente-orientáció. A kommunisták. (A krimi véreb. Viszály a moszkvai arany miatt. A magyar népbiztosok Oroszországban.) **— Felbomlás és mocsárbafulladás.**

A Magyar Asszony jubileumi száma. *A Magyar Asszony* tizedik évfolyamának utolsó száma jelenik meg december elsején. Címlapján *Feszty Masa* festményét hozza Berta Ilonáról, a lap főszerkesztőjéről.

Az ünnepi szám dús tartalmából kiemelkedik az eleven háztartási rovat, melyet *Barótiné Stegmüller Mária* szerkeszt, Külföldi Magyarság című rovatában tovább folytatja a kitűnő G—M leleplezéseit a magyarság tervszerű üldözéséről, változatos képei, gyönyörű felvételei hovatovább legvonzóbb családi képeslapunkká teszik. A mindvégig érdekes szám ára **50 fillér.** Mutatványszámot ingyen küld a kiadóhivatal, VII., Rózsa-utca 23.

A KIS MAGYAR LEGENDÁRIUM

— Tormay Cécile megindító hűségű fordításában — a jubileumi év legnagyobb eseménye. Mindössze pár példány van még belőle. Siessen megrendelni! Csoportos rendelésnél külön kedvezmény. **1 példány ára P 1.50.** Kérjük a pénz előzetes megküldését.

A LEXIKONIRODALOM LEGÚJABB TERMÉKEI

között is páratlanul áll a Napkelet Lexikona kiváló tartalmi összeállításával, remek illusztrációival és gyönyörű nyomdai előállításával s mindezek mellett feltűnően olcsó árával.

Saját érdekében olvassa el a lexikonról szóló részletes hirdetésünket!

A „Napkelet" t. Olvasóihoz!

Általánosan ismert tény, hogy a NAPKELET az egyetlen magyar irodalmi folyóirat, mely

a magyar líra és prózairodalom legjobb alkotásait,
a tudományos aktualitásokról szóló legkiválóbb cikkeket és tanulmányokat,
a színházi, zenei, képzőművészeti és tudományos élet eseményeinek emelkedett színvonalú szemléjét

tartalmazza s aki az irodalmi és művészeti aktualitásokról tájékozódni akar, ezt legjobban a NAPKELET olvasásával érheti el.

Havonta egyszer, mindig a hó 1-én jelenik meg száz oldal terjedelemben. Előkelő és gazdag tartalma mellett páratlanul olcsó az előfizetési ára:

Negyedévre 7 pengő, tisztviselőknek 5 pengő.
Félévre 14 pengő, tisztviselőknek 10 pengő.
Egész évre 28 pengő, tisztviselőknek 20 pengő.

Kérjük t. Olvasóinkat, hogy a NAPKELET-re ismeretségük körében a figyelmet felhívni és folyóiratunkat megrendelésre ajánlani szíveskedjenek.

A „Napkelet" szerkesztősége.

886

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar szellem legszebb alkotásait, a magyar mult legnevezetesebb emlékeit és a legértékesebb külföldi klasszikus művek magyar fordítását tartalmazza a kiváló nyomdai előállításban megjelent kiadványsorozat:

1. *Madách:* **Az ember tragédiája.** II. kiadás.
2. *Tormay Cecile:* **Megállt az óra.** Novellák.
3. *Szekfü Gyula:* **Történetpolitikai tanulmányok.**
4. *Komáromi János:* **Zúg a fenyves.** Regény.
5. **Vörösmarty-anthologia.** (Elfogyott.)
6—7. *Somssich Andor:* **Liszt Ferenc élete.**
8. *Reményik Sándor:* **Atlantisz harangoz.** Versek.
9. *Bethlen Margit:* **Boldog sziget Istene.** Novellák.
10—11. *Szabó Mária:* **Felfelé.** Regény.
12. **Mohács Magyarországa.** Burgio követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.
13. *Condivi:* **Michelangelo élete.** Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
14. **Magyar Anonymus.** Pais Dezső fordításában.
15. *Oláh György:* **Gőrögtüz.** Regény.
16. **Assisi Szent Ferenc Kis Virágai.** Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
17—18. **Mussolini beszédei.** Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
19. **Magyar népballadák.** Gragger Róbert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rezső. (Elfogyott.)
20—21. *Hekler Antal:* **Leonardo da Vinci életrajza.**
22. **Boldog Margit legendája.** Sajtó alá rendezte *Baros Gyula.*
23. *Bibó Lajos:* **A föld.** Elbeszélések.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának bolti ára 1.80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portóköltség kötetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő, postán való szállítással 1.60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvéttel szállítja a kiadóhivatal.

A NAPKELET LEXIKONA

az ismeretek minden ágát felölelő legjobb kézi lexikon. Tartalmi összeállításában kitűnő, adataiban teljesen megbízható, könnyen kezelhető, aránylag kis terjedelmével is igen bő ismeretanyagot ad, mert 30.000 címszót ölel föl s külső előállításában fényűzően szép munka. A közel 1500 oldalra terjedő és 2 kötetből álló lexikont 600 rajz és szebbnél-szebb műmelléklet díszíti.

Bolti ára 48 pengő. Minden könyvkereskedésben kapható.

A NAPKELET előfizetőinek a következő rendkivüli kedvezményes megrendelést tesszük lehetővé:

Minden állandó előfizetőnk a lexikont 48 pengő bolti ár helyett 24 pengő kedvezményes áron rendelheti meg.

A lexikont és a Napkelet Könyvtárának jelen számunkban külön felsorolt kiadványaiból szabadon választható 10 számát, összesen tehát 66 pengő értékű könyvet pedig 33 pengő kedvezményes áron rendelheti meg.

A vételár öthavi részletben is törleszthető. Ezt a magyar könyvkiadásban páratlanul álló egészen kivételes kedvezményt **azok is igénybe vehetik, akik a NAPKELET előfizetői sorába újonnan lépnek be.**

Az első részlet, az újonnan belépő előfizetőknél pedig ezenfelül a negyedévi előfizetési díj beérkezése után a könyveket *bérmentes küldéssel* azonnal postára adjuk.

Stephaneum nyomda r. t. Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.